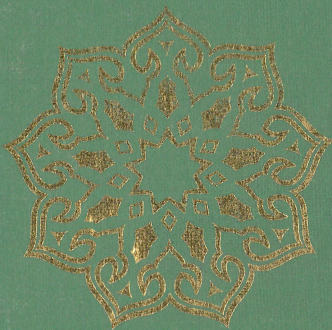


AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

NİZAMİ GƏNCƏVİ



SİRLƏR  
XƏZİNƏSİ



3116 - 25/10.07.  
50 - 9/XII 2010  
1720 - 11/VI - 11  
7416 - 14/VI - 11  
1696 - 11/X - 13  
648 - 9/XII 2013  
4824 - 23/XI 2014  
1554 - 18.10.18

ab-2015

89380

WILAMI G.

WAKILIASI

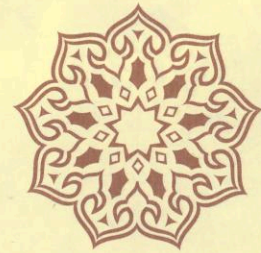
8500

89380



N-75

NIAMI GONNOVI



Kitابخانه  
KITABKHANEH  
INV. No. 59380  
CASIOGLU  
2004





NİZAMİ GƏNCƏVİ



SİRLƏR  
XƏZİNƏSİ

F. Kəçəri adına  
Azərbaycan Dövlət Uşaq  
KITABXANASI  
INV. № 89380

ÇAŞIOĞLU  
2004

121  
N-75



## REDAKSIYA ŞURASI

|                              |                                |
|------------------------------|--------------------------------|
| <i>Misir Mərdanov (sədr)</i> | <i>Hikmət Hüseynov (naşir)</i> |
| <i>Anar Rzayev</i>           | <i>İsa Həbibbəyli</i>          |
| <i>Ağamusa Axundov</i>       | <i>İsmayıl Vəliyev</i>         |
| <i>Azad Nəbiyev</i>          | <i>Kamal Abdullayev</i>        |
| <i>Bəxtiyar Vahabzadə</i>    | <i>Qara Namazov</i>            |
| <i>Bəkir Nəbiyev</i>         | <i>Nizami Cəfərov</i>          |
| <i>Cəlil Nağıyev</i>         | <i>Pənah Xəlilov</i>           |

## REDAKSIYA HEYƏTİ

|                                     |                       |
|-------------------------------------|-----------------------|
| <i>Əsgər Quliyev (baş redaktor)</i> | <i>Bəhlul Abdulla</i> |
| <i>Nəcəf Nəcəfov</i>                | <i>Soltan Əliyev</i>  |
| <i>Bilal Həsənlı</i>                | <i>Teymur Kərimli</i> |
| <i>Arif Məmmədov</i>                | <i>Yaşar Həmidov</i>  |
| <i>Aida Soltanova</i>               | <i>Zaman Əsgərli</i>  |

*Tərcümə edənlər: Süleyman Rüstəm və Abbasəli Sarovlu*

*Redaktoru: Teymur Kərimli*

*Ön sözün müəllifi: Nüşabə Araslı*

*Çapa hazırlayanı: Azadə Rüstəмова*

*İzahların müəllifi: Rüstəm Əliyev*

**Nizami Gəncəvi.**

**N65.** Sirlər xəzinəsi. Bakı: Çarşıoğlu, 2004. – 168 s.

N 4702060000 – 826  
082 – 04

© "Çarşıoğlu" nəşriyyatı, 2004

## ÖLÜMSÜZ SÖZ USTADI

**İ**deya-poetik tutumu, əhatə-təsir və nüfuz dairəsinə görə Nizami Gəncəvi yaradıcılığı məkan və zaman tanımır. İctimai-bədii fikri qlobal miqyasda və bütün əsrlərdə düşündürən bəşəri problemləri fəvqəladə bir ustalıqla bədii-fəlsəfi şərh – Nizami şerinin həmişəyaşarılığını təmin edən keyfiyyətlərdir. Şairin böyük bir qismi itib-batmış və yalnız müəyyən hissəsi əlimizə gəlib çatmış lirik irsi də, çox sonralar naməlum bir katib tərəfindən «Xəmsə» başlığı altında birləşdirilmiş möhtəşəm epik əsərləri də bu baxımdan heyretləndiricidir. Düşünən və yaradan, həyəcan keçirən, axtarıb-arayan, bəzən kədərənən, bəzən sevinən İnsan şairin mərkəzi obrazıdır.

Nizami dünya ədəbiyyatını ideal gözəllik və ideal qəhrəmanlığın birer əbədi obrazları ilə zənginləşdirdi. Nizami ideal məhəbbətə həmişəyaşar abidə ucaltdı, onu ölümsüzləşdirdi, ilahiləşdirdi. Nizami Şərq qadınının şərəfinə söz incilərindən heç zaman solmayacaq bir çələng hördü.

Mənəvi gözəllik və xeyirxahlıq – Nizami sənətinin estetik mahiyyətini bu iki anlayışın vəhdətində görmək lazımdır. Müxtəlif mövzuda, müxtəlif biçimdə və müxtəlif bəzəkə olan Nizami əsərləri bu vahid estetik-etik anlayışda birləşir, ona xidmət edir – insana işıq və Ülvyyəət aşılayan misilsiz bədii-psixoloji və bədii-fəlsəfi nümunələr kimi şairin əsərləri bu gün də ictimai inkişafa və əxlaqi kamilləşməyə xidmət göstərməkdədir.

\* \* \*

...Nizami qədim Gəncədə Yusif Zəki Müəyyəd oğlunun ocağında həyata göz açmışdı. Anadan olanda ona İlyas adını qoymuşdular. Çox erkən, hələ çocuqluq vaxtlarından şərə-sənətə həvəs göstərirdi. Əsərləri onun mükəmməl təhsil gördüyünü yəqin etməyə əsas verir. Düha və zəhmət şairi ilk gənclik illərindən səciyyələndirən keyfiyyətlərdən idi.

Ədəbi fəaliyyətə lirik-rübabi şerlərlə başlamış və tezliklə böyük şöhrət qazanmışdı. Afaq – onun sevimli ömür-gün yoldaşı şairin ikinci qələm təcrübəsindən alınan təəssüratın müqabilində Dərbənd hökmdarı tərəfindən ona hörmət əlaməti olaraq yollanan bir töhfə – bəxşiş idi. Dərbənddən Afaqı Nizamiyə kənz göndərmişdilər. Şair ona kənz kimi baxmadı. Şair Afaqə qəlbini tapşırırdı. Lakin təəssüf ki, bu ailə səadəti uzun sürmədi. Nizaminin gözəl qadını gənc yaşlarında kən vəfat etdi. Bu, Nizaminin sonrakı yaradıcılığında öz izini qoydu, şair Afaqə şerdən heykəl ucaltdı, «Xosrov və Şirin» əsərinin qadın qəhrəmanını böyük məhəbbətlə öz Afaqına bənzətdi.

Şairin Afaqdan Məhəmməd adlı oğlu qalmışdı. Məhəmmədin də şərə-sənətə həvəs göstərən bir gənc olduğu Nizaminin öz sözlərindən hiss edilir...

...Doğulub boya-başa yetdiyi, ilk beşiyi və son mənzili olan doğma Gəncə XII əsrdə Azərbaycan atabəyləri – qüdrətli Eldənizlər dövlətinin paytaxt şəhərlərindən sayılırdı. Atabəylərin iqamətgahları, dövlət idarələrinin çoxu



Gəncədə yerləşirdi. Təmtəraqılı Eldənzilər sarayında neçə-neçə saray şairləri yazıb yaradırdılar. Lakin Nizami zahiri parıltıların aldadıcı olduğı qənaətinə gəlmiş, saraya yaxınlaşmamışdı. Pak nəfsinin sayəsində «arpa çörəyinə qənaət edib, öz qapısının aslanı olmağı» üstün tutmuşdu.

Şair saraya getmədi. Ancaq müəyyən mülahizələrlə əsərlərini oraya yolladı. Başlıcası, Nizami zəmanə hökmdarlarını ədalət və həqiqət yoluna çağırmaq istəyirdi. Onun şairlik şöhrəti yalnız doğma Azərbaycanda deyil, uzaq ölkələrdə də əks-səda tapmışdı. Sənətinin pərəstişkarları gündən-günə, ildən ilə artıb çoxalırdı. Və şair Xeyiri, Gözəllikləri və Şəfəqi eybəcərlik və Şərin çaynaqlarından xilas etmək üçün bu imkanlardan bəhrələndi. Öz humanist görüşlərini bədii sözün qüdrəti ilə şirin hekayələr şəklinə salaraq saraylara göndərdi. Nizami çox hökmdarlara şer salamları həsr etdi. Lakin bu salamlar əsl həqiqətdə kəsərli ittihamlar kimi səslənirdi.

\* \* \*

Qaynaqlar Nizami dövrü Azərbaycanının təzadı inkişaf tarixi keçirdiyini xəbər verirlər. Bir tərəfdən qanlı qırğınlar və talanlar ölkəni didib-parçalayıb, digər tərəfdən Azərbaycanda renessans şəfəqləri parlayırdı. Siyasi-iqtisadi və mədəni əlaqələr genişlənməmişdi. Qərbin və Şərqn böyük ticarət mərkəzlərini birləşdirən karvan yolları Azərbaycandan keçib gedirdi. Azərbaycanın bir çox şəhərləri, o cümlədən Nizaminin doğma Gəncəsi strateji əhəmiyyətə malik tranzit məntəqə sayılırdı. Elm və mədəniyyətin inkişafı üçün əvvəlki əsrlərə nisbətən daha geniş imkanlar yaranmışdı. XI – XII əsrlər Azərbaycanı Xətib Təbrizi, Bəhmənyar ibn Mərzban, Əbubəkr Məhəmməd Şirvani, İsmayıl ibn Əli Gəncəvi, Məhəmməd ibn Abdulla Marağai, Eynəl Quzat Miyanəçi, Şihabəddin Sührəverdi, Əbubəkr Əcəmi Naxçıvani kimi Yaxın və Orta Şərqn bir çox ölkələrində tanınan alim və təbibi, hüquqşünas, filosof və memarları ilə məşhurdur. Bu dövrdə Azərbaycanda Qətran Təbrizi, Əbülülə Gəncəvi, Fələki Şirvani, Ömər Gənci, Mücirəddin Beyləqani, İzzəddin Şirvani, Məhsəti Gəncəvi, Qivami Mütərrizi, Xaqani Şirvani kimi görkəmli sənətkarlar yazıb-yaratmışlar.

Dünya renessans hərəkatının klassik nümunələrində «şəxsiyyətin ixtiyar sahibi olması» başqa sözlə, öz taleyini müəyyən etməsi, şəklində formalaşan humanist konsepsiya Nizami şerinin məna və məzmununu təşkil edir. Nizaminin bədii irsi Əl-Farabi, Əl-Biruni, İbn-Sina, İbn-Röşd – Şərqn bu Renaissance xislətli bahadırlarının ictimai-fəlsəfi-elmi fikirləri işığında götürülərsə, burada nə qədər uyarlıqlar, mənəvi əlaqə, qayə, məqsəd birliyi aşkar etmək olar.

Şairin yaradıcılığında, xüsusən son möhtəşəm əsəri olan «İskəndərnamə»də ellin mədəniyyətinə müraciəti – Fales, Hermes, Platon, Aristotel kimi antik yunan mütəfəkkirlərindən bəhs açması da onun Renaissance dünyagörüşü və həyata baxışı ilə bağlı idi. Evklid həndəsəsi, Arximedın fizikası, Hipparx və Qalenin kəşfləri, Aristarx və Klavdi Ptolemeyin astronomiyası, Pifaqorçular məktəbinin riyaziyyat sahəsindəki nəzəriyyələri və s. Nizamiyə yaxşı tanış idi və yeri düşdükcə o, əsərlərində bu baxımdan söz açır, təbiət hadisələrini elmin və məntiqin köməkliyi ilə izah etməyə üstünlük verirdi. Nizami əsərləri bir çox dəqiq fənlərin Azərbaycanda inkişafı tarixi və bu tarixin müxtəlif zaman kəsirlərindəki mərhələlərini tədqiq üçün geniş imkanlar açır. Əsərlərində qalaktika, günəş sistemi, planetlərin bir-birinə nisbəti, yer və onun səthi, buludun xassələri, zəlzələ, vulkan püskürməsi və onları törədən səbəblər, cazibə qüvvə-

si və s. və i.a. haqqında ona qədərki elmin uğurlarından söhbət açdığıının dönə-dönə şahidi oluruq. Sənətkar Nizaminin bədii obrazı alim Nizami kimi həndəsi fiqurlar, ulduzların bu və ya digər halda vəziyyəti və s. kimi geniş məlumat tələb edən elmi bilgiler fonunda təqdimi heyretləndiricidir.

...Nizami yaradıcılığı bütövlükdə insan şəxsiyyəti və qürurunun əzəmətinin təsdiq edir. İnsan, onun görünən və görünməz aləmdə mövqeyi, mühit və insan, insan və xaliq, cəmiyyət və insan – Nizami şerinin məzmunu bu mühüm problemlərin bədii həllini qarşıya qoyur. Nizami sənətinin baş çıxış nöqtəsini burada görmək lazımdır.

Humanizm ideyaları XII əsrdə yalnız Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, bütün Yaxın və Orta Şərqn ictimai-bədii fikir tarixində öz böyük təntənəsini Nizami poeziyasında tapdı, yeni və əlvan fəlsəfi rəng çalarları ilə şerinin ümumi pafosunu və iç mövzusunun istiqamətləndirdi.

Nizami sənətində insan hansı ictimai təbəqəyə mənsubluğundan asılı olmayaraq, şəxsiyyət zirvəsinə çatır, əməlləri və hissləri aləminə onun öz iradəsi hakimdir. Nizaminin «kiçik qəhrəmanları» belə müstəqil dünyagörüşə və həyati baxışa malik insanlardır. Susuzluqdan cadar olmuş sahədə kürəyinin təri ilə yer suvaran Əkinçi şah Süleyman qarşısında yenilməzdir – öz halal zəhməti ilə.

Nizami humanizmi sıxı surətdə onun demokratik görüşləri ilə bağlıdır. Cəsarətlə demək olar ki, XII əsr dünya şer tarixində Nizami qədər xalqsevər şair olmamışdır. Tanrının xoşbəxt həyat üçün yaratdıqlarının insan əli ilə bəlayə salınmasını qəbul edə bilmir, buna qarşı sənətinin gücüylə etiraz edirdi. Əsərlərində xalq nümayəndələri portretlərinin bütöv qalereyasını göstərmək olar. Bağbanlar, əkinçilər, kəpikçəsənlər, müəllimlər, memarlar, suçular, çörəkçilər, qəvvəslər, alimlər və i.a. və s. Bu obrazların bəziləri əsas süjetdə qarşıya qoyulan bədii qayəni oxucuya daha qabarıq çatdırmaq üçün vacib və labüddür. Bir qismi aparıcı surətlə bağlı vaxt-epizodların baş və köməkçi surətləridir. Üçüncü qism süjetdən kənar epizodların iştirakçısıdır. Şairin sadə xalq nümayəndələrinə olan böyük məhəbbəti bütün parlaqlığı ilə özünü göstərir. Bu obrazlar öz əzəməti, cəsarət və mətanəti, hünər və zəkası ilə çox zaman əsas qəhrəmanları belə kölgədə qoyan xarakterlərdir. Fərhadın – mənəvi-cismani uralıq heykəli olan bu sadə daşyananın qarşısında Xosrov Pərviz nə qədər sönük görünür. Kəni Fitnə Bəhrəm Gura əxlaq dərəsi verir, ixtiyar çoban isə ona ölkəni idarə etməyin yollarını göstərir...

Şairin xüsusən əqli və fiziki əməkklə məşğul olan zəhmət adamlarına rəğbətli ölçüsüzdür. Nizami cəmiyyətin rifahı və inkişafında onların fəaliyyətindən müxtəlif məqamlarda dönə-dönə bəhs açır.

Lakin şair əmək adamının qisməti olan əzab, əziyyət, məşəqqəti də görür və sənəti ilə zəmanəsi üzərinə bir güzgü tutub, şair-vətəndaş mövqeyindən çıxış edərək əsərlərinin gah bədii ricət və haşiyələrində birbaşa, gah da süjet daxilində – tarixi keçmişə, yaxud bədii təxəyyül materiallarına istinadən müasiri olduğu cəmiyyətin ictimai-mənəvi eybəcərliklərini islah etməyə çalışırdı. Nizamiyə görə mənəvi-əxlaqi təkamül yolu ilə həyatı şər, zülmət və eybəcərliklərdən xilas etmək olar. Mənəvi-əxlaqi təkamül yalnız ayrı-ayrı fərdləri deyil, bütövlükdə cəmiyyəti belə Xeyir, İşıq və Gözəlliklər səltənətinə qovuşdurmaq qüdrətinə malikdir.

Nizami Yaxın və Orta Şərqdə kökləri və qaynağı ilə daha əvvəlki çağlara gedib çıxan mənəvi-əxlaqi təkamül təlimini obrazlı təfəkkürün nailiyyətləri ilə zənginləşdirib dolğunlaşdıran ilk böyük sənətkar oldu. Nizami bu təlimə XII əsr Azərbaycanın ziddiyyətli, mürəkkəb gerçəkliyi fonunda yeni ruh, yeni siq-



lət və istiqamət verdi, mükəmməl fəlsəfi-poetik sistemə çevirərək öz yaradıcılığının fikir axarı və məhvərinə – humanizm ideyasının xidmətinə yönəltdi...

İnsan adını daşımaq böyük şərəfdir. İnsan xilqətin ən alisi – kainatın bəzəyidir. Lakin insan xislətində həm xeyir, həm də şər qüvvələrin başlanğıcı vardır. İnsan ruh və vücudun vəhdətindən ibarət olduğu üçün həm Səməvidir, həm də Yer övladı. Şair insan üçün narahat idi. Pul, mal-dövlət hərisliyi həyatda çoxlarını insanlıqdan uzaqlaşdırmışdır. Işıqlı zəka və ürək sahibləri təhqir olunur. Bir yerdə ki, şahın «kəramətindən» ağaclarda bülbüllərin xoş tərəneləri əvəzinə bayquşlar uluşıp, divan adamları – darğalar, vergi yığanlar ağsaçlı qarılardan heysiyyatını tapdalayıp, həqiqət deyən dillər kəsilir, görün gözlər tökülür – burada insanlıqdan söhbət gedə bilermi? Xüsusən dövlətin başında oturanlarda insanlıq şərəfi qalmamışdır. Bu «divxislət», «insanlığın cövhərini itirmiş» üzdənirəq insanların törətdikləri vəhşətlərin tükürpərdən mənzərələri dəhşətlidir.

Nizami mənəvi-əxlaqi paklaşma təlimindən çıxış edərək, şair-vətəndaş mövqeyindən çağının ictimai-mənəvi eybəcərliklərini üzə çıxarır, sənətin ecazkar təsir qüdrəti ilə onu bu bələlardan xilas etmək istəyirdi. Və şairin bu yolda yeganə silahı – cərrah biçəgi mənəvi-əxlaqi təkamül təlimi idi.

...Öz dövrünün yetirməsi kimi, əlbəttə, Nizami də dinə tapınırdı. Allaha kainatın və bütün mövcudatın xalığı kimi səcdəsi vardı. Zamanının mömin müsəlmanı idi. Yalnız dahi şair və mütəfəkkir kimi deyil, həm də Şeyx Nizami kimi adı cahanda əbədiləşmişdir; son mənzili yüzlərcə il ziyarət yeri olmuş və bu gün də müqəddəs məbədgah məqamındadır. İrfani düşüncələrini istiqamətləndirən amillər sırasında islamın əsasları – Quran, Kəlam elmi, fiqh, Məhəmməd peyğəmbərə aid edilən hədislər durur. Onun «əziz və mərhəmətli», «əzəli və əbədi» Allaha şükürləri – bədii mətnlərini bəzəyən «Münacat»ları, peyğəmbərə «Nət»i və «Meracnamə»ləri bu baxımdan az söz demir. Nizami Yaxın Şərq ictimai-bədii fikir tarixində sürəkli yüzilliklər boyu davamlı bir təfəkkür sistemi hadisəsi olan təsəvvüf təlimindən də lazımınca bərinmişdi. Sufizmin qno-seologiyası da, mistikası da, hətta asketik məqamları da Nizamiyə yad deyildi. Lakin o da etiraf edilməlidir ki, Renessans şairi Nizami yaradıcılığının əsasını sufizm təşkil etmirdi, onun dünyagörüşünün təşəkkül və formalaşmasında iştirak edən çoxsaylı fəlsəfi məktəblərdən, cərəyanlardan, təmayüllərdən yalnız biri mövqeyində idi. Həm də Nizami mövcud fəlsəfi axınlardan, cərəyanlardan, təmayüllərdən, o sıradan sufizmdən aldığı formullalara, nəzəriyyələrə yalnız onları sənətə tətbiq etmək, yaxud bu baxımdan bilik dairəsini nümayiş etdirmək üçün müraciət etmirdi – demək istəyirik ki, Nizami heç bir fikri axının ideoloqu, təbliğatçısı deyildi. O bu formulları, nəzəriyyələri öz bədii-fəlsəfi amalına xidmətə yönəldirdi. Hələ onu demirik ki, bu formullar, nəzəriyyələr, baxışlar Nizami təqdimində poetik cəhətdən son dərəcə gözəl, cəzbedici, oxunaqlı bədii lövhələrə çevrilirdi...

...Dövrünün ədəbi ənənəsindən çıxış edərək Nizami də orta əsrlərin bir çox sənətkarları kimi fars dilində yazıb-yaradırdı. Bu, əlbəttə, Nizami dühasının ümummüsəlman mədəniyyəti faktoru olması ilə şərtlənmişdi. Nizami şairinin əhatə dairəsi də genişdi. Tarix Nizami qədər beynəlmiləlçi şair az tanıyır. Onun süjetlərində dünya xalqlarının çox nümayəndələrinin obrazlar silsiləsi iştirak edir və şair onların hər birini hörmət və məhəbbətlə qələmə alır. «Yaxşı»nı və «pis»i Nizami xəlqi, dini və irsi mənsubiyyətdən asılı olmayaraq, insanın mənəviyyatında və həyati fəaliyyətində arayırdı. Şairin qəhrəmanları məkan baxımından da gah Mədəində, gah Ərəbistan yarımadasında, gah Uzaq Cində və Hindistanda – ayrı-ayrı ölkələrdə fəaliyyət göstərirlər. Lakin bir

inkaredilməz həqiqət də vardır ki, o da Nizami poeziyasındakı türkanə ruh – Azərbaycan koloritidir. Nizami hansı ölkədən, hansı xalqın nümayəndəsindən bəhs edirsə-etsin, həmişə, hər şəraitdə öz xalqının mənafeyi mövqeyindən çıxış edirdi. Nizaminin müdrik Məhinbanusu qürurla özünü əfsanəvi türk qəhrəmanını Əfrasiyab əsl-nəsəbli sanır, şair Makedoniya cəngavəri İskəndəri vətənə çəkib gətirir və el qızı Nüşabə qarşısında baş əydirir. Azərbaycan gözəli Şirin Kəyan şahının mənəvi təmizlənməsində həlledici amil olur. Əsərlərində ana torpağın gözəlliklərini vəsf edən nə qədər mənzərə etüdləri vardır! Nizami öz Gəncəsinin laləli-yasəmənli, ceyranlı-cüyürlü düzlərindən, zümrüd yamaqlı, şələlə hörüklü Kəpəzindən, göllər gözəli Göygölündən ilhamlanıb vəcdə gələrək «Ərəbistanın qumsal səhralarını» bəzəyir. Şair Leylisini, Məcnununu «ərəb libasında türk» olaraq sənətdə əbədiləşdirir. Hələ əsərlərindəki türk sözləri, məna çalarlarını yalnız türkün (azərbaycanlının) ayırd edə biləcəyi, ən qabil, mötəbər fars şərh kitablarında belə çox zaman düzgün izah olunmayan tərkiblər, ibarələr, doğma dildən fars dilinə tərcümə edildiyi duyulan məsələlər, aforizmlər... Şairin çox misralarına səpələnən «türk», «türki», «türkanə sifət» ifadələrini də şair hər vaxt «gözəllik», «ucalıq», «qəhrəmanlıq» anlayışlarında işlədirdi. Nizami xalqı xalqdan ayıran sərhədi heç vaxt keçmir, məhdud milli baxışlara tamamilə yaddır. Lakin o həm də alovlu vətənpərvər idi.

Klassik Şərq şairinin, demək olar ki, bütün növlərində şair öz qələmini sınamış, həm də mövcud poetik növə bədii-fikri məzmun baxımından yeni keyfiyyətlər gətirmişdir. Qaynaqlar (Dövlətşah Səmərqəndi – XV əsr) Nizaminin lirik şerini qəzəl, qəsidə, rübai kimi aparıcı növlərini əhatə edən iyirmi min beytdən ibarət «Divan»ı olduğunu xəbər verirlər və bu möhtəşəm irsdən müxtəlif orta əsr təzkirə və cümlələrində qorunub saxlanılan nümunələr ideya-sənət baxımından şairin bütün yaradıcılığı ilə sıx vəhdətdədir. Humanizm – insanı xoşbəxt görmək, həyati gözəllikləri sevmək, azad insan şəxsiyyəti, ulvi mənəvi hisslər, ədalət və sədaqətə çağırış, gözəlliklərin qələbəsi naminə çirkinlikləri tənqid mövqeyindən çıxış – Nizami lirik şerinin başlıca motivlərini təşkil edir. Şair öz lirik əsərləri ilə də insanlığa nəcib duyğular, ümumun xeyrinə fəal hərəkət, zəhmətə hörmət arzu və meyilləri aşılayır. Bütövlükdə «Xəmsə»də olduğu kimi, burada da şair insan kamilliyinin solmaz bədii portretini yaratmaq prinsipinə riayət edir.

Nizami bəşər ictimai-bədii fikir tarixinə, əsasən, poema janrının bünövrəsini qoyan müqtədir sənətkar kimi daxil olmuşdur. İlk əsəri «Sirlər xəzinəsi» klassik islami Şərq ədəbiyyatında fəlsəfi-irfani poema janrının ən gözəl nümunəsidir, şairin bütün yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan həyat, yaradılış, xilqət, ümumiyyətlə, şərəfli olum və şərəfli ölüm çevrəsindəki konseptual nəzəri baxışları da etik-əxlaqi çulğanışda, dahiyənə ustalıqla ilk dəfə məhz bu əsərdə sistemli şəkildə öz əksini tapır. «Xəmsə»nin II, III, IV, V əsərləri isə problematikası, öz əhatə dairələrinin genişliyi və iç məzmununa görə, sözün əsl mənasında klassik dövr roman janrının bütün xüsusiyyətlərini ehtiva edir. Və əgər biz orta yüzilliklər (XII-XV əsrlər) dünya şer tarixində mənzum roman bir janr kimi öz yüksək zirvəsini Nizami yardıcılığı ilə fəth etdi – desək, yanlışmırıq. «Xosrov və Şirin», «Leyli və Məcnun», «Yeddi gözəl» və «İskəndərnamə». Bu əsərlərin hər birində əsas qəhrəmanların ətrafında cərəyan edən hadisələr müəyyən məkan və zaman çərçivəsində qələmə alınır, təhkiyə süjet daxilində inkişaf edir və bu axırını da öz növbəsində bir çox kompozisiya hissələrinə şaxələndirir. Əsas hissədəki bölmələr bir-birilə məntiqi şəkildə bağlanır və ardıcıl şəkildə biri digərinin davamı olub, ümumilikdə bütövün həllinə kömək edir. Əvvəlki bölmə sonrakı üçün səbəb, sonrakı əvvəlki üçün nəticə funksiyasını



daşıyır. Bölmələrdəki məkan və zaman əlaqələri də bir-birini təqib edir. Olur ki, şair bu və ya digər problemi, yaxud motivi oxucuya xüsusi çatdırmaq üçün əsas süjetdən kənar təhkiyəyə, yeni süjet içində yeni süjetə müraciət edir və əlbəttə ki, bu da yenə əsas süjet – ana xətdəki qayə və amalı daha artıq dolğunlaşdırmaq məqsədinə xidmət edir. Nizami mənzum romanlarında biz aparıcı qəhrəmanlardan əlavə digər epik surətlər və onların sərgüzəştlərini izləyirik. Şair müxtəlif insan talelərindən, bu talelərin bir-birinə münasibət və əlaqələrindən danışır...

Şərq sələfləri (Ünsürü, Əyyuqi, Görgani) janrın yetkinliyi ətrafında az iş görməmişdilər. Mənzum roman – romanik epos struktur baxımından dolğunlaşmış, bədii əlvanlıqlar kəsb edərək cilalanmış, pardaqlanmışdı. Nizami ənənələrdən gələn bütün uğurları mənimsədi, lakin bununla kifayətlənmədi, parlaq və coşğun istedadı sayəsində onları daha da təkmilləşdirdi.

Maraqlıdır, Yaxın Şərq ictimai-bədii fikrində eşq-məhəbbət motivi Nizamiyə qədər işlək olsa da öz kamil sənət təcəssümü üçün bu problem məhz Nizami poeziyasına borcludur. Nizami xüsusilə region ədəbiyyatının epik silsiləsində bu yönümdə tam bir inqilab yaratdı, silsiləni məhəbbət mövzusunda dərin fəlsəfi-idraki məzmunlu bədii nümunələrlə zənginləşdirdi, onun bayağı «həvəsnamə»lərini (Fəxrəddin Görgani - «Veys və Ramin») əsl mənada insan qəlbinin tərcümanı olan «məhəbbətnamə»lərə çevirdi.

Nizamiyə qədər Şərq, o sıradan Azərbaycan ədəbiyyatında məhəbbət lirikasının az-çox ictimai-fəlsəfi məzmunlu, psixoloji çalarlı nümunələri yaradılmışdı. Epik şer sahəsində isə bunu demək çətin idi. Aşıqanə mövzulu epik-süjetli əsərlərə çox vaxt bir əyləncə, zövq-ləzzət mənbəyi kimi baxılır, epik şer əksərən öz ictimai-fəlsəfi, idraki-əxlaqi məzmunundan uzaqlaşdırılırdı və «dövrün hakimləri» də məhz bu növ «həvəsnamə»lərə meyl edirdilər. Şairin hələ «Xosrov və Şirin»in başlanğıcında «bu gün dünyada elə bir adam yoxdur ki, həvəsnaməyə həvəsi olmasın» deməsi təsadüfi deyil. Nizami də «həvəs yolunda əziyyət çəkdi», lakin o, həvəsnaməyə «elə pak naxışı» vurdu ki, onu oxumaqla «ağıl həvəsləndi». Nizami «Həvəsnamə»ləri əslində «Ağılnamə» – «İdraknamə» oldu...

Nizami mənzum romanları öz daxili səciyyəsi, obraz və xarakter şərhli, əxlaqi, fikri və ictimai qayəsi etibarilə nəinki özündən əvvəl Yaxın Şərqdə qələmə alınmış bu tip nümunələrdən («Vamiq və Əzra», «Vərqa və Gülşah», «Veys və Ramin»), eləcə də XII–XIII əsrlərdə Qərbi ədəbiyyatında yaranmış mənzum romanlardan belə (cəngavərlik romanları – məsələn, elə şairin müasiri fransız yazarı Kretyen de Truanın əsərləri) əsaslı surətdə seçilir və üslubunun bir çox cəhəti ilə yeni dövr romanı ilə səsləşir. Nizami ilkin orta əsr romanını bir janr kimi səciyyələndirən və onun başlıca mövzusu olan məhəbbətə əzəmətli fəlsəfi-irfani məzmun verdi, məhəbbət və gözəllik anlayışının bədii şərhində etik-əxlaqi başlanğıcı ön plana çəkdi, maddiliyin keçici üstünlüklərindən daha artıq əbədi və sərhədsiz mənəvi üstünlüklərə diqqət yetirdi. Nizami əsərlərində nəzərləri şəxsiyyət probleminə yönəltdi. Nizamiyə qədərki poeziyada insanın hələ stixiyalı özünü təsdiqi Nizami yaradıcılığında şəxsiyyətin özünüdərkli ilə əvəz olundu. Nizami əsərlərindəki təhkiyəyə bir gərginlik hakimdir. Konflikt və ziddiyyətlər yalnız nümayiş etdirilmir, bu ziddiyyətlərin hərəkət prosesi izlənilir. İnsan ehsasatı, «qəlbin poetikasını» Nizami süjetlərində («Xosrov və Şirin», «Leyli və Məcnun») elə təbii, həm də zərif, incə nüanslarla təqdim edilir ki... Nizami mənəviyyatın dəruni qatlarını şerin predmetinə çevirdi. «Daxili insan» mövzusu – qəlbin çoxcəhətli və əlvan həyatı, hisslər qammasının mürəkkəb, təlatümlü təzahür formaları Nizamini daha çox

maraqlandırdı. Və şair bu baxımdan misli görünməmiş bədii möcüzələr yaratdı. Nizami şerindəki psixoloji tutumun mahiyyəti məhz şairin qələmə alıb abidəsini ucaldığı surətin iç dünyasına müdaxilədə, «mən»in fikir və hisslər axınını əyani dəqiqliklə, həm də yüksək estetik zövqlə açmaqda özünü göstərir. Təqdim edilən epik surəti onun daxili aləminə nüfuz yolu ilə işıqlandırmaq Nizami üslubunun özəlliklərindəndir. Və təsadüfi deyil ki, o, Yaxın Şərq epik şerində ilk növbədə elə məhz mahir psixoloji obrazlar ustası kimi şöhrətlidir. «Xəmsə»də iştirak edən bütün surətlər – ilk baxışda, bəlkə də, obraz-detalları təsiri bağışlayan epizodik olanlardan tutmuş böyük epik vüsət kəsb edənlərə qədər Nizaminin bütün qəhrəmanları tam, bütöv psixoloji xarakter səviyyəsinədəirlər.

«Xosrov və Şirin» əsərində «Xosrovun Fərhad ilə deyişməsi» səhnəsində dağ çapanın şah Xosrova cavablarını xatırlayırsınızmı? Sərrast hədəfə dəyən gülləyə bənzəyirlər, arxalarında isə böyük, hüdudsuz poetik aləm ucalır. Fərhadın bir obraz, xarakter kimi daxili mahiyyəti, intellekti, mənəviyyəti, eşqinin qüdrəti, insanlara münasibəti, bir sözlə, bütün keyfiyyətləri onun yığcam, xəsisliklə söylədiyi, lakin şimşək kimi səslənən, gurlayan, hisslərə təsir göstərən cümlələrdə necə öz dolğun sənət inikasını tapır.

Bu yönümdə daha bir xatırlama: «İskəndərnamə»də də şair tez-tez qəhrəmanını təsvir edərək «dəniz» obrazına müraciət edir. İskəndər və dəniz. Bu iki anlayış – epik obraz və təbiət hadisəsinin biri digəri ilə daxili əlaqəsinə, uzlaşmasına fikir verin. Dənizə, ümməna xas olan təlatüm, coşğunluq, ənginlik və İskəndərdəki mənəvi-əməli tutum, əzəmət, vüqar bir-birinə çox bənzəyir. Nizaminin lakonik xarakter təqdimində belə qüdrətli bir mükəmməllik vardır. Nizami obrazı durğun, sxematik – əvvəlcə nəzərdə tutulmuş maska, klişe deyil. Obrazı inkişafda alıb əbədiləşdirmək – Gəncə ustası bu estetik prinsipə riayət edir. Nizami şerini özündən əvvəl və özündən sonra yaranmış bir çox bədii nümunələrdən (janrından asılı olmayaraq) ayıran cəhətlərdən biri də bu keyfiyyətdir. Nizami əsərlərində mürəkkəb mənəviyyətli xarakterlər yaratmaq cəhdi də buradan doğur.

\* \* \*

...Əsərlərində mənəvi aləmin açımı üçün şairin müraciət etdiyi bədii vasitələrdən biri təbiət obrazlarıdır. Bu baxımdan da Nizami, sözün həqiqi mənasında öz dövrünün bədii-estetik fikrində möcüzələr yaradır və əsl renessans şairi kimi çıxış edir. Dağlar, dərələr, səma, sayrısan ulduzlar, Günəşin doğması, aylı gecələr, qara-ağ buludlar, kəhkəşan, dan yerinin sökülməsi, nəsım yelinin nəfəsi Nizami süjetlərinə əsrarəngiz cilvələrlə calaşır; söz sənətinin əlvan rəngləri və çalarları ilə şair saysız mənzərə etüdləri qələmə alır. İncə, zərif söz ilmələri qarşımızda təbiətin məsum qızı – baharı canlandırır, misralardan güllərin, çiçəklərin rayihəsini duyur, bulaqların zümzüməsini eşidirik. Payız fəslinin təsvirində bağların-bağçaların solması ilə həmahəng bizim də qəlbimiz qüssə ilə dolur. Biz xəzanın tökdüyü qızıl yarpaqların sanki xışiltısını belə eşidirik, bir az əvvəl gülün eşqi ilə tərənələr qoşan vəfalı bülbülün könül parçalayan hıçqırtılarına qulaq kəsirik... Lakin burada məsələ heç də sadəcə təbiət təsvirlərində deyildir, bu təsvirlərin mahiyyəti və onların hansı estetik yük daşıyıcısı olmasındadır. Nizamidə təbiət və təbiət obrazları yalnız xarici fon kimi mətnə əlavə edilmir. Nizamidə təbiət fəlsəfi məzmun kəsb edir. Təbiət təsvirlərində Gəncə ustasını ilk növbədə yenə İnsan, təbiət və qəhrəmanın bir-birinə nisbəti problemi maraqlandırır. Burada təbiət obrazı insan düşüncə



və ehsasatının bir növ iştirakçısı – mürəkkəb psixoloji təkamül prosesi keçirən insanın hisslər qammasını açmaqda oxucuya kömək edən vacib vasitə rolu oynayır, obrazın mənəvi böhran anlarını bütün qabarıqlığı ilə göstərən, əsəri dramatik baxımdan dolğunlaşdıran labüd psixoloji epizodlardır və şairin yüksək sənətkarlıq qüdrətinə dəlalət edir.

...Nizami əsərlərində şairin yaşayıb-yaratdığı dövrün romantik naxışlara, romantik boyalara çulğanmış istək və meylləri, arzuları, nisgilləri öz ifadəsini tapır. Bu əsərlər özlərində həm lirikanı, həm dramatismi, həm fəlsəfi mühakimə və ümumiləşdirmələri, həm də əxlaqi-etik şerə məxsus xüsusiyyətləri birləşdirir. Musiqi, heykəltəraşlıq, rəssamlıq, bədii dekor sənəti, xalq təfəkkürünün poetik nümunələri – əfsanələr, rəvayətlər, məsəllər – estetik fikrin bu əlvan sahələri Nizami üslubunda misilsiz şəkildə bir-birinə calaşır, struktura hopur, aparıcı bədii mətnə əridilir.

Xüsusilə lirik vüsət Nizami epik şerini üslub baxımından səciyyələndirən başlıca keyfiyyətlərdəndir. Diqqət edilərsə, epik Nizami dəst-xəttinə lirik vüsətin hakim kəsildiyini görə bilərik. Əslində «Xəmsə»də birləşən bütün əsərlər lirik-epik sənətin vəhdətidir. Burada süjet və kompozisiya bir tərəfdən təhkiyə yolu ilə, digər tərəfdən lirik şerin poetik imkanları vasitəsilə oxucuya çatdırılır, hadisələrin inkişafında, xarakter açımında bilavasitə iştirak edən lirik fikir və duyğular burada bəzən böyük epik problemləri belə uğurla həll edir. Nizami süjetlərində geniş şəkildə tətbiq olunan, onlara dramatik gərginlik verən monoloqlar, dialoqlar, xitablar öz mahiyyətləri etibarilə, əsasən, müstəqil lirik parçalar olub, bu və ya digər hadisə və hərəkətin oxucu qəlbinə daha artıq və daha təsirli yol tapmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

«Xəmsə»də bəzən şairin öz fikir və mülahizələri, hiss və duyğuları, qəlb çırpıntıları təsvir edilən hadisə ilə elə ilmələrlə bağlanır ki, onları bir-birindən ayırmaq, epik və lirik başlanğıcı ayırd etmək çətinlik törədir. «Xəmsə»nin bu hissələrində lirik qəhrəman şairlə birləşir, eyniləşir. Bu, Nizami üslubunun ən yaxşı, orijinal səciyyələrindəndir.

Şairin səsi xüsusən Nizami süjetlərinə bir süs verən, oradakı lirizmi daha artıq qüvvələndirən lirik ricətlərdə – bədii haşiyələrdə eşidilir. Şair olur ki, öz ictimai-fəlsəfi-əxlaqi fikirlərini də bu bədii haşiyə və ricətlərdə verir. Bədii haşiyə və ricətlər Nizami şerinə bir müasirlik ruhu aşılayır, günün mövzusuna toxunmağa, şairin vətəndaş qəlbini narahat edən, onu düşündürən problemlər barədə mühakimələr yürütməyə imkanlar açır. Nizami şerinin ictimai-bədii amalı, bu sənətdəki satirik ruh və incə yumor formaları da daha çox məhz bədii haşiyələrdə – ricətlərdə öz son yekununu tapır və bu zaman Nizami sənəti üçün səciyyəvi, qəlbi oxşayan kövrək lirizm burada təhdid və ifşəddici xarakter alır, sətirlərdən bəzən misralar üstü, açıq, bəzən də misralararası şairin Şəri və Zülməti ittiham səsi ucalır.

Nizami sənəti üslubi poetikanın bir başqa tərəfi – bədii tərkib və ifadələrdən bəhrələnmə üsulu ilə də Yaxın Şərqi poeziyasında yeni mərhələ təşkil edir. Bədii söz Nizamidə qanadlıdır, fikri poetik səmanın üst qatlarına pərvazlandırır. Nizami ənənəvi plastik vasitələri sanki yenidən kəşf edir. Poetik obrazın «Xəmsə»də mənə çalarları zəngindir. «Nüktə» – incə, zərif, lakin sərrast hədəfə dəyən və çox mənalı mətləblərdən xəbər verən ifadə bütün «Xəmsə» səhifələrinə səpələnmişdir...

...Nizami üslubu üçün kosmik vüsət və əhatəlilik səciyyəvidir. Nizami az qala bütün kainatı poetik fikrin predmetinə çevirir. Səma elminin necə də mahir bilicisidir Nizami! Şairin planetlər aləminə xəyali uçuşları heyrətləndiricidir. Və onları o, necə böyük sənətkarlıqla şerə gətirir! Əsərlərindəki

«Meracnamə»lər sözün əsl mənasında möcüzədir, romantik təxəyyül və romantik intuisiyanın doğurduğu əsrarəngizlikdən xəbər verir. Bu «Meracnamə»lərdə Nizaminin peyğəmbəri Işıq sürəti ilə bir göz qırpımında öz əfsanəvi Burağında fəlakələrə doğru səmt alır, göy mənziləsinin ən uca qatını aşaraq, «məkan və zaman vərəqini oxuyub başa vurur», «ayın həmayil xəttinə öz tərəvəndən fəzilət bəxş edir», «günəşin başına tac qoyur...»

Yalnız «Meracnamə»lərdə deyil, «Xəmsə» mövzularının iç süjet xətlərində də biz Nizaminin səma cisimlərinə şairanə müraciəti ilə tez-tez qarşılaşırıq və bu bədii uçuşlar bizi həm Nizami şerinin elmi tutumu qarşısında baş əyməyə sövq edir, həm də bu şerin təkrarsız gözəlliyinə, Nizami romantizmindəki naxışların təsəvvürəgəlməz dərəcədə əlvan rənglərinə, boyalarına şəhadət verir. Romantik təxəyyülün imkanlarından barınaraq şair əsərlərində tez-tez canlıya aid əlamətləri ulduzlar səltənətinə köçürüb təcəssüm və təşxis fiqurlarının nadir nümunələrini yaradır. «Xəmsə»də kəhkəşan və bürclər özlərində müəyyən fərdi xüsusiyyət daşıyan bədii obraz məqamındadırlar, «səyyarələrdə üfüqün fərşi üstə rəqs edir», «Pərvin sarı və göy irəkdən qızıl sancaqlı bayraq qaldırır», «Ay üzünə duvaq salıb zərif tellərini darayaraq» durub, «Mərrix kindən bərk tələsir ki, düşmən gözünə mil çəksin», «Covza ikiüzlü kəmərlə bağlamış», «Nəsrə nisar üçün gövhər səpir» və i.a. və s.

\* \* \*

...Nizami bədii irsi ölümsüz bir sənət yadigarıdır ki, şairin ali bəşəri ideallarını, humanist düşüncələrini əlvan söz ilmə və naxışları ilə nəsillərdən nəsillərə çatdırır. Hər nəsil oradan yeni mənalar, ədəbi şərhini gözlədiyi təzə cizgilər tapır. Bu cizgilər isə bitmir, tükənmir. Onların bucaqları da sonsuz, nəhayətsizdir və hər şərhə işıq bu bucaqlardan bir neçəsi üzərinə düşür, bir neçəsini nurlandırır. Sənətin əbədlilik sirri də elə buradadır...

«Nizami söz incisi mədəninin etibarlı xəzinədarıdır. Nizami «Xəmsə»si öz məzmun və mənasına görə o qədər əzəmətli və ağırdır ki, onu ölçmək üçün göylər qədər böyük tərəzi, Yer kürəsi kimi iri daş lazımdır». Bu sözləri XV əsrin böyük türk-özbək şairi və mütəfəkkiri Əlişir Nəvai dahi müəllim sandığı Gəncə ustadı haqqında demişdir. Həqiqətdir, deyilmi?!

...Nizami sənəti şairin yaşayıb-yaratdığı zamandan başlayaraq ellər-oba-lar gəzdi, ölkələr, sərhədlər aşdı. Şərqi yüzürlə görkəmli söz ustaları bu poeziya tanrısından ilham aldılar, ondan oxuyub öyrəndilər.

Nizami ictimai-fəlsəfi ideyalarından qoca Sədi (1184 – 1291) öz «Bustan»ında, Mövlana Rumi (1207–1273) məşhur «Məsnevi»sində bəhrələndilər. Onun zərif lirikasının kövrək nəvası «Şiraz bülbülü» Hafizin qəlbində öz əks-sədasını tapdı. Əmir Xosrov Dəhləvi Nizami «Xəmsə»sinə uzaq Hindistandan ilk dəfə olaraq öz «Xəmsə»si ilə cavab verdi. Nizaminin qələmə alıb abidəsini ucaltdığı qəhrəmanları ondan sonra çox irihəcmli əsərlərin personajlarına çevrildilər – Nizami mövzularında saysız bədii nümunələr meydana gəldi. Nizami yaradıcılığının ənənələri Aralıq dənizi sahillərindən tutmuş Himalay dağlarından uzanıb gedən böyük bir sahədə şöhrət tapdı. Zaqafqaziya, İran, Türkiyə, Orta Asiya və Əfqanıstan, Hindistan və Pakistan xalqlarının ədəbiyyatlarında Nizami poetik məktəbinin ardıcılıqları meydana çıxdı.



Nizami dühası yalnız Şərq poeziyasına deyil, eləcə də müxtəlif vasitələrlə Qərb ədəbiyyatına da təsir göstərdi. Tədqiqatçılar Dante, Bokkaçço, Volter, Şekspir, Gete, Şiller, Qotsi, Heyne kimi məşhur Avropa sənətkarlarının əsərləri ilə Nizami şəri arasındakı səsleşmələrdən az yazmamışlar.

\*\*\*

*Nizami adı*

Təxminən XII yüzilliyin ortalarında Azərbaycanın dilbər guşələrindən biri olan Gəncədə kiçik bir odada bir günəş doğdu. Əsrlər keçdi, bu günəşin şölesindən dünya ədəbiyyatı səmalarına səpələnən neçə-neçə ulduz kəhkəşanı parladı. Lakin günəş günəş olaraq qaldı, şüalarını İnsana-İnsanlığa indi də əsirgəmir, saçır, qəlblərə, şüurlara hərərət, istilik paylayır...

Şer-sənət dünyasının əbədi yaşarlarından olan Nizami! Onu bizdən 850 illik bir zaman məsafəsi ayırır. Ayırır? Yox, zaman ötdükcə o bizə daha çox yaxınlaşır. Nə qədər ki, Xeyir və Şər anlamı var, ənənəvi Şərin planetimizdəki hər növ təzahürlərinə qarşı Həqiqət, Güzəllik və Xeyirin cəbhəsində Nizami də öz ölümsüz sənəti ilə bizimlə olacaq.

**Azadə Rüstəmov**  
*professor*

## ÖN SÖZ

«Sirlər xəzinəsi» («Məxzənül-əsrar») dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin «beş xəzinə» adı ilə Yaxın Şərqdə geniş şöhrət qazanmış «Xəmsə»sinin ilk əsəridir. Nizami «Sirlər xəzinəsi»nə qədər qəzəl, qəsidə, rübai və qitə janrlarında əsərlər yazmış və lirik şerlər müəllifi kimi tanınmışdı. Bu əsər müəyyən sənət yolu keçmiş şairin yaradıcılığında yeni bir istiqamət və tamamilə orijinal bir mərhələnin başlanğıcı idi. Nizami «Xəmsə»nin sonrakı poemalarında irəli sürdüyü bir çox yüksək bəşəri ideyaların başlanğıcını bu əsərində qoymuş, müasirlərini düşündürən köklü problemlərə toxunmuş, cəmiyyət və onun ayrı-ayrı təbəqələrinin nümayəndələri ilə bağlı qənaətlərini irəli sürmüşdür. Dahi mütəfəkkir bu əsərində hər şeydən əvvəl insan təbiətinin, fərdin psixologiyasının şərhinə xüsusi diqqət yetirir, insanın cismani və mənəvi aləminin görünməyən qatlarını təsvir edir. Nizamının bütün yaradıcılığı boyu izlədiyi ictimai ədalət, insan ləyaqəti, təmiz əxlaq, insan və cəmiyyət münasibətləri, cəmiyyətin təbiətlə ahəngdarlığı və başqa bu kimi məsələlər ilk dəfə «Sirlər xəzinəsi»ndə işıqlandırılır. Şairin ictimai-siyasi, dini-fəlsəfi və əxlaqi görüşləri özünün ilk əhatəli əksini də bu əsərdə tapır.

\*\*\*

«Sirlər xəzinəsi» təxminən 1176-cı ildə yazılmışdır. Nizami bu əsəri Ərzincan hakimi Davud oğlu Məlik Fəxrəddin Bəhram şah (1162-1225) ithaf etmişdir. Nizamının epik şerə gətirdiyi səri bəhrində yazılmış bu poema kompozisiya baxımından da orijinal xüsusiyyətlərə malikdir. Şair əsas məzmunu keçməzdən əvvəl geniş yer verdiyi giriş bölmələrdə oxucunu mövzu ilə tanış edir, onu dini-tarixi, əxlaqi-fəlsəfi mülahizələri dinləmək üçün hazırlayır. Tövhid (Allahın birliyi), Minacat (Tanrıya yalvarış), beş nət (Peyğəmbərin tərifi), Məracnamə (Peyğəmbərin Məraca getməsi) və Bəhram şahın məhdindən sonra gələn bölmələrdə əsərin yazılma səbəbi, sözün tərifi, şairlik ləyaqətindən bəhs olunur. Nizami bu bölmələrdə söz sənətinə yeni münasibətini ifadə edir, bədii sözün xalqa xidmət etməsini, insanda yüksək duyğular tərbiyələndirməsini zəruri sayır. Şairlik rütbəsinin ucalığını, Tanrı hüzurunda onların yerinin peyğəmbərlərdən sonra gəldiyini diqqətə çatdırır. Şair əsərinin orijinallığını, xalqın bütün təbəqələrinin: şahın da, dərvişin də mənəvi istəyinə uyğunluğunu qeyd edir. Nizami «Sirlər xəzinəsi» əsəri ilə şəri sarayın dar çərçivəsi və təriqət təsirlərindən qurtarıb, onu bəşəri əhəmiyyətli məsələlərə xidmətə yönəltdiyini, daha çox dini və əxlaqi-tərbiyəvi məsələlərə həsr etdiyini bildirir.

Əsərin «Xəlvət» adlandırılan bölmələrində isə şair öz ürəyi ilə gizli söhbətlərini verir, ilhamı ilə danışır, daxili həyəcanlarını, yaradıcılıq axtarışlarını qələmə alır.

«Sirlər xəzinəsi» adından da görüldüyü kimi, fəlsəfi-didaktik səpgidə yazılmışdır. Didaktik şer Yaxın Şərqdə Nizamiyə qədər müəyyən inkişaf dövrü keçmiş, Y.X.Hacibin «Qutadqu bilik», Rudəkənin «Kəlilə və Dimnə» əsərindən sonra XII əsrin əvvəllərində yaşamış İran şairi Sənai Qəznəvi də özünün «Hədiqətül-həqayiq» əsərini didaktik janrda yazmışdır. Nizami əsə-



rinin giriş fəsillərində Sənai və onun Bəhram Qəznəviyə ithaf etdiyi «Hədiqətül-həqayiq» əsərini xatırlayır. Hər ikisi Bəhram adlı şahlara təqdim olunan bu əsərləri müqayisə edərək «Sirlər xəzinəsi»ni yeni bəhrədən (dəryadan) alınmış dürrə, sələfinin əsərini isə köhnə mädəndən çıxarılan qızıla bənzədir. Şair «təzə bəhr» deyərək dərya ilə yanaşı, əsərinin həm də yeni bəhrə – ona qədər epik şerdə istifadə olunmayan səri bəhrində yazıldığını nəzərdə tutur, əsərinin orijinal və daha üstün olduğunu nəzərə çatdırır. Həqiqətdə də Nizami poeması quruluşu, şairin ədalət haqqındakı görüşləri və etik-əxlaqi mülahizələri ilə Sənainin «Hədiqətül-həqayiq»inə yaxınlaşsa da yazılma məqsədi, ideya-fikri istiqaməti və yüksək şəriyyəti ilə ondan köklü şəkildə fərqlənir.

Poemanın əsas məzmunu 20 məqalətdə öz əksini tapmışdır. Nizami bu məqalələrin hər birində müəyyən aktual bir problemi götürərək şərh etdikdən sonra onu maraqlı hekayələrlə aydınlaşdırır. Bu hekayələrin çoxu xalq ədəbiyyatı və tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı olsa da, şair çıxardığı nəticə ilə müasirlərinə üz tutur, dövrünün ədalətsiz hökmdarlarını, insafsız dağları, vəzir və başqa ixtiyar sahiblərini ədalətə, xalqın qayğısına qalmağa çağırır. Zəhməti qiymətləndirməyən tüfeyli gəncləri, yalançı sufiləri, sədaqətsiz dostları tənqid edir. O, dövrünün ədaltəsiz şahlarına quşların dili ilə ibrət dərəsi verir, boynuna kəfən salıb şahı öz doğru ittihamları ilə utandıran qoca zahidin qeyrətini, Sultan Səncərin ətəyindən tutub ölkənin əmin-amanlığını təkidlə tələb edən qarının cəsarətini ürəkdən alqışlayır.

Nizami bədii sözün qüdrətinə dərin inam bəsləyir, insanın öyüd-nəsihətlə tərbiyəsinə, pis adətlərdən yaxa qurtara biləcəyinə ürəkdən inanırdı. İlk hekayətdə də şair tövbə ilə yanlış yoldan qayıtmağın mümkünlüyünü müasirlərinə başa salmaq istəyir. «Adəmin xilqəti» hekayətində onun tövbə ilə günahlarını yuduğunu oxucunun yadına salır:

Haçan ki, Adəm kimi tövbən bilinər sənin,  
Çirkinlik ləkələrin tamam silinər sənin.

Şair bu fikri «Ümitsiz şahın günahlarının bağışlanması» hekayəsi ilə təsdiqləyir. Hekayədə deyilir ki, zülmkar bir padşah ömrünün sonlarına doğru hamının ondan üz döndərdiyini, kimsəsiz naümid bir halda qaldığını görəncə öz əməllərindən peşiman olur və Allaha pənah aparır.

Nizami «Ədalətli və insafli olmaq haqqında şaha nəsihət» adlanan ikinci məqalətdə də zəmanə şahlarından söz açır. Ölkəni ancaq ədalətlə bərpa etməyin mümkünlüyünü, xalqın ədalət sayəsində rahat yaşaya biləcəyini bildirir və bu görüşlərini «Nuşirəvanla vəziri və bayquşların söhbəti» hekayəsində aydınlaşdırır.

Ov zamanı Nuşirəvan şah və vəziri qoşundan ayrılaraq, bir xaraba kəndə çatırlar. Şahın diqqətini xarabalıqlara qonmuş iki bayquş cəlb edir. Onların bir-birinə nə isə dediklərini görəncə şah quşların söhbətləri ilə maraqlanır və vəzirindən söhbətin məzmununu xəbər alır. Müdrik vəzir deyir ki, bu bayquşlardan birisi o birisinin qızını oğluna almaq istəyir və süd bahası olaraq ona bu xaraba kəndi və bir neçə belə xarabalıqlar verməyi tələb edir. Oğlan atası cavab verir ki: «Qəm yemə, nə qədər ki, Nuşirəvan bizim padşahımızdır, mən sənə

yüz min belə xaraba kənd verə bilərəm.» Bayquşun bu sözü Nuşirəvan şahı sanki yuxudan oyadır. Öz zülmünün acı nəticələrini gözləri ilə görəncə şah etdiklərindən bərk peşiman olur və həmin gündən zülmü tərək edərək adil şah kimi tarixdə məşhurlaşır.

Nizaminin bu əsərində hökmdar və xalq problemi ilə bağlı maraqlı fikirlər diqqəti cəlb edir. Şair xalq qeydinə qalmayan, ölkənin vəziyyəti ilə maraqlanmayan şahları Tanrı qəzəbi ilə qorxudur. Şair nəsihət etməklə yanaşı, müasirlərinə də üz tutur, onları ayıq olmağa, zülmə dözməməyə çağırır. Şairə görə zülmkara bəd əməllərini bildirmək zəruridir. Bu baxımdan əsərdə bir-birini tamamlayan «Qarı və Sultan Səncər dastanı» və «Zalım şahla düz danışan qocanın hekayəti» daha səciyyəvidir. Birinci hekayədə qarışaha yalvarmır, ondan mərhəmət diləmir, ədalətli olmağı, ölkədə əmin-amanlıq yaratmağı tələb edir. Qarı mənşəcə türk olan Sultan Səncərə türklərin dövlətlərinin özəldən ədalət üzərində qurulduğunu deyir. Onların ədaləti sayəsində ölkənin də yüksəldiyini xatırladır:

Şan-şöhrəti dünyaya sığışmazdı türklərin,  
Ölkədə ədalətlə güllü yazdı türklərin.  
Zalımlığın bəllidir, işin-peşən talandır,  
Sən ki hindli quldursan, türk olmağın yalandır.

Nizami hadisəni sadəcə təsvir etməklə kifayətlənmir. O, öz müasirlərinə qarının cəsarətini örnək göstərir, zülmə itaətlə boyun əyənlərin qoca qarından da aciz olduğunu söyləyir:

Öyünmə ki, igidsən, hər gözə iti oxsan,  
Bədbəxtin birisən ki, bir qarınca da yoxsan.

Öz zülmü ilə xalq içərisində məşhur olan qəddar bir şaha qoca bir zahidin onun dalınca danışdığını və şahı qaniçən adlandırdığını xəbər verirlər. Qəzəblənən şah həmin qocanı gətirməyi əmr edir. Qoca dalınca adam gəlməsini gözləmədən boynuna kəfən salaraq şahın sarayına gedir və «Mən sən haqqında eşitdiklərdən daha pis sözlər demişəm. Çünki sən zülmün hər yanı tutub. Qoca da, cavan da bu zülmədən tənqə gəlib. Mən öz sözlərimlə sən qarşında bir güzgü tutmuşam və sən eyiblərini orada göstərmişəm. Əgər güzgü sən eyiblərini doğru əks etdirirsə ondan sən özünü sındır, güzgünü yox!» – deyir. Qocanın sözlərindən utanan şah zülmədən əl çəkir.

«Sirlər xəzinəsi»ndə şairin əmək və zəhmətlə bağlı yüksək fikirləri xüsusilə qabarıqdır. Şair öz əlinin zəhmətilə dolanan sadə insanlardan məhəbbətlə söz açır, əməyi insanı şərəfləndirən, ona uğur gətirən həyatı tələbat kimi tərənnüm edir. Əsərdə şair öz işini sevən zəhmətkeş obrazları yaradaraq onları tüfeyli adamlarla qarşılaşdırır. «Kərpikəsən qocanın bir cavanla hekayəti»ndə şair qışın soyuğu, yayın istisində ağır zəhmətə qatlaşıb kərpic kəsən qoca kişidən söhbət açır. Bir gün iş zamanı bir cavan ona yaxınlaşıb bu suyu, palçığı buraxmağı, ömrünün axır çağlarında belə ağır işlə məşğul olmamağı məsləhət görür. Heç kəs ondan bir qarın çörək əsirgəməyəcəyini deyir. Qoca onun bu sözlərini böyük narazılıqla qarşıla-



yır, öz əlinin zəhmətilə azad yaşadığını, heç kəsə möhtac olmadığını qürurla bildirir:

Qarşında boyun büküb əl açmayım deyə mən,  
Əzəldən əl atmışam belə bir peşəyə mən...

– deyir.

Nizami başqa bir hekayəsində isə susuz, quru çöldə min bir əziyyətlə toxum əkib becərən qoca əkinçini Süleyman peyğəmbərlə qarşılaşdırır. Süleyman onun bu qədər zəhmət çəkməsini mənasız sayır. Suyu, beli olmadığı halda əziyyət çəkib toxumu əbəs yerə korlamamağı məsləhət görür. Qoca isə öz işinin faydalı olacağına inamı, əməyə, zəhmətə məhəbbətini bildiren sözlərlə Süleymanı düşünməyə vadar edir. O, öz əməyinin insanlara fayda verəcəyinə və buna görə də zəhmətinin hədəf getməyəcəyinə əmindir.

Poemada ağıl, zirəklik, sədaqət, dostluq kimi gözəl keyfiyyətlər haqqında xüsusi bəhs açılır. Nizami insanlar arasında birliyi yüksək qiymətləndirir. Şairə görə insan təklidə heç bir iş görə bilməz, adamlar ancaq bir-birinə kömək etməklə çətin işlərin öhdəsindən gələ bilirlər. «Cəmşidlə cavan yavərinin hekayəti»ndə şair vəfah olmağın, sirr saxlamağın şərtlərini göstərir, həqiqi dostluğu tərənnüm edir.

Nizami həyatda ancaq yeyib-içməklə məşğul olan insanlara da üz tutur, həyatı, kainatı dərk etməyə, ayıqlığa, ömrü qafilliklə başa vurmamağa səsleyir. Səkkizinci hekayətdə qoyulan bu problemdə şair tamahkarlığı pisləyir, nəfsə aludə olmaqdan çəkindirir. «Oğru və tülkü hekayəti»ndə də tülkünün oğrunun hiyləsinə uyaraq yatdığı və bununla da ona tapşırılan dükanın qarət edilməsi üçün oğrulara şərait yaratdığını göstərən şair belə bir nəticəyə gəlir ki:

Kim ki, qəflət yolunda xoş yuxuya dalandır,  
Başı əldən gedəndir, papağı boş qalandır.

Nizami əsərində insan zəkası haqqında da mənalı fikirlərlə qarşılaşırıq. Şair nadanlığı pisləyir, dotsluqda sədaqətli olmaqla yanaşı, ağılla hərəkət etməyi lazım bilir. «Ağıllı uşağın hekayəti»ndə gəzməyə çıxan dostlardan biri yıxılaraq ayağını sındırır. Dostları qorxudan onu bir quyuda gizlətmək istəyirlər. Ona düşmən olan bir uşaq isə başa düşür ki, bu sirr əvvəl-axır açılacaq və bu işi onun tutduğunu güman edəcəklər. Odur ki, tez gəlib yaralı uşağın ata-anasını bu hadisədən xəbərdar edir.

Nizami təbiətdə hər yaranmışın öz yeri olduğunu göstərir, canlıları həyatın bəzəyi kimi qiymətləndirirdi. Şair yaranmışların əsrəfi olan insana öz əməli ilə heç kəsi incitməməyi, təbiəti qorumağı, onun hər bir üzvünün qayğısına qalması öyrədirdi. Şairin sonrakı poemalarında da inkişaf etdirdiyi bu görüşləri əsərdə «Yeddinci hekayətdə» öz əksini tapır. Nizami «Firidunla ceyranın hekayəti»ndə şahın ov zamanı bir ceyranın arxasınca at sürüb, ox atıb onu ovlamaq istədiyini təsvir edir. Məqsədə çata bilməyən şah atını və oxunu məzəmmət etməyə başlayır. Ox isə o dilsiz heyvanın məsum baxışlarının onun canını qoruyan bir dəmir geyim olduğunu söyləyir və belə geyimə qəsd etməyin mümkünsüzlüyünü bildirir.

Nizami bu əsərində ikiüzlülük, paxıllıq, həsəd, lovğalıq, tamahkarlıq və başqa bu kimi insanın mənəvi əzəmətinə, onun ülviliyinə kölgə salan bütün qüsurlara barışmaz münasibətini bildirmişdir. Şair var-dövlətin, xüsusilə, qızılın insan taleyi və mənəviyyatına pozucu təsirdən şikayətlənir. Əsərdə qızılın etibar sahibi kimi tanınan sufini yoldan çıxararaq ona tapşırılan əmanətə xəyanətə sövq etdiyini göstərir.

«Harun Ər-Rəşidlə dəlləyin dastanı»nda da şair bu məsələdən bəhs edərək dəlləyin simasında ayağı qızıl üstündə olan insanların özləri də bilmədən bütün etik-əxlaqi qaydaları pozduğunu, hədlərini aşdığını söyləyir.

«Sirlər xəzinəsi» həyatın müxtəlif sahələrini əhatə etməsi, mövzu rəngarəngliyi ilə seçilir. Bu əsərdə şair gənclik probleminə xüsusi yer ayırır, hünəri, istedadı yüksək qiymətləndirməyi zəruri sayır. Nizami zamanə adamlarının hünəri görə bilmədiklərindən şikayətlənir, hünəri qiymətləndirməyin özünü böyük hünər sayır, hünərsiz adamların hünər sahiblərinə düşmən kəsildiyini təəssüflə qeyd edir. «Bülbül ilə qızılquşun hekayəti»ndə dili uzun hünəri az insanları töhmətləndirir. Qızılquşla söhbət edən bülbül ona deyir ki, sən bütün quşların sakitisən. Heç kəs səndən bir şirin nəğmə eşitməyib. Ancaq bununla belə sənə yerin şah dərğahı, yediyn kəklik döşüdür. Mən isə hər an bir xoş nəğmə oxuyuram, şux səsimlə hamını heyran edirəm. Bəs nə üçün mənim məskənim tikanlıq, yeməyim isə qurd-quşdur? Qızılquş isə cavabında ona bildirir ki, mən yüz iş görürəm, ancaq bu haqda bir kəlmə də demirəm. Sən isə heç bir iş görmədiyən halda min işdən söhbət açırsan.

Əsərdə Nizaminin dünya, kainatla bağlı mülahizələri də geniş yer tutur. Şair dünyanın vəfasızlığı, axirəti qarşılamaq, dünyaya arxalanmamaq, var dövlət əsiri olmamaq və s. tərkı-dünyalıq fəlsəfəsi ilə səsleşən fikirlər də ifadə edir. Ancaq burada hər hansı bir sufi görüşü, tərkı-dünyalıqın təbliği və s. deyil, daha çox Nizaminin həyatı görüşləri, fəlsəfi-etik baxışları ifadə olunur, ictimai əhəmiyyətli nəticələri öz əksini tapır.

«Sirlər xəzinəsi» öz zəngin mündəricəsi ilə səsleşən orijinal bədii xüsusiyyətlərə malikdir. Şair özünün dərin elmi-fəlsəfi görüşlərini yığcam bir şəkildə ifadə etmiş, beytlərin aydın, qısa və bədii baxımdan yüksək səviyyədə olmasına, fikir bitkinliyinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Əsərdə verilən gözəl təbiət təsvirləri, şairin ictimai-didaktik görüşlərini təsdiq edən aforizm səciyyəli müdrik beytlər poemanın bədii tutumunu daha da artırır.

«Sirlər xəzinəsi» Yaxın Şərqdə yeni bir ədəbi hadisə kimi qarşılanmışdır. Bu əsər didaktik fəlsəfi şerin yeni istiqamətdə inkişafında böyük rol oynamışdır. Şərqin ən məşhur şairləri Nizaminin bu əsərindən təsirlənmiş, ona çoxlu nəzirə və cavablar yazılmışdır. Bu əsərlərin çoxunun adları da Nizami poeması ilə səsleşir: «Mətləül-ənvər», «Rövzətül-ənvər», «Məşhədül-ənvər», «Məzhərül-əhrrar», «Munisül-əbrar», «Gülşəni-əhrrar» və s.

Nizaminin bu əsəri türkdilli poeziyaya da böyük təsir göstərmiş, XIV əsrin sonu XV əsrin əvvəllərində özbək şairi Heydər Xarəzmi Nizami poemasının təsiri ilə «Məxzənül-əsrar» mövzusunda poema yazmışdır. Dahi özbək sənətkarı Əlişir Nəvainin «Xəmsə»sinin ilk əsərini də şairin «Sirlər xəzinəsi» müqabilində yazdığı «Heyrətül-əbrar» əsəri təşkil edir. XVI əsr türk şairi Taşlıcalı Yəhyanın «Gülşənül-ənvər», Gəncineyi-raz, Rəhminin «Güli-səd-



bərg», Azərinin «Nəqşi-xəyal», XVII əsrdə yaşamış Ətayinin «Söhbətül-əbkar», «Nəfxətül-əzhar» əsərləri və başqa poemalar bilavasitə Nizamının bu əsərinin təsiri ilə yaranmışdır.

Bütün bu sənətkarlar öz əsərlərində Nizamini böyük ustad kimi xatırlamış və onun sənət dühasını yüksək qiymətləndirmişlər.

«Sirlər xəzinəsi» 1940-cı ildə Mikayıl Rzaquluzadə tərəfindən dilimizə nəsrle tərcümə edilmişdi. Həmin tərcümə əsasında görkəmli şair Süleyman Rüstəm poemanı şeərlə Azərbaycan dilinə çevirmişdir. Oxuculara təqdim olunan bu kitab V.Dəstgirdi və Ə.Ə.Əlizadənin hazırladıqları mətnlərlə tutuşdurularaq dəqiqləşdirilmiş mətnin S.Rüstəm və A.Sarovlu tərəfindən edilmiş yeni tərcüməsidir.

### Nüşabə Araslı

### ALLAHA XİTAB

Şəfqətli, ədalətli Tanrının adı ki var,  
 Həkimət xəzinəsini açan açardır, açar.  
 Hər sözün, düşüncənin odur əvvəli, sonu,  
 Nə söyləsən, Tanrının adıyla qurtar onu.  
 Qüdrət ilə varlığa həyat verər həyatda,  
 Əbədiyyət timsalı özüdür kainatda.  
 Ən ulu sərkərdədir gərmişdəki aləmə,  
 Cavahir həmayili yaraşıqdır qələmə.  
 Hər səxavət çeşməsi yaranıbdır əliylə,  
 Kainatı qurubdur öz qadir əməliylə.  
 O, gizli pərdəsini açar sirli göylərin,  
 Üstünə pərdə çəkər hər günahın, hər şərin.  
 Bəzəyər daş-qaşıyla sinəsini hər dağın,  
 Ləpəsi – suyun hüsnü, gül-çiçəyi – torpağın.  
 Arifləri hər zaman fəzilətə səsləyər,  
 Nemətini sevəni nemətilə bəsləyər.  
 Ağlın zərif sapına muncuğu yaraşıqdır,  
 Ağlın tutqun gözləri qüdrətilə işıqdır.  
 Müqəddəs alınlara səcdə damğası vurur,  
 Tacıyla tacidarlar yer üzündə taxt qurur.  
 Pozulmaz hökmləri hökmüylə pozan odur,  
 Günahları əfv edən, mərhəmət yazan odur.  
 Harayı bir darğadır məhşərdən qorxanlara,  
 Çeşməsi həyat verər tələş yaxan canlara.  
 Dəyişməzdir varlığı, dəyişməzdir xisləti,  
 Dəyişdirər varlığı, kainatı, xilqəti.  
 Əzəməti yanında iki dünya əbədir,  
 Əvvəlimiz, sonumuz anicə bir nəfədir.  
 Təməlləri sarsılmaz, kainatda yox tayı,  
 Bu mülkün bir sahibi varmı ondan savayı?  
 Yaratdığı yerlə göy çox boşalıb dolacaq,  
 Bu varlıq olmasa da – olmuş, olub, olacaq.  
 Peyğəmbərlər can atdı ilk sirrinə xilqətin,  
 Bu sirri açamıdı, bu sirr çətindir, çətin.  
 Sirlər dəryasıdır əzəl gündən bu dünya,  
 Sonsuz səhradır mülkü, əbədidir bu səhra.  
 Əvvəlini arasan – əzəlsiz bil sən onu,  
 Axırını sorsalar – sonsuzluqdadur sonu.  
 Keşməkeşli həyatda canlı, cansız nə ki var,  
 Hamı onun köləsi, özü – qadir hökmdar.  
 Ondən başqa nə varsa, ömrü deyil əbədi,  
 Onun ulvi varlığı bilməz ki, heçlik nədi.  
 Könlündə cilvələnen huri-mələk özüdür,  
 Nərgiz gözlərindəki nurlu bəbək özüdür.  
 Üzündə ismətin də, qısqanclığın da odu,



O, həm göz yaşı verər, həm də məhəbbət odu.  
 Ecəzkar qüdrətinə min-min afərin söylər  
 Parlaq aylı, günəşli, sonsuz cəlallı göylər.  
 Gizləsə kərəmini nurlu pərdədə – tülde,  
 Bitməz şəkər qamışı, bitməz tikanlı gül də.  
 Yaşillıq – kərəmiylə canlanıb abad oldu,  
 Varlığın kölələri yoxluqdan azad oldu.  
 Dünyanı yaratmağa o, can atdığı zaman  
 Dolaşıqdı fələyin çətin işləri yaman.  
 Məşəqqətli düyünü açdı qadir əməli,  
 Gecənin saçlarından qopdu gündüzün əli.  
 Cavahir boyunbağı göyün boynunda yandı,  
 Gecənin qıvrım saçı ulduzlarla darandı.  
 Kəməndindən çıxmağa məgər fələk çalışdı?  
 Torpağın kəmərinde yeddi ulduz alışıdı.  
 Günəş ağ qəba geydi, ay isə qara cübbə,  
 Yarandı mavi göydə dümağ, qarqara qübbə.  
 Gövhər səpən buludlar mirvari səpsin deyə,  
 Göydə qopdu gurultu, şimşək döndü nizəyə.  
 Qəlbindən dərya açdı buludların zəhrəsi,  
 Xızırın çeşməsilə güldü, çəmən çöhrəsi.  
 Kəhrəba zərrə yağdı sübhün camı günəşdən,  
 Daşlar yağın zərrəni təşnətək uddu dən-dən.  
 Suyla od ülfət tutdu təbiətdə birinci,  
 Daşda yaqut yarandı, bəyaz sədəfdə inci.  
 Buxarlandı küləkdən yerin ürək qanı – su,  
 Daşın qanlı bağrında qana qatdı yaqutu.  
 Fələk açdı comərdlik bağındakı gülləri,  
 Dillərdə dastan etdi söz quşu bülbülləri.  
 Dilin tər xurmasından ürəyə nəşə doldu,  
 Ağızın incisinə qulaq bir sədəf oldu.  
 Bircə göz qırpımında gözünü yumdu guya,  
 Kərəməti can verdi, həyat bəxş etdi suya.  
 Töküdü yerin saçların cahanın qucağına,  
 Asilik xalı qoydu Adəmin yanığına.  
 Getdi qızıl lövhədən natəmizlik qubarı,  
 Buludun göz yaşını gülə səpdi baharı.  
 Ulduzlar pardaqladı çöhrəsini səmanın,  
 Gül-çiçəyin üstündə canı əsdi səbanın.  
 Bağına qan axan gil – bəşərin ilk təməli,  
 Tutdu ağlın nəbzini ürəkdə loğman əli.  
 Təbəssüm qəmi qovdu, açıldı, güldü çöhrə,  
 Gecələrə nəğməkar, müğənni oldu Zöhrə.  
 Qaranlıq ənbər saçır qucağında gecənin,  
 Təzə ay bir sırğadır qulağında gecənin.  
 Söz dünyanı dolaşdı, sirlər açıb başıyla,  
 Sındırıbdır başını dərğahının daşıyla.

Quru, boş xəyallarla çox gəzib hər yeri o,  
 Yenə əliboş dönüb qapısından geri o.  
 Ürək də soracağında dolaşdı çox, tapmadı,  
 Göz də xeyli aradı, gördü ki, yox, tapmadı.  
 Ağıl dedi: «Çatdırım axtarışı mən sona»,  
 Ədəbi gözləmədi, ədəb öyrətdin ona.  
 Kim başını keçirib bu sehirləli halqaya,  
 Dönübdür soracağında bənizi solğun aya.  
 Mələklər qanadlanıb cəlalinə öyərlər,  
 Kərəmət sahibləri qapısını döyərlər.  
 Qulluq halqası taxıb ərşi-fələyin özü,  
 Torpağın qəlbinə də od salıb eşqin közü.  
 Şəfadir xəstələrə, sinəsi dağlılara,  
 Qasidi nicat verər ayağı bağlılara.  
 Dərğahına pərdədir – hicablı fələk ki var,  
 Pərdəsini yırtmağa əl atmamış ruzigar.  
 Sökə bilsə pərdəni, fələk çətin sökərdi,  
 Söksəydi, göy üzünü yer üzünə tökərdi.  
 Aciz yeri bağlayıb yəhərinin qaşına,  
 Nizami göz yaşını tökər yerin daşına.  
 Zavalıdır birliyi, sonsuzdur cah-cəlalı,  
 Əbədidir cahanda şahlığı, şah cəlalı.  
 Könül can aynasının qubarını hey silər,  
 Qapısının torpağı olmağı şərəf bilər.  
 Gül-çiçəyə can verər dərğahının torpağı,  
 Gülzarının yanında yalandır İrəm bağı.  
 Qüdrətinə sübutdur Nizaminin varlığı,  
 Canı – vəhdət tarlası, könlü – gülüzarlığı.

## MİNACAT

### I

Sən, ey bütün varlığa həyat verən, can verən!  
 Gildən yaranmışlara nəfəs verən, qan verən!  
 Bayrağın altındadır, ulu Tanrı, xilqətin,  
 Biz sənənlə mətinik, sənə əzəldən mətin.  
 Mümkünmüdür bənzədək varlığını bir şeyə?  
 Kimsə sənə bənzəməz, bənzəməzsən kimsəyə.  
 Dəyişməyən özünsən bu sonsuz kainatda,  
 Ölməzliyin timsalı varlığındır həyatda.  
 Biz hamımız faniyik, əbədiyyət sənindir,  
 Uca göylər, qüdsiyyət, təmiz niyyət sənindir.  
 Hökmünlə, fərmanınla dolandırırısan yeri,  
 Sütünsüz saxlayırısan yaşıl günbəz göyləri.  
 Donqar, qozbel fələyi sən gətirdin dövrəyə,



Vücutun qazanında duz qatdın duzsuz cana.  
 Fitrətin səkil göydə yaratsa əks-səda,  
 Səndən başqa kim deyər: «Allah mənəm» dünyada.  
 Sən olmasan, gəlməzdi eşqin quşu pərvaza,  
 Mehraba uyan aşıq uymaz ki, işvə-naza.  
 Dünya qalan zamandan kərəminin selində,  
 Yer üzünü inlədir ağır yükü belində.  
 Kərəm beldən gəlməsə, görsə köməksizdi yer,  
 Çoxdan qarnı cırıqdı, çoxdan göbəksizdi yer.  
 Səcdə həmayilini kim deməz: mən taxaram,  
 Səndən başqa varlığa səcdə haramdır, haram.  
 Səndən danışmayanda susa bilmək yaxşıdır,  
 Sənsiz yada nə düşsə yaddan silmək yaxşıdır.  
 Nur camından nur içər gecənin saqisi Ay,  
 Səhərin qumruları damında salar haray.  
 Təklidə görün gözə, aç üzdən pərdəni sən,  
 Qurtar gün camalınla bu zülmətdən məni sən.  
 Gücün gücsüz fələyi təzələsin yenidən,  
 Dünyanın kələfini çözləsin yenidən.  
 Poz belə bir dövrənin xeyirlə şər işini,  
 Dağıt səyyarələrin seyrini, gərdisini.  
 Kəs dillərin sözünü, kəs dillərin özünü,  
 Əzəlki fənalığa qaytar yerin özünü.  
 Zülmət aşıqlərini işıqsız zülmətə at,  
 Cavahirə uyanlar görməsin cavahirat.<sup>1</sup>  
 Altıbucaqlı taxtı devir, yıx əməlinlə,<sup>2</sup>  
 Uçsun doqquz pilləli minbər fələk əlinlə  
 Yerdə gilə qarışsın Ayın nurlu haləsi,  
 Sınsın Zühəl daşıyla Zöhrənin piyaləsi.<sup>3</sup>  
 Gecənin həmayili ulduzları tök yerə,  
 Gecə, gündüz quşları həsrət qalsın şəhpərə.  
 Gil-palçıq təpəsini kürü yerin üzündən,  
 Bir kərpic qəlibi də yayınmasın gözündən.  
 Asimanın alnından gecənin tozunu al,  
 Ucalmağa tapmasın Cəbhə, Əxbiyə macal.  
 Yeni varlıq yaratmaq düşsə də öz öhdənə,  
 Əvvəlki yoxluğuna varlığı qaytar yenə.  
 Dünyanın nizamını yenidən qur, təzələ,  
 Çarxı qütbün başına dönməkdən azad elə.  
 Suyunla zülm odunu söndür yer üzündə sən,  
 Torpağı yelə tapşır səhranda, düzündə sən.  
 Münəccim kitabını yandırır qora döndər,  
 Münəccim səcdə qılan kahini kora döndər.  
 Bürcündən çıxar Ayı, qoy yersiz qalsın hilal,  
 Bu pərdəni götür ki, boşa çıxsın boş xəyal.  
 Tanrının varlığına olmaz onda sözləri,  
 Yoxluğa məhkumluğa şahid olar özləri.

Qəzəbinə gələsi çoxdur aramızda, çox,  
 Gileyli, şikayətçi yoxdur aramızda, yox.  
 Kimin qanını töksən, halaldır qanı sənə,  
 Sən kimi dara çəksən, qurbandır canı sənə.  
 Qəlbi ağlın nuruyla döndərmisən qəndilə,  
 Şirin-şirin danışmaq öyrətmisən sən dilə.  
 Hökmünlə vaxt olar ki, uzanar da gecələr,  
 İşıqlı gündüzünü qoymaz darda gecələr.  
 Sənsən qütbə mətanət, çarxa dövrən, hərəkət,  
 Varlıq bağı suyundan alıb bəhər, bərekət.  
 Qönçə açıb ağzını, deyir ki: kələm mən,  
 Gülün canı olsam da, sənsiz tez ölənəm mən.  
 Nəsimdən xumar deyil nəstərəni bu bağı,  
 Gözünə tutiyatək işıq verib torpağın.  
 Şölə saçan çırağa döndərmisən süsəni,  
 Dil açıb, öz dilində alqışlayır o səni.  
 Nizami vəhdətinin carçısı bir bəndədir,  
 Hər iki dünyada da nicat gözü səndədir.  
 Düşüncə dünyasını irfanla abad eylə,  
 Boynunu qəm torundan ömürlük azad eylə.

## II

Sən, ey bəşər yox ikən əzəl gündən var olan,  
 Sən – əbədi qalansan, biz – torpaq, qubar olan.  
 Dövrən özü yəhərlər mindiyin kəhərini,  
 Yeddi fələk çiyində gəzdirər yəhərini.  
 Dərbədər dolanaraq «pənah ol» deyənək biz,  
 Qapının halqasitək qapını döyənək biz.<sup>4</sup>  
 Nəgmə səsi, ney səsi qoy yayılsın hər yerə,  
 Könülaçan nəgməkar özünsən könüllərə.  
 Sorağınla nəsibdir sonsuz ümid, qorxu, dərd,  
 Günahları bağışla, sən ki comərdəsən, comərd!  
 Köməksiz biçarəyik, əlindədir çarəmiz,  
 Sən də çarə qılmasan, kimdən umaq çarə biz?  
 Dağınla dağlanmışıq, – damğamız aşıkara,  
 Yad damğalı tazıyla şahlar çıxmaz şikara.  
 Taleyimiz belədir, pozu yoxdur yazıya,  
 Sən bizi döndərmisən bir damğalı tazıya.  
 Aman, bu necə dildir, – qanad verib sözünə,  
 Ar bilir dinməyi də, susmağı da özünə.  
 Hardan qanad almışam? Bir belə uçmaq nədir?  
 Mən kiməm? Səcdə ilə torpağı qucmaq nədir?  
 Can necə bu dəryadan keçməyə yol tapıbdır?  
 Ürək necə belə bir çeşməyə yol tapıbdır?  
 Lal kimi heyrətdəyik, nə deyək dost-tanışa?  
 Allahı tanıyanın dili olmaz danışa.<sup>5</sup>



Peşmanlıq, yersiz sözlər çox çıxar dilimizdən,  
Sənsə səxavətini gəl əsirgəmə bizdən.  
Uça-uça gəlmişik bu cəlallı dərgaha,  
Qalıbdır ümidimiz, gümanımız Allaha.  
Həmdəm ol, ey dərddinin hər dərdinə təsəlli,  
Çarəsizə çarəsən, loğmanlığın da bəlli.  
Köç gedib, biz qalmışıq, gəlmir zıncırov səsi,  
Kimsəsizlik, kimsəsən, kimsəsizlər kimsəsi!  
Kimə pənah aparaq səndən başqa dünyada?  
Pənah varmı sığınaq? Amandır, yetiş dada!  
Yalnız öz dərgahındır bizim qibləgahımız,  
Əgər sən də olmasan, kim olar pənahımız?!  
Dərgahına əl açan varmıdır bizim qədər?!  
Gözlərindən qan saçan varmıdır bizim qədər?!  
Keçməsen – günahkarıq, bağışlasan – günahsız,  
Pənah ol pənahsız, qoy qalmaq pənahsız.  
Nizaminin adında şərəfli adın vardır,  
Qulluğuna layiqsə, – cəlallı hökmdardır.  
Alqışın nemətilə barındır, dilini aç,  
Onun könül mülkünə şer-sənət nuru saç.

### SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN ŞƏNİNƏ

Varlığın lövhəsinə ilk söz yazanda qələm, –  
Əhmədin «əlif»-ini yazıbdır onda qələm.<sup>6</sup>  
«Əlif» «hey»-i mülkünə hakim edəndən bəri,  
«Dal» onun boyunbağı, «mim» də ki, bir kəməri.  
Bu kəmə, boyunbağı edib camal sahibi,  
Səadət dünyasında olub kamal sahibi.  
Bu günbüz ki, kərpici saçır firuzətək nur, –  
Onun cənnət bağında tər-təzəcə turuncdur.  
Turuncun adətidir: gül açmaz ilk baharda,  
Meyvəsi yetişəndə gəlib çıxar bahar da.<sup>7</sup>  
Peyğəmbərlik bayrağı göylərə qalxan vədə,  
Sonuncu peyğəmbərlik verildi Məhəmmədə.  
Ay – zəbərəcəd üzükdür, nurlandırır dağ-daşı,  
Məhəmməd möhürüylə parlayır onun qaşı.  
Dünyanın sırğasıdır adındakı hər bir «mim»,  
Hər iki cahanı da edib özünə təslim.  
Yer üzünə elçidir, İsatək qulu vardır,  
Müjdəci müjdəcidir, çapar da ki çapardır.  
Dünyaya dərs almamış natiq kimi gəlibdir,  
Dərsi – Məsihin «mim»-i, Adəmdəki «əlif»dir.<sup>8</sup>  
«Ənbiya» kəlməsinin həm əvvəli, həm sonu,  
Əhdinə, vəfasına «əlif»tək düz bil onu.<sup>9</sup>  
Varlığı ən işıqlı bir nöqtədir varlığa,

Hər sözü, hər kəlamı səslər bəxtiyarlığa.  
Təkəbbür, lovğalıq da o bilmədi cahanda,  
Cahandan uca başı əyilmədi cahanda.  
Kəlamıyla təlimin artdı şöhrəti, şanı,  
Əlçatmaz, ünyetışməz fələklərdir eyvanı.  
Müqəddəs dərgahında hicabdadır nəbilər,  
Müqəddəslik onunla ləkələnmək nə bilər.  
Günahkarın gözləri kor qalib qürbətdə də,  
Məkkədən xərac alıb, bac alıb qürbətdə də.<sup>10</sup>  
Sükutu səni yaxar, göz kor olar tüstünə,  
İstəyi pərdə çəkər günahların üstünə.  
Ədalətlə yatırır hər qovğanı, savaşı,  
Onu sevməmək olmaz, sevəni sanma naşı.  
Varlıq dəyirmanını fırlandıran oxdu, ox,  
Üstümüzə ağadır, səxavəti çoxdu, çox.  
Əzəliyyətdən dərindən əbədilik dərs alıb,  
Ürəyinə qürbətə öz çırağı nur salıb.  
İşıqla dolubdur günəşin qızıl tası,  
Meracından Ay olub göydə hilal parçası.  
Ərşdə merac gecəsi öz taxtını qurubdur,  
Başına tac qoyubdur, belə kəmə vurubdur.  
Gecənin səməndinə nal vurub, göyə uçub,  
Nəfəsinə yer üzü dar gəlib deyə uçub.  
Səhərin mələkləri səkil atı gətirib,  
Həsərətindən darıxan yer üzünə yetirib.  
Alapaça toxdayıb, nəfəs alır haçandır,  
Nizami – yəhərinin örtüyünü açandır.

### PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Gecənin bir aləmi o günəş göydə yandı,  
Aləmi nurlandıran məşəli alovlandı.  
Fələk kəcavəsinə göz olmuşdu gözüylə,  
Ay, Zöhrə məşəlini gəzdirirdi özüylə.  
Yeddi iqlim, altı səmt, dörd cəhət öz yerində,  
Kainatın özü də yox oldu nəzərində.  
Gündüzün ürəyini həsrəti oda yaxdı,  
Gecənin qulağına vüsali sırğa taxdı.  
Düşməninin gözləri gedən zaman yuxuya,  
Yuxunu cilovladı o, ülvi bir duyğuya.  
Dünyanın qəfəsində qəlbi sıxılır deyə,  
Uçdu könlünün quşu səssiz-səmirsiz göyə.  
Qanad salıb dayandı qulluğunda mələklər,  
Sevincindən bilmədi heç neyləsin fələklər.  
Ruhu qanadlı quşdu, canı ona qəfəsdə,  
Qəlbini qəlbimizə tay eləmək əbədi.



Mübarək qədəmini haraya ki basardı,  
 Hər tağ onun önündə uçan qala, hasardı.  
 Heyrətindən gəlmişdi vəcdə iki cahan da,  
 Baş əyib eləyirdi səcdə iki cahan da.  
 Ayağı toxunduqca uça-uça pilləyə,  
 Hər dəfə ucalırdı uca-uca pilləyə.  
 Yelqanadlı köhləni arxada qoyub uçdu,  
 Atının tərliyini mələklər göydə qucdu.  
 Kainat dəryasında oldu parlaq bir inci,  
 O inciylə parladı göyün tacı birinci.  
 Torpağın öküzündən dür qapdı göy öküzü,<sup>11</sup>  
 Gecənin gövhərilə güldü zülmət göy üzü.  
 Bu səfərdə göylərdən töhfə aldı, bac aldı,  
 Cövzadan kəmər aldı, Xərçəngdənsə tac aldı,<sup>12</sup>  
 Sünbül döndü ətirli, təravətli sünbülə,  
 Əsədin pəncəsinə qolazlandı Sünbülə.<sup>13</sup>  
 Gecənin siqlətini ölçməkdimi qərəzi?  
 Zöhrə onu çəkirdi əllərində Tərəzi.<sup>14</sup>  
 Çəkməyə daşı yoxdu, necə çəkəydi Mizan?!  
 Siqlətinə mat qalib ona baş əydi Mizan.<sup>15</sup>  
 Zənbaqtək quyruğuna zəhər dolub Əqrəbin,  
 Süsənbər zəhərini kəsən olub Əqrəbin.<sup>16</sup>  
 Kamanın oxu süzüb yayındı başqa yana,  
 Dönmədi otlağında Oğlağın bağı qana.  
 Günəş camallı Yusif Dol içində oturdu,  
 Qəlbi Yunis qəlbitək Balıq qarnında vurdu.<sup>17</sup>  
 Həməlin sinəsində qurdu Sürəyya taxtı.  
 Gül-çiçəyin ordusu düzə axdı, nə axdı.<sup>18</sup>  
 Yüksək cəlallı bağı gülü hər yanı sardı,  
 Yer üzü çiçəkləri sayrısan ilk bahardı.  
 Gecə gündüzə döndü, göydə günəşmi güldü?  
 Xəzan bilməz baharda sər və dönən bir güldü.  
 Nərgizli, güllü bağda ürəyi də axmadı,  
 Sürməli nərgiz gözü bir gülə də baxmadı.  
 Yeddi göyün hikməti ona bəlliydi daha,  
 Mübarək qədəmini basmalıydı dərğaha.  
 Yırtdıqca ulduzların pərdəsini ayağı,  
 Mələklərin çiyində dalğalandı bayrağı.  
 O ənbər nəfəsindən gecə bilmədi mələl,  
 Atının dırnağından bir nala döndü hilal.  
 Bu merac gecəsində qatı zülmət heç nədi,  
 Buraqın ayağından şimşək öpmək istədi.  
 At deyil, göyərçindi, kəklikdi, qızılquşdu,  
 Ya humaydı, qumrudu, – bəs bu necə uçuşdu?  
 Firuzə döşəməli pillələrlə yüksəldi,  
 Ərşlə dizbədiz olub, gültək əl üstə gəldi.  
 Ərş evində Sidrəni əyninə köynək saydı,

Ərş ətəyində qaldı, başı ərşdən ucaydı.  
 Müşayiət edənlər özlərini yordular,  
 Əldən-dildən düşdülər, dirəndilər, durdular.  
 O, qərib yolçu kimi heyrətə düşdü daha,  
 Qapını döymək üçün yaxınlaşdı dərğaha.  
 O müqəddəs pərilər, mələklər artıq hanı?  
 Tənha qalan özüyü, bir də təxti-rəvanı.  
 Elə yolla getdi ki, yoxdu bircə sirdaşı,  
 Sirdaşı tənhalıqdı burda hər qədəm başı.  
 Kim onunla bu sirrin dərğahına yovuşdu,  
 Mənəvi aləmiylə ülvyyəyə qovuşdu.  
 O, xilqətin başına şərəfli bir tac oldu,  
 Ərş bu ülvə nemətə əbədi möhtac oldu.  
 Asimanda elə ki, başa vurdu yolları,  
 Bayrağını yellətdi ərşin büllur qolları.  
 O cismani varlığın yalnız nəfəsdə canı,  
 Onunla yol gedirdi can mülkünün sultanı.  
 Elə ki, ərş evini dolaşdı başdan-başa,  
 Tələş cana, ürəyə yol açdı başdan-başa.  
 Bədən öz xəznəsinə pənah apardı daha,  
 Göz onu axtarsa da, çətin tapardı daha.  
 Bir göz ki, əzəl gündən qüdrətdən nur alıbdır,  
 Qaranlığa, zülmətə daim işıq salıbdır.  
 Yollar yoran qədəmi necə mətindi, mətini,  
 Göz önündən götürdü pərdəsini xilqətin.  
 Getdikcə, sonsuz yollar çoxaltdı tələşini,  
 Çıxartdı kainatın yaxasından başını.  
 Məkansız bir məkənin dərğahına çatanda,  
 Comərdliyin nuruyla nurlandı qəlbi canda.  
 Onu sirli pərdədə qısqanclıq bürüyəndə,  
 Çaşqınlığın əlinə keçdi cilov, yüyən də.  
 Həşəmətli dərğaha səcdəylə basdı ayaq,  
 Vüsəl öz əlləriylə hicabı açdı bayaq.  
 Ayağına güc gəldi atdı başın üstünə,  
 Can min tələş gətirdi bir tələşin üstünə.  
 Qədəmi incimədi, dönmədi də yolundan,  
 Axtardı... «Gəl» deyərək tutan hanı qolundan?  
 Hər sözün ixtiyarsız sədasıdır hər kəlam,  
 Salamına cavabdı eşitdiyi o «salam».  
 Ecəzkar bir işıq ki, hey yanırdı sönmədən,  
 Gözlərinə göründü boş xəyalə dönmədən.  
 Cövhərsiz, mayasızdır gözə dəyən varlığı,  
 Hər varlıqdan uzaqdır görünməyən varlığı.  
 Tanrının dərğahında qəlbi nura büründü,  
 Xəlvətdə görünən kəs aşkarda da göründü.  
 Onu gözdən gizləmək çətin olar, şübhəsiz,



«Görməmişəm» deyənin korluğu var, şübhəsiz.  
 Məbudun ziyarəti savabdır, savab, bəli,  
 Camalı görməlidir, görməlidir, görməli!  
 Bu sehirlə pərdənin yoxdu yeri, məkanı,  
 Vüsəlinə çatmağa imkan hanı, vaxt hanı?  
 Kim arayıb, axtarıb bu pərdədə yerini,  
 Ha çalışıb, tapmayıb heç bir yerdə yerini.  
 Varlığı olsa belə, hanı olduğu dərğah?  
 Allah ola bilməzdi yeri bilinsə hərgah.  
 Qüdrətini danma ki, kafirlik, xamlıq olar,  
 Yerini axtarma ki, o da avamlıq olar.  
 Sanma görüb-görüşdü peyğəmbər də özüylə,  
 Gördü aqlın gözüylə, ürəyinin gözüylə.  
 Başına qaldıraraq həqiqətin camını,  
 Mərhəmət bədəsilə məst elədi hamını.  
 Tanrının iltifatı həmdəm oldu, öyündü.  
 Haqq – rəhimli, qılıqlı, o da ki, ərköyündü.  
 Şəkər dodaqlarına xoş təbəssümdü adət,  
 Dilədi ümmətinə bəxtiyarlıq, səadət.  
 Hikmət xəzinəsindən vara yetirdi cəhdi,  
 Bəxtəvərə döndərdi hər diləyi, hər əhdi.  
 İqtidar sahibitək döndü haqq dərğahından,  
 Yer üzündə hamidir o, hamıya yaxından.  
 Eşqin ülvi gücüylə göylərə yüksəldi də,  
 Birnəfəsə getdi də, birnəfəsə gəldi də.  
 Hər kəlamın, hər sözün möhürdür dilimizə,  
 Ətrin – can məlhəmidir, onu çox görmə bizə.  
 Bu cömərdlik mülkündə ol səxavətli hami,  
 Qoy sözünü şəninlə başa vursun Nizami.

## PEYĞƏMBƏRİN MƏDHİ

### I

Bir günəş qəndilidir göyün doqquz tağında,  
 Son nəbidir, nəbilər üzüyü barmağında.  
 Ən gözəl elçimizdir, ağıltək qulu vardı,  
 Yəhərinin qaşında iki cahən şikardı.  
 Gözəllik zəmisində sünbülü təzətərdi,  
 Sirlərin dəryasında ən qiymətli gövhərdi.  
 Sünbül saçı – Sünbülə şölə saçır gündüzə,  
 Gövhəriylə dür səpir, inci səpir Gün düzə.<sup>19</sup>  
 Dürrü görünər deyə gülməz şəkər dodaqlar,  
 Sədəfin sinəsini dürrü həsəddən dağlar.<sup>20</sup>  
 İncisindən daşın da daş qəlbi inciməzdi,

Bəs niyə incisini daşlar sındırdı, əzdi?<sup>21</sup>  
 Harda ki, daşqəlbli var, avam, nadan, naşı var,  
 Orada daşqalaq var, dəlilər savaşı var.  
 Dəlilik mərhəmilə ağıllanmazdı dəli,  
 Sındırmasa incini, əzib ovmasa ləli.  
 Tənə daşı vuranla istəmədi barışsın,  
 Yad gövhəri qoymadı gövhərinə qarışsın.  
 Gövhər o dar mücrüdəndən çıxaraq azad oldu,  
 Heyrət nəyə gərəkdi, daşdan gövhər doğuldu.  
 Qanbahası verməyə gücü hanı o daşla?!  
 Axdı kiçik ağzının qızıl qanı o daşla.  
 Daşın ağzından çıxan gövhərlərə qiymət kəs,  
 Qanayan dodağına, sınıan dişinə dəyməz.  
 Nə qədər inci, gövhər yatar zəngin mədəndə,  
 Sanma gövhər dişinə çatar zəngin mədən də.  
 Qələbə ərz etdi ki, mən hazırım qisasa,  
 Diş yerinə diş tökdü, toyu döndərdi yasa.<sup>22</sup>  
 «Uf» demədən, qanlara qəltan ağzını sildi,  
 Hamı mərhəmətini, cömərdliyini bildi.  
 Qopan dişin ağrısı işləsə də beyninə,  
 Çıxarıb atdı onu, almadı da eyninə.  
 Diş nədir, ağrıları çıxardı həm candan o,  
 Çəkdi tamah dişini hər iki cahandan o.  
 Ordular da yenməzdi belə ər oğlu əri,  
 Əl – bayraq, dil də – xəncər, dişdə xəncər kəsəri.  
 Olsa diş, kəsəri olmazdı xəncərinin,  
 Töküdü dişini – ağzı almazdı xəncərinin.<sup>23</sup>  
 Bu əzabı çəkdi ki, kərəmini görələr,  
 Tikana uymayalar, bağından gül dərələr.  
 Güllər sayrısan bağda tikanın nə qorxusu?!  
 Əfsundan dil çıxaran ilanın nə qorxusu?!  
 Tavus yanında qarğa nəyə gərəkdi bağda?!  
 Bülbüllərin cəh-cəhi qəlbə fərəhdi bağda.  
 İlhamlı nəfəsilə qızılgülü Nizami,  
 Güllərin nəğməkarı bir bülbüldü Nizami.

### II

Sən, ey müqəddəslərin hər birindən müqəddəs,  
 Qurban olmaq öyrətdin, qurbanın oldu hər kəs.  
 Şəfqət qəsri ucaldı xeyirxah əmələndən,  
 Əzab-zillət evini dağıtdın təmələndən.  
 Ərəb ariflərinə mahtabsan, nurlu aysan,  
 Əcəm hakimlərinə şahsan, arxa, haraysan.  
 Hamı sənə yol verir, yol verməzsən sən yada,  
 Dünyanın ağasısan olmasan da dünyada.



Öz səfər sovqatından comərd pay əsirgəməz,  
 Süfrəsini gen açar, sovqatını tək yeməz.  
 O süfrənin başında barındın hər nübardan,  
 Bizə nə gətirmisən daddığın tər nübardan?  
 Şəkər dodağını aç, şəkər yesin qoy hamı,  
 Dadıb şirin xurmanı əhsən desin qoy hamı.  
 Saçın zülmət gecətək sübhə çıxartdı bizi,  
 Eşq atəşin qaynatdı dirilik çeşməmizi.  
 Hüsnündən divanədir, yox halı aşıqlərin,  
 Zənciri saçlarındır sevdalı aşıqlərin.  
 Kəmərin gərdənbənddir, – çarx dolayıb boynuna,  
 Gün camalın nur saçır səhərlərin qoynuna.  
 Suya çəkib qurutdun aləmin ətəyini,  
 Ənbərlə doldurdun torpağın göbəyini.<sup>24</sup>  
 Türbətənin qubarı döndü ənbər ətrinə,  
 Yurdun ənbər vətəni oldu sənə xətrinə.<sup>25</sup>  
 Torpağın ətirlidir Süleymanın mehindən,  
 Cənnət də ətirlənər gülzarının şəhindən.<sup>26</sup>  
 «Ulu Tanrı!» dediyin doğma məkəndi Kəbə,  
 Gülabına təşnədi, eşqinlə yandı Kəbə.  
 Tacın, taxtın vardı ki, dünya paytaxtın oldu,  
 Səma başının tacı, yer üzü taxtın oldu.  
 Kölgən ola bilərmə? Həşəmət nurusan sən,  
 Ülvi nur kölgəsisən, əzəmət nurusan sən.  
 İslamın sütunətək o dörd bayraq ucaldı,  
 Şəninə gecə-gündüz beş kərə təbil çaldı.<sup>27</sup>  
 Oldu Məkkən, Mədinən çiçəklənən gülzarın,  
 Gözünə işıq gəldi hər bir qərib zəvvarın.  
 Mübarək qədəminə saçını tökdü gecə,  
 Başını ətəyinlə bürüdü, bükdü gecə.  
 Ətəyinə cavahir səpdi odlı baxışla,  
 Köynəyini bəzədi günəş zərli naxışla.  
 Nəsimin titrək əli saçına sığal vurdu,  
 Səhərin sədəfini ənbər ilə doldurdu.  
 At oynadıb meydanda səba əsirdi yenə,  
 Ənbər öz ordusuyla ona əsirdi yenə.  
 Ənbərin əsə-əsə satılması süftədi,  
 Versən iki cahana, bil ki, yenə müftədi.  
 Sidrə qəsrin önündə baş əyib kölgə salar,  
 Ərş-taxtını qurmağa cəlalına alçalar.<sup>28</sup>  
 Varlığın – bu xilqətin nur saçan səhəridir.  
 Günəşin ərşi yığıb zərrə kimi əridir.  
 Parlaq güzgü olmasa gündüzünə günəşin,  
 Nurunu saçardımı yer üzünə günəşin?!  
 Sən ki iki cahansan, yerdə yatmağın nədir?!  
 Əgər xəznə deyilsən, yerə batmağın nədir?!

Torpaq altda olsan da, xəzinə billik səni,  
 Torpağa tapşırırlar hər yerdə xəzinəni.  
 Mənevə xəzinəsən, viranən sayə gəlməz,  
 Sayən – nurlu şamındır, pərvanən sayə gəlməz.<sup>29</sup>  
 Çarxın nişangahını dəldi atdığı nizə,  
 Kəndirinlə salladın dolçasını kəhrizə.  
 Gündüzün al günəşi, gecənin nurlu ayı  
 Peyk olmasa yolunda, dolanmaz ki, havayı.  
 Kamalın loğmanısən, şəfası sənə onun,  
 Ay da səni soraqlar, şəfası sənə onun.  
 Qalx, işıqlı səhərin üzümüzə açılısın,  
 Nizaminin üzündən şadlıq nuru saçılısın.

### III

Ey Məkkə, Mədinənin pərdələnən günəşi,<sup>30</sup>  
 Zülmət pərdələyərmi nur ələyən günəşi?!  
 Əgər aysan, günəşdən nur almağın görünsün,  
 Əgər gülsən, ətirli gülsən bağın görünsün.  
 Həsretini çəkənlər düşdülər can hayına,  
 Haraya çağıranın özün çat harayına.  
 Ay, günəş köhlən olub, alsın səni belinə,  
 Durma ərəb mülkündə, yetiş əcəm elinə.  
 Bir yeni aləm yarat dünyada qüdrətinlə,  
 Doldur iki dünyanı səsinlə, şöhrətinlə.  
 Xütbənlə xətiblərin özün yetiş dadına,  
 Hakimlər kəsdirməyən sikkə kəsdir adına.  
 Torpağının ətrindən ətir saçandı yurdun,  
 Fitnə, nifaq qoxuyur sənəz haçandı yurdun.  
 Harınların əlindən bu taxtı al geri sən,  
 Alçaqlar ləkələdi, təmizlə minbəri sən.  
 Cin-şeytan yuvasına döndərdilər dünyanı,  
 Qoy zalımın, namərdin yerdə çürüsün canı.  
 Açıq harınları sən həsrət qoy naz-nemətə,  
 Torpaqsız qoy onları – uydular qənimətə.  
 Hamımız cansız bədən, gəl, gəl, can ol sən bizə,  
 Hamımız qarışqayıq, Süleyman ol sən bizə.  
 Karvanımız soyulmaz, dərğamızsən sən özün,  
 Bayraqdarı neylərik, sərkərdəmizsən özün.  
 Məsləkəndən döndərib, azdırıblar hərəni,  
 Qəsdə girib kəsiblər yol-izi, bənd-bərəni.  
 Ya meydana Əlini – ər oğlu əri göndər,  
 Ya da şeytan üstünə cəsür Öməri göndər.<sup>31</sup>  
 Çöhrən – Yəmən ayına, saçın – gecəyə dönsün,  
 Başın – aytək qoy Yəmən cübbəsindən görünsün.<sup>32</sup>  
 Azğına, yolsuzlara əsarətin gərəkdi,



Aman yox amansıza, cəsəretin gərəkdi.  
 Beş yüz yetmiş ildi ki, yuxuya dalmısan sən,  
 Dünyanın axırındır, bəs harda qalmısan sən?<sup>33</sup>  
 Qalx! Qoy sənin hökmünlə İsrafil adlı mələk  
 Qəndilləri söndürsün, işıqsız qalsın fələk.<sup>34</sup>  
 Sirdaş ol pərdələri açılmayan dərgaha,  
 Biz qəflət yuxusunda, sənsə yatma, qalx daha.  
 Bu fəlakət evinin bəla, fəlakətindən  
 Hamını xilas eylə, qurtar dardan, çətindən.  
 Nə istərsən düzlükdən, ədalətdən savayı?  
 İradənlə oynamaq havayıdır, havayı.  
 Qayğınla, köməyinlə, eşqinlə bizə yarsan,  
 Müqəddəs əməlinlə dağ üstə dağ qoyarsan.  
 Göstər məslək mülkünü, o müqəddəs yerləri,  
 Bağışlansın ariflər, sadıq məslək ərleri.  
 Əməlin uğurludur, zavalızsın qəzadan,  
 Yolunun yolçusunu qurtararsan cəzadan.  
 Camalını göstərsən – günəş hüsnün nur yayar,  
 İki cahən şadlıqdan vəcdə gəlib oynayar.  
 Eşqini hopdurub ki, iliyinə Nizami,  
 Həyat tapsın ruhunun gül iyinə Nizami.  
 Nəfəsinlə ötüşsün qoy ömrünün hər günü,  
 Bir yoxsula bağışla bu Süleyman mülkünü.

## IV

Ey nəbilər tacının şölə saçan gövhəri,  
 Tacidara döndərdin saysız ər oğlu əri.  
 Baxıb ümid gözüylə yaxın da, yad da sənə,  
 Dönüb dünya evində hamı sənin köləyə.  
 Xilqət – gözəl şerdir, ilk beytdir onda adın,  
 Ən gözəl qafiyətək səslənir sonda adın.<sup>35</sup>  
 Elə başdan-binadan xarabaydı bu aləm,  
 Onu abad eyləyən bir sənsən, bir də Adəm.  
 Bu dünya sarayının qoyulanda təməli,  
 Suyu da, kərpicə də möhtac imiş, deməli.<sup>36</sup>  
 Adəmin də, Nuhun da kələfləri dolaşdı,  
 O dolaşmaq düyünü sənin əllərin açdı.<sup>37</sup>  
 Adəm bir buğda yedi, – unuduldu tövbəsi,  
 Ona yasaq edildi dadsız gül mürəbbəsi.  
 Tövbə – günah qoxudu könlünün gülşən bağı,  
 Gülşəkər ətirlidir yollarının torpağı.  
 Könlü sənin tövbəni şirin gülşəkər sandı,  
 Bu tövbədən gülşəkər gülşəkərliyi dandı.  
 Əzəldən hünər topu yaratdılar hüzura,  
 Könlü mülkü – meydandı, top atdılar hüzura.

İlk zərbəni vurmağa Adəm çıxdı irəli,  
 Qələbə əzmi ilə əsdi çövkənli əli.  
 Sünbülü görən kimi, atı üstünə cumdu,  
 Topu ala bilmədi, ah, bu necə hücumdu?!  
 Nuh susayıb dirilik çeşməsinə can atdı,  
 Çeşmənin sorağında gəmisi suda batdı.<sup>38</sup>  
 İbrahim kəcavədə xəcalətdən sıxıldı,  
 Yarı yolda üç dəfə kəcavədən yıxıldı.<sup>39</sup>  
 Davudun boğulanda, tutulanda nəfəsi,  
 Zilə qalxa bilmədi, inlədi bəmdə səsi.<sup>40</sup>  
 Daim ədalətindən nəşə duydu Süleyman,  
 Peyğəmbərlik tacına sanma uydu Süleyman.<sup>41</sup>  
 O quyudan qisməti, ah, nə oldu Yusifin?!  
 Nəsibi bir kəndirdi, bir də doldu Yusifin.<sup>42</sup>  
 Gedər-gəlməz səfərə atını çapdı Xızır.  
 Ətəyini isladıb, çeşməni tapdı Xızır.<sup>43</sup>  
 Camı boşdu həqiqət sorağında Musanın,  
 Sındı ümid şüşəsi Tur dağında Musanın.<sup>44</sup>  
 Niyyət bais deyildi təlaşına İsanın,  
 Atasızlıq qaxıncdı öz başına İsanın.<sup>45</sup>  
 Əməlin təməl oldu sarayına dünyanın,  
 Məqamında yetişdin harayına dünyanın.  
 Şərəfinlə, şanınla təsdiqləndi bu fərman,  
 Xütbəni tamamladı yaratdığı bu dövrən.  
 Qalxıb, yaxşı dolandır bu dövrəni fələkdən,  
 Hünər, qüdrət səndədir, mədəd hanı fələkdən?!  
 Fələyin gen sinəsi öz meydanını sənin,  
 Yer topunu buraxmaz ucu əyri çövkənin.  
 Fənalıq tozanağı sarmamış kainatı,  
 İndi meydan sənindir, çap, şahə qaldır atı.  
 Fəna həyat camını əlindən ala bilməz,  
 Alçaq yoxluq adını yadına sala bilməz.  
 Qoyma varlıq mülkünə düşsün yolu yoxluğun,  
 Əllərinlə bağlansın əli-qolu yoxluğun.  
 Nəfəsinlə dil açıb dilsiz varlıq cahanda,  
 Şəfqətin dərdin, qəmin mərhəmidir hər canda.  
 Savaş barışıq oldu sənin məsləkin ilə,  
 Çıxdı aqlın gəmisi qan gölündən sahilə.  
 Doqquz fələk qibləsi yolunda taybataydı,  
 Bu altı günlük nərgiz saçıntək ətir yaydı.  
 Əgər bircə tükün də əskik olsa başından,  
 Bu dünya saçın kimi dağılar təlaşından.  
 Yazmasan da, yazılı saysız dəri oxudun,<sup>46</sup>  
 Dinməmiş, beyinləri, ürəkləri oxudun.  
 Niyə sənin barmağın söz üstünə gəlmədi?  
 Kafirlər deyərki: nə sözdü, nə kəlmədi?



Kim deyər: sözü düzdür, üstündən barmağı çək,  
Sözünü əzbər bilir hamı beş barmağıtək.  
Qubar yox, şəkər tozu qonub astanan üstə,  
O şəkər dodaqların innabdı, ya da püstə.  
Bir ovuc şəkər tozun eşqin biyabanında.  
Qırx günlük azuqədir eşq əhlinin yanında.  
Qurtuluş səhərimdən, sənədən bəxtiyarlığım,  
Dirilik suyumsan ki, torpağındır varlığım.  
Könlümün gülşənidir qapındakı torpağın,  
Həyat, dünya bağışlar səfalı cənnət bağın.  
Pak türbənün üstünü zəvvartək kəsə billəm,  
Toz olub qona billəm, yel olub əsə billəm.  
Torpağını gözüne tutya sanar Nizami,  
Qapında qolubağlı qul dayanar Nizami.  
Türbətün ətir saçsın ərənlərin başında,  
Torpağın ənbər olsun hər bir əsrin başında.

### DAVUD OĞLU MƏLİK FƏXRƏDDİN BƏHRAM ŞAHIN ŞƏNİNƏ

Ərşə məhkum dünyada almamışam hələ kam,  
Alnının qırıqları düyünlənən məhbusam.  
Qandalımı açmağa tapmayıram bir kəsi,  
Kölgəyəm, başım üstə yoxdu humay kölgəsi.  
Ayağım torpaqdadır, çoxda ki, yerdəyəm mən,  
Sözümlə, şöhrətimlə uca göylərdəyəm mən.  
Dünyanı ayaqla yox, dolanmışam başımla,  
Ayaqdəyməz yerlərə yol açmışam başımla.  
Üzüm ağ, alnım açıq, başdan aşıb sevincim,  
Könlümün aynasıdır şölə saçan söz incim.  
Hünərimi əks etdim sözümün güzgüsündə,  
Aləmi canlandırıdım gözümün güzgüsündə.  
Hansı könül güzgüsü əksimi əks eləyər?  
Hansı işıq çeşməsi yanğıma su çiləyər?  
Ağlın iti nəzəri seyrə daldı hər yanı,  
Dolaşdı başdan-başa zirəkliklə dünyanı.  
Ləyaqət, qədir-qiyət gördü comərdlikdədir,  
Yüksək məqama çatmaq, himayə mərdlikdədir.  
Bəxti güclü şahımın zəfər çəngi səslənər,  
Bu dünyanın bağında qönçə kimi bəslənər.  
İskəndər, şanlı Xızır zəkası işıq saçar,  
Sehirkar münəccimdir, «Məcəsti» sirri açar.  
Onun əzəl qayəsi – varlığın ülviyyəti,  
Şöhrətə ucalıbdır təmiz, ülvi niyyəti.  
O, Süleyman üzüklü, günəş taclı hökmdar,<sup>47</sup>

Məlik Fəxrəddin adı – dünyamıza iftixar.  
Əzəldən xoşbəxtidir ki, Davud atası olub,  
Süleyman şöhrətinə gəlib çatası olub.<sup>48</sup>  
İshaqın öz bayrağı başı üstə alidir,  
Bir düşməni var isə, o da ismailidir.  
Dönübdür bu aləmin dostuna, sirdaşına,  
Doqquz fələk dolanar Bəhram şahın başına.  
Qüdrətini göylərin öz Bəhramında ara,  
Bəhram Gurla vuruşsa, quylayar onu gora.<sup>49</sup>  
Yetkin ağı, kamalı tanıtdırır dünyada,  
Şahların sərvəridir, əsla basılmaz yada.  
Verib dünya mülkünü öz xalqının əlinə,  
Həm Ərmənə hakimdir, həm də ki Rum elinə.<sup>50</sup>  
Xilafət taxtı kimi şahlıq taxtı ucaldı,  
Abxazda, Rum elində şanlı qələbə çaldı.  
Ondadır comərdliyi, səxavəti ərlərin,  
Ondadır düşüncəsi, ədaləti ərlərin.  
Məsləki göylərdədir, nur saçır, bəxt çırağı,  
Mülkü – sədəf, incidir – dərgahının torpağı,  
Səxavəti –dünyanın bir büllur çeşməsidir,  
Dürr dəryası, balıqlar üzən nur çeşməsidir.<sup>51</sup>  
Səxavət çeşməsindən əli civə səpibdir,  
Bir yerə yığmaq olmaz, bəli, civə səpibdir.  
Gün kimi şölə saçır kəmərinin qaş-daşı,  
Durar yaqut kəmərlə al günəşlə yanaşı.  
Lacivərd pəncərəsi bəla səpən bu fələk  
Onunla əlləşəni eyləyər ələk-vələk.  
Fələyin təbli susar zənglərinin səsindən,  
Ayın şüşəsi sınar onun gur nəfəsindən.  
Hər nəşənin, şadlığın mənbəyi, ilki odur,  
Ən nəcib insanlığın sonu da, bil ki, odur!  
Əli – səxavət camı dolandıran saqıdır,  
Var olsun, səxavəti əbədidir, baqıdır.

### BƏHRAM ŞAHA XİTAB VƏ TƏZİM

Ey bəşər gövhərinə şərəf, yaraşlıq olan,  
Bu aləmdə hər kəsin gözüne işıq olan!  
Sirlərinlə hamilə doqquz qarınlı göylər  
Şəhinə təbil çalib: «Zəfər yar olsun» söylər.  
İki balıq əzəldən Yerə, göyə şərəfdir,  
Qulağı qılincının gövhərinə sədəfdir.<sup>52</sup>  
Ay ki, qılinc şaxıdır gecələr hər buluda, –  
Qılincinin zəhmindən qaçıb girər buluda.  
Fərat nəhri yaratdı qanlar tökən qılincin,  
Həyat suyu qaynayan qəlblər sökən qılincin.



Kim ki şirin yatıbdır fırtınanın selində, –  
 Nuh olsa da, batıbdır fırtınanın selində.  
 Camın bənzər Cəmşidin, Keyxosrovun camına,  
 Günəş bir pərvanədir camalının şamına.  
 İgid ərlər yıxmağa aslan ürəkli ol sən,  
 Şiri-nərlər yıxmağa aslan biləkli ol sən.  
 Fələyə də bəllidir aslanların meşəsi,  
 Zəhmindən, hünərindən çəkinməkdə peşəsi.  
 Hünərlə, cəsarətlə sınınar ər döyüşdə,  
 Səndədir yenilməzlik, cəsarət hər döyüşdə.  
 Göy səma altındakı obaları, elləri  
 Hökmüylə dolandırır istəyinin əlləri.  
 Taxt vermisen çoxuna – indi əmir vəzirdir,  
 Əmrinə, qulluğuna mələklər müntəzirdir.  
 Çarx şahlıq üzüyünü sənin adına bəzər,  
 Süleymanın hökmüylə külək mülkündə əsər.  
 Tanrının töhfəsidir cavan vaxtı şahlığın,  
 Bəxtiyarlıq naminə qurub taxtı şahlığın.  
 Ötgün bəxtin qızıla döndərər torpağı da,  
 Adın dilə gələndə, şərbət olar ağı da.  
 Gəlsə səninlə işrət Firidunun arına,  
 Baş, beyni yem olsun Zöhhak ilanlarına.<sup>53</sup>  
 Saqiylə, müğənniylə işrət sənin, mey sənin,  
 Əbədi səadətlə gülsün bəxtin hey sənin.  
 Şahlar da, məmləkət də köməyinin möhtacı,  
 Əlində odlu qılınc, başında şahlıq tacı.  
 Heybətli qılıncla sən daim qalib çıxmısan,  
 Bəzən taclar almısan, bəzən taxtlar yıxmısan.  
 Var-dövlət paylamaqda xəlifələrə taysan,  
 Tac verib, taxt aldığın saya gələrmə, saysan?!  
 Baş varımı, qılıncınla tac almamış olasan?!  
 Şah varımı, ölkəsindən bac almamış olasan?!  
 Ayağına enən baş – tac alıbdır özünə,  
 Qəlbine yol tapdığın çıxıb bəxtəvər günə.  
 Bayquş – səadət quşu bir humay olub indi,  
 Ayağının altında başlar zay olub indi.  
 Ədalətin çoxluğu hekayətə dönübdür,  
 Şikayətin yoxluğu şikayətə dönübdür.  
 Zindandan da ağırdır sərt dırnağı atının,  
 Nalını çarmıx sanar hər bir yağdı atının.  
 Gövhərinə mücrüdü göylərin yeddi tağı,  
 Bayrağın altındadır cənnətin səkkiz bağı.  
 Hökmünə baş əyməyən hökmən naşidir, naşı!  
 Tac daşıya bilərmə noxtaya layiq başı?!  
 Hər elmin ustasısan, hünərinə əminsən,  
 Bir canınla canısan hər iki aləmin sən.

Səbanın qulağına pıçıldadı peyğamını,  
 Nəfəsinlə alışıdır söz-sənətin şamını.  
 Göylərin töhfəsini sadıq bəndəyə göndər,  
 Nizaminin qəlbini lütfünlə dağa döndər.  
 Söz – möhtəşəm görünər igid ərin yanında,  
 Cılızdır süfrəndəki nemətlərin yanında.  
 İncisiz, yaqutsuzdur dəryam, mədənim daha,  
 Möhtacam əli, ağzı cəvahir səpən şaha.  
 Gözündən yayınmasın həsəd çəkən hər naşı,  
 Peykənin – ləli olsun, qılıncınsa daş-qaş.  
 Əzəldən bəxtiyarlıq bəxş edib sənə göylər,  
 Uğur, qələbə dilər hər işdə yenə göylər.  
 Şəninə söz qoşan da, həsəddən yanan da var,  
 Söz qoşanın özüməm, qovrulanın – yağılar.  
 Zəfərin göyə qalxan bir ələmə dönübdür,  
 Düşmən – başı kəsilmiş bir qələmə dönübdür.  
 Mən ki bir nəğməkaram belə təzətər gülə,<sup>54</sup>  
 Dönmüşəm bağındakı gözəl səslə bülbülə.  
 Eşqin, ülfətinlədir aldığım hər bir nəfəs,  
 Yolunda zəng çaldırır bu məhəbbət, bu həvəs.

## BU KİTABIN YAZILMASI

Mən ki, bu təzə bağın təzə açmış gülüyəm,  
 Sənin söz gülşəninin xoş səslə bülbülüyəm.  
 Eşqinin yollarında tər nəfəs alan mənəm  
 Qapında axşam-səhər yeni zəng çalan mənəm.  
 Birovuz geydirmədim söz qızına donu mən,  
 Qəlbim nə yaz deyibsə, söyləmişəm onu mən.  
 Sənətin hər sehrinə yenə də əl atmışam,  
 Yeni qəlibdən çıxan bir heykəl yaratmışam.  
 Səhərtək əritmişəm gecələrin şamını,  
 Sehrkarlıq möcüzəm heyran qoyub hamını.  
 Yoxsula da, şaha da hikmət nuru saçmışam,  
 Ülvyyə təznəsinin hər sirrini açmışam.  
 Şəkərimin üstündə yad milçək dolaşmayıb,  
 Yad şəkər şirəsinə milçəyim bulaşmayıb.  
 Nuh – sənət ümmanımda batar, kəsər səsinə,  
 Xızır – sənət çeşməmdə sındırır kuzəsinə.  
 Bütün şahlar adına püşk atdım bu gözələ,  
 Bəxtinə özün düşdün, öz adın gəldi ələ.  
 İki söz cəngavəri yaratdı iki əsər,  
 İki Bəhram adıyla adları dildə gəzər.<sup>55</sup>  
 Qiymətli qızillər köhnə mədənin varı,  
 Mənsə yeni dəryadan yığdım inci-mirvarı.<sup>56</sup>  
 O, Qəznədə ucaldı sözün mülkündə bayraq,



Mənsə Rum sikkəsilə verdim sənətə növraq.<sup>57</sup>  
 O sikkənin üstündə söz olsa da qızıltək,  
 Mənim xalis qızılım ondan yaxşıdır, gerçək.  
 Aldığı bəxşiş qədər dövlətim yoxdur mənim,  
 Lakin ondan müştərim, alıcım çoxdur mənim.  
 Şivəsi qərībədir, inkar etmə sözünü, –  
 Nəvazişlə oxşasan, qərīb saymaz özünü.  
 Sözlərim əlvanlıqda gülü sayrısan bağdır,  
 Ürəyimin yağıyla işıq saçan çıraqdır.  
 Süfrənə düzülübdür sözün gözəl neməti,  
 Xoşla hamıdan qabaq özün gözəl neməti.  
 Şit deyil, duzlusa da, ləzzət apar dadından,  
 Bəyənməsən, ləzzəti tamam çıxsın yadından.  
 Söz süfrəsi başında fələklə zövq alarsan,  
 Öz comərdlik töhfənlə məni yada salarsan.  
 Sənə sadıq, vəfadar olmağın öz yeri var,  
 Qulluğunda dayanmaq iftixardır, iftixar.  
 Şahlardan hörmət-izzət, qayğı, vəfa görmüşəm,  
 Səninlə ülfətimdən özgə səfa görmüşəm.  
 Etibara bağlıdır bu xidmətim, qulluğum,  
 Bir məqama yüksəldər sənə sadıq qulluğum.  
 Tərif yazan şairlər öpdülər dərgahını,  
 Əbədi dərgahında öydülər öz şahını.  
 Nizaminin yanında özünü öyən olmaz,  
 Nizami olan yerdə «şairəm» deyən olmaz.  
 Hamını qabaqlayıb qabağa getmişəm mən,  
 Sənətin yollarında hamını ötmüşəm mən.  
 İti söz almazından ələ qılinc almışam,  
 Ləng gələnin başını bədənindən almışam.  
 Nizami qılincına dözməz nə baş, nə gərdən,  
 Ovxarı köhnəlsə də, düşməyibdir kəsərdən.  
 Əlçatmaz zirvədəyəm, sarsılmazdır dayağım,  
 Bundan da yüksəklərə dəyməlidir ayağım.  
 Uçuram yüksəklərə, ən uca zirvələrə,  
 Hünərimlə qalxıram mən uca zirvələrə.  
 Fikrinin aydınlığı aparar təlaşımı,  
 Ayaq basdığı yerə mən qoyaram başımı.  
 Tozundan tuturam ki, bəlkə qalxım göylərə,  
 Sən məni çatdırmısan, mən çatmaram o yerə.  
 Bir-iki ay çalışıb, çox can atmışam ki, mən  
 Şahımın səcdəsində əhdə çatım yenidən.<sup>58</sup>  
 Sədlərlə istehkamlar kəsmişdi sağ-solumu,  
 Hər yandan bağlamışdı mənim çıxış yolumu.  
 Görüşünə uçaraq can atardım dərgaha,  
 Dəridən çıxmağa da, inan, hazırım daha.  
 Yenə gördüm yolları aslandı, şirdi kəsən,

Dörd yanımı xəncərdi, iti şəmşirdi kəsən.  
 Özümü cəsərlə qılınca toxumuşam,  
 Qılınclar arasında xütbəni oxumuşam.<sup>59</sup>  
 Söz çeşməmin suyunu qapına çiləmişəm,  
 Mən özümə qapında qum olmaq diləmişəm.  
 Ey günəş, bir zərrəyəm, sən vermişən şüamı,  
 Tanrı özü eşidər yəqin səhər duamı.  
 Könlüm incilər səpən coşğun dəryandı sənin,  
 Canımın gövhəriylə kəmərin yandı sənin.  
 Bu əbədi dünyada gündüz olsun hər gecən,  
 Tacının şöləsindən nurla dolsun hər gecən.  
 Səadətlə yaşasan bu dünyada sən indi,  
 Bundan gözəl səadət o dünyada sənindi.

### SÖZÜN TƏRİFİ

Dünya yaranan gündən qələmin ilkin sözü –  
 Varlıq səhifəsində sözün özüdür, özü.  
 Açılında varlığın sirlə pərdəsi əzəl,  
 Söz oldu bu cahanda cəlvələnen ilk gözəl.  
 Ürək sözə dil açdı, dedi ki: «Ver mənə can»,  
 Yoxsa yolmu tapardı bu cansız bədəne can?!  
 Yer üzünə incini sözlə saçıbdır qələm,  
 Kainatın gözünü sözlə açıbdır qələm.  
 Dünyaya sözdü şərəf, gör ki, nədir qiyməti,  
 Danışmaqla, yazmaqla itməz qədir-qiyməti.  
 Söz eşqin lüğətində öz canımızdır bizim,  
 Biz – sözlük, görkəmimiz – eyvanımızdır bizim.  
 Düşüncələr, xəyallar min-min əsər bitirər,  
 Onu sözün quşları mənzilinə yetirər.  
 Yeniliklər törədən bu qoca kainatda,  
 Sözdən incə, kəsərli heç nə yoxdur həyatda.  
 Düşüncənin munisi, gözəl sirdaşı sözdür,  
 Unutma ki, insanın əzəl sirdaşı sözdür.  
 Tacidar tac sahibi sözü sanıb cahanda,  
 Ariflər söz qədrini sözlə anıb cahanda.  
 Gah dillərdə tərənə, əllərdə ələmdir o,  
 Gah qələmlə süslənən füsunkar sənəmdir o.  
 Sanma bayraq söz qədər zəfər çalar hər yanda,  
 Qələm öz qüdrətilə ölkə alar hər yanda.  
 Camalını gizlədər, hicabı var sözün də,  
 Xəyaldır köləsinin, qullarının gözündə.  
 Biz ki, söz aşiqiyik, söz sevənin biriyik,  
 Onun ölüsüyük ki, onunla da diriyik.  
 İlhamsız odlanaraq sözün yanmış oduna,  
 Sözü – sənət aşiqi bir su sanmış oduna.



Söz dünyadan gözəldir, söz həyatdan gözəldir,  
 Qövsü-qüzehli göydən, kainatdan gözəldir.  
 Yer üzündə tapılmaz sözün rəngi-boyası,  
 Dilə gəlməz tərifi – dili aciz qoyası.  
 Söz bayraq qaldıranda ilham dolu könüldə,  
 Tərənnümə söz tapmaz sözlü ağız da, dil də.  
 Ürəyin tellərini sözlə təzələdi can,  
 Duyğular kələfini sözlə çözlədi can.  
 Şairi şah elədi şah əsərləri sözlə,  
 Möhürlədi məsləki məslək ərləri sözlə.  
 Sözü – qızıl yatağı altunla tutdu qoşa,  
 Dedi söz sərrafına: «De, hansı gəlir xoşa?  
 Səncə köhnə qızılmı, təzə sözmü yaxşıdır?»  
 Söz sərrafı söylədi: «Söz dünyanın naxşıdır!»  
 Söz qasidi bələdsiz başa vurur yolları,  
 Söz – hünər meydanında yenər mərd oğulları.  
 Söz – gümüş sikkəsidir, dirhəm – tozu da deyil,  
 Qızıl – itdən urvatsız, qorxaq tazı da deyil.  
 Söz hər yerdə hakimdir, hamıdan baş da odur,  
 Dünyanın sərvətidir, inci daş-qaş da odur.  
 Ürəksizlər qafildir ürək sözündən belə,  
 Sözün şərhı artıqdır sözün özündən belə.  
 Söz durduqca, sorağı qoy dünyaya car olsun,  
 Nizaminin şöhrəti sözlə daim var olsun!

### ŞAIRLİK LƏYAQƏTİ

Qiyməti var ölçüsüz, pərakəndə sözün də,  
 Cavahirdir, cavahir sərrafları gözündə.<sup>60</sup>  
 Sən kəlamı bəzə ki, zövq alıb gülsün ürək,  
 Hikmətli kəlamlara ölçü, qafiyə gərək.  
 Şairlər yaratdığı sözdən qiymətli nə var?  
 Sözlə iki dünyanın xəznəsini alarlar.  
 Xəznələr açmaq üçün açar gərəkdir, açar,  
 Açılmaz xəznələri şairlər sözlə açar.  
 Şairlər söz mizanı quran zamandan bəri,  
 Sözlə nəcibləşdirib sözə aşiq kəsləri.  
 Ərşin bülbülləridir sözə qadir şairlər  
 Hər tərifi layıqdır sözü nadir şairlər.  
 Düşüncənin odundan qovrulub yanar onlar,  
 Özünü mələklərə bir sirdaş sanar onlar.  
 Şairliyin qurduğu sirli-sehri pərdə,  
 Şübhəsiz, peyğəmbərlik kölgəsidir hər yerdə.  
 Ərənlər, ulu kəslər səf çəkərək düzəlib,  
 Qabaqca peyğəmbərlər, sonra şairlər gəlib.  
 Həqiqət dostu olmaz onları gözədən salan,

Hərəsi bir ləpədir, qabıqdır yerdə qalan.  
 Süfrəyə zinət verən tər-təzəcə nübardır,  
 O nübarda canımın tam bir parçası vardır.  
 Can-dillə sığallayıb əldən-dildən düşüncə,  
 Ürək qanla yoğrulub, bişiribdir düşüncə.  
 Bir hikmət çeşməsidir bu şairlik sənəti,  
 İtirib məddahların ucbatından hörməti.  
 Kim ki söz pərdəsində çalar gözəl havalar,  
 Dünya ona dar hücrə, daha geniş qəsri var.  
 Baş var ki, ölkə alar, var olsun qoy belə baş!  
 Vüqarından əyilməz hər qapıda elə baş  
 Kim ki, başla aldığı könül mülkündə gəzər,  
 İki dünya boynunu həmayillərlə bəzər.  
 Qədəminə əyilən öz başıdır şairin,  
 Şer-sənət kürsüsü bardaşdır şairin.<sup>61</sup>  
 Qəddi dönər kamana şövkü, həyəcanıyla,  
 Sözə can vermək üçün əlləşər öz canıyla.  
 Lülələnməmiş kağıza diz üstə inci axar,  
 Fələyin qulağına qul kimi sırğa taxar.  
 Göy – sehri mücrüsü, tapmaz nələr mücrüdən?  
 Bir sədəfdən on sədəf ələ gələr mücrüdən.  
 Söz mülkündə köhləni qan-tərə batar onun,  
 Dodağından öpməyə canı can atar onun.  
 Gövhər dəfinəsini eşər söz tişəsilə,  
 Göyün dəbilqəsini deşər söz tişəsilə.  
 Əziz, doğma balası kəlamıdır, sözüdür,  
 Bu övladın atası ilhamının özüdür.  
 Fələyə baş əydirər şairlərə qulluğu,  
 Rəva görməz onlara köləliyi, qulluğu.  
 Nəfəsini canında duyar hamı şairin,  
 Dildə dönər nəğməyə hər kəlamı şairin.  
 Memardır – sözləriylə heykəl yonan sənətkar,  
 Şair – adı dillərə uçub qonan sənətkar.  
 Məncə, Zöhrə özüdür, Harut sehri açandır,  
 Sehrikar Müştəridir, sözü gövhər saçandır.  
 Söz köhləni çapanlar qorusa da bu qəsri,  
 Alçaqlar viran qoyub verdi bada bu qəsri.  
 Saxta, boyalı sözlə ismət qalmadı sözdə.  
 Şair qəlbim dözməyir, yanıb qovrulur közdə.  
 Ürəyin meyvəsini can verib almaq olar,  
 Çörək üçün daş-qaşı ayağa salmaq olar?!  
 Ey fələk, qoy dolaşsın xəyalı çaşdıranlar,  
 Açılmaz düyün kimi sözü dolaşdıranlar.  
 Oğrular ucbatından puç görürəm mən onu,  
 Söz kələfi dolaşıb, qurtar düyündən onu.  
 Qızıl üçün can verər gümüş satan miskinlər,



Gümüşlə saf qızıla hey can atan miskinlər.  
 Kim ki qızıla qatdı gündüz kimi başını,  
 Gecətək qucaqladı nur saçan daş-qasını.  
 Əllaməlik eləyib, ad alsada eləsi,  
 Alçağın alçağıdır, ucalsada eləsi.  
 Sultan zər-xarasını kim ki geydi əyninə,  
 Qan uddu, – dəmir toxmaq qan sızdırdı beyninə.  
 Civə kimi getmədi kim ki, qızıla sarı,  
 Gümüş oldu, – əzmədi Səncərin toxmaqları.<sup>62</sup>  
 Sözü – beçə balıdır, qıyma ucuz alına,  
 Qoyma milçək daraşsın sözü beçə balına.  
 Söz verib, söz alanın əhdinə inanma sən,  
 Biganənin adını alqışınla anma sən.  
 Söz mülkündə çatmamış arzuna, muradına,  
 Şərin gözəl qızını nişanlama adına.  
 Şər göyə qaldırır şöhrətini ölkədə,  
 Kəmərinin qaşından Cövza qalar kölgədə.  
 Şər səni Sidrənin kölgəsinə göndərər,<sup>63</sup>  
 Mənalarda dünyasında hökmdara döndərər,  
 Olarsan şərin ilə söz hakimi dünyada,<sup>64</sup>  
 Şairlərdir hikmətin öz hakimi dünyada.  
 Qanadlı kəlamları uçurmamış göylərə,  
 Fələk kimi yorulma, həsəd çəksin göy yerə.  
 Odlu düşüncələrdən şama dönəsən gərək,  
 Gecə alovlanasan, gündüz sönəsən gərək.  
 Düşüncənin köhləni dönər yelə yollarda,  
 Fələyin bədöy atı yortar belə yollarda.  
 Göyə meydan oxusun qanad açan sözlərin,  
 Bu dünyanın könlünə ətir saçan sözlərin.  
 Gözəl çoxdu hicabda, sevmə hər gözəli sən,  
 Seç özünə misilsiz, gözəllər gözəli sən.  
 Tapdığın hər incini sinənə taxmaq nədir?  
 Ondanda gözəl incilər axtar ki, sinəndədir.  
 Sənətin bayraqdarı ucalar kainatda,  
 Aydan da, günəşdən də öc alar kainatda.  
 Həyəcandan, təlaşdan tənqiməz də nəfəsi,  
 Könlünün rıqqətindən ləngiməz də nəfəsi.  
 Göylərə uçursa da təfəkkürü, xəyalı,  
 Göyləri fəth etsə də, həyalıdır, həyalı!  
 Cəbrayıl qanadlıdır şairin ilham atı,  
 Əlinin yelpiyidir İsrəfilin qanadı.  
 Duyğular aləmini duyan hanı aləmdə?  
 İncəliyi açmağa uyan hanı aləmdə?  
 Bütün quşlar olsaydı əncir yeyəsi bağda,  
 Əncirə tamarzıydı əncir yiyəsi bağda.  
 Yeni tərzə, üsluba qadir sənətkaram mən,

Möcüzəm göstərir ki, nadir sənətkaram mən.  
 Şər-sənət məbədi abad oldu əlimlə,  
 Şairlik meyxanadan azad oldu əlimlə.<sup>65</sup>  
 Zahid, rahib qalmadı, üstümə axdı onlar,  
 Əbanı, qurşağı da atəşə yaxdı onlar.<sup>66</sup>  
 Qızılgül qönçəsiyəm, açmamışam hələ mən,  
 Ətrimi yaymaq üçün intizaram yelə mən.  
 Bakir sözü, kəlamım günəş kimi nur yayar,  
 Şöhrətim qiyamətin şeypurutək gurlayar.  
 Sənətim güzgüsüdür kainatın, varlığın,  
 Yer üzü məftunudur belə sehirkarlığın.  
 Ecəzkar sənətimlə açaram tilsimləri,  
 Sehrimlə əfsunlanıb, tilsimdədir bir pəri.  
 Gəncə – Harut sehirlili Babil deyil, bəs nədir?  
 Ürəyim – ulduzlara nur saçan bir Zöhrədir.<sup>67</sup>  
 Zöhrətəki ucalıb Mizan bürcünə Gəncə,  
 Onu belə ucaldan ulvi sözümdür, mənəcə.<sup>68</sup>  
 Heyrətamiz sənətim – ölməzliyə bir buta,  
 Sehrimlə, möcüzəmlə nicat yoxdur Haruta.<sup>69</sup>  
 Nizamiyəm, xəyala dönən biriyəm mən,  
 Həyəcanlı sözümlə əbədi diriyəm mən.

## KÖNÜL DÜNYASI VƏ ONUNLA SİRDAŞLIQ

Günəş təslim olaraq yerə atdı qalxanı,  
 Xəcalətdən yerin də suya batdı qalxanı.<sup>70</sup>  
 Kainatın nəfəsi daralmağa başladı,  
 Günəş – öz qalxanıtək saralmağa başladı.  
 Ordusu düşən görüb qalxanını günəşin,  
 Tökdü odlu qılıncla al qanını günəşin.  
 Sağlığında inəyin muncuq bəzər boynunu,  
 Əldən düşən zamanda xəncər kəsər boynunu.  
 Dayəsini gecənin çağası qucaqladı,  
 Gündüzün qumrovunu ayağına bağladı.<sup>71</sup>  
 Gecə – dəli-divanə, aman vermir qəm ona,  
 Hazırladı torpaqdan dayəsi mərhəm ona.  
 İsanın nəfəsitək torpaq mərhəmə döndü,  
 Dəliliyin atəşi onun suyuyla söndü.<sup>72</sup>  
 Xəstə şəfa şərbəti içdi dayə əlindən,  
 Divanəlik binası sarsıldı təməlindən.  
 Bir ləyən qan qusaraq gör nə hala qaldı o,  
 Təpədən dırnağadək qapqara qaraldı o.  
 Qəlbinin qaralığı çöhrəsinə yayıldı,  
 Yer üzünün kafiri – üzqara sayıldı.<sup>73</sup>  
 Hər hoqqası, oyunu – məsxərə, qaravəlli,  
 Bu şöbədəbazlığı kimə deyildi bəlli?!



Gah oldu gül-çiçəyi Ay əyninin qumaşı,  
 Gah Zöhrənin dəfinə dirhəmlərdir şabaşı.<sup>74</sup>  
 Zülmətlərə bürünmüş bu çıraqsız gecədə,  
 Mənim kimi bülbülə bağça-bağsız gecədə  
 Hər sözümə, kəlməmə ürək qanım hopubdu,  
 Ciyərimin qanından qığılımlar qopubdu.  
 Sözümlə sirdaş kimi ürəyimi açanda,  
 Fikrimlə, xəyalımla məsləhətə qaçanda  
 Dedi ilham pərisi: «Hazıram, nə diləsən,  
 Elə borca giriş ki, qaytara da biləsən.  
 Bu müqəddəs atəşə su çiləmək olarmı?  
 Can mülkünə at çapan yel diləmək olarmı?  
 Günəşin şöləsini yaqutlara bağışla,<sup>75</sup>  
 Tamahın torpağını tabutlara bağışla.  
 Ox nəyinə gərəkdir, hər sözün oxdur sənin,  
 Köhləninin sürəti şimşəkdən çoxdur sənin.  
 Qafil olmaq yaraşmaz, ayıl qəflətdən daha,  
 Tök üzünün suyunu könül adlı dərgaha.  
 Göy rəngli küpün altda nə qədər inləyək biz?<sup>76</sup>  
 Könüldən söhbət aç ki, nəğmətək dinləyək biz.  
 Könül quldurlarından qurtar öz yaxanı sən,<sup>77</sup>  
 Dünyan – könül dünyası, bu dünyanı tanı sən.  
 Könüllə qanadlanıb ərs evinə hər pəri,  
 Könülün qanadıdır Cəbrayılın şəhpəri.  
 Kim ki, iki dünyadan cilovunu döndərüb,  
 Könül öz sailini möhtəşmə döndərüb.  
 Könül gildən, palçıqdan, de, yağrularmı, sənəcə?  
 Gildən insan düzəlsə, qəlbi olarmı, sənəcə?  
 Heyvan vurur ömrünü başa canla dünyada,  
 Yaşa odlu ürəklə, həyəcanla dünyada.  
 Ülvi məqsəd üçündür göz-qulağı bəşərə,  
 Göz-qulaqdır öz gözü, öz qulağı bəşərə.  
 Şəbnəmli nərgiz gözün qan saçmağa yaranıb,  
 Qulağın qafillikdən gen qaçmağa yaranıb.  
 Gülə də, nərgizə də bel bağlama bağında,  
 Gülü də, nərgizi də gəl dağlama bağında.  
 Alçaqların qəlbini oxuyan gözə dön sən,  
 Qaynar gənclik çağında alov, közə dön sən.  
 İlhamınla kamalın özünə yar seçibdir,  
 Evlənməyə hazırdir, qırx yaşına keçibdir.  
 Qırx yaşını ötəndə sayılmasın qul gərək,  
 Dolanmağa, gəzməyə, xərcləməyə pul gərək.  
 Qırx yaşın təlimindən söz açma ki, tanışığ,  
 Evlənməyə tələs ki, artıqdır boş danışıq.  
 Məlul-məlul dayanma, qovuş gözəl dildara,  
 Qəmli qəlbin qəmxarı, – könül kimi yar ara.

Dərd çəkməyə dəyərmə, bir qəmxara qovuşsan?!  
 Sındır qəmin boynunu, belə yara qovuşsan.  
 Qəm-qüssədən üzülən canından əl üzəndə  
 Son nəfəsdə dirçələr, dostu-yarı süzəndə.  
 Bir cana odlu nəfəs – yarla yarın vüsali,  
 Yar nəfəsi yandırar hər kədəri, mələli.  
 Sübh gözünü açmamış nəfəs alıb əsnəyər,  
 Səhər öz müjdəsilə ulduzları səsləyər.  
 Sübh – gözünü ovardı, zəlil kimi, xar kimi,  
 Al səhəri qoynuna almasaydı yar kimi.  
 Evlənmək istəsən də, canansız toy hardadır?  
 Özünə yar axtar ki, toy-büsatın yardadır.  
 Hər diyar zənginlikdə Xara tay ola bilməz,  
 Heç kəs könül verdiyin yara tay ola bilməz.  
 Hamının öz sirdaşı, yarı vardır cahanda,  
 Əsil yar havadardır, xilaskardır cahanda.  
 İki-üç həmdəmi var, heç biri pak sayılmaz.<sup>78</sup>  
 Ülviyyətdən uzaqdır, qəflətdən də ayılmaz.  
 Yapış üzəngisindən könül hökmdarının,  
 Önündə göz yaşı tök könül adlı yarının.  
 Ərşin qadir sultanı yaradandırdünyanı,  
 Ayrı aləm yaratdı bu bədəni, bu canı.  
 Pərvərişi, şəfqəti daimbəsdür onlara,  
 Ayrılmaz sirdaş kimi nikah kəsdi onlara.  
 Qucaqlaşub yatdılar, dünyaya gəldi könül,  
 Oğultək taxta çıxdı, gör nə yüksəldi könül.  
 Könülü ülviyyəti sultanlığa səslədi,  
 Bir mənəvi, cismani ata, ana bəslədi.  
 Üzünə nur çiləyən könlünün Süheylidir,<sup>79</sup>  
 Can da könül mülkündə bədəntək tufeylidir.  
 Könül adı gələndə möhtəşəm dağa döndüm,  
 Beynimin öz yağıyla nurlu çırağa döndüm.  
 Canımı nişan aldı ilhamımın pərisi,  
 Qulağım dil yerinə oldu söhbət hərisi.<sup>80</sup>  
 Sevincimdən dilim də ağzıma sığışmadı,  
 Qəm qoşunu dağıldı, bir yerə yığışmadı.  
 Könülün eşq atəşi alov saçdı qanıma,  
 Gözümün çeşməsindən su çilədim canıma.  
 Qolumdakı zənciri parçaladım ər kimi,  
 Quldurları yolumdan qovdum şiri-nər kimi.<sup>81</sup>  
 Köhlənimlə uçurdum qan-tərə batanacan,  
 Birbaş könül mülkünə tənğnəfəs çatanacan.  
 Cananıma yetincə öz canımı teylədim,  
 Gecə yarı olunca, ömrü yarı eylədim.  
 Müqəddəs məbədimdi pənahım, iqamətim,  
 Döndü çövkən topuna çövkən qəddim, qamətim.



Ətəyimi yığaraq öz yaxama bağladım,  
 Top dalınca yel kimi hey kükrədim, çağladım.  
 Çövkənin ağacı da, topu da öz canımdı,  
 Qanad verib uçuran sonsuz həyəcanımdı.  
 Varlığımı unudtum, sürüdü qeyrət məni,  
 Gözüm çıxdı kəlləmə, bürüdü heyrət məni.  
 Özüm – səfər görməmiş, dostlarım – kor, nabeləd,  
 Qürbət məni sıxmazdı, yola olsaydım bələd.  
 Yol-iz tapa bilmirəm, bu da səfər – seyirdi?  
 Ayağım «get» desə də, başım «getmə» deyirdi.  
 Köhlənimin cilovu eşqin öz əlindəydi,  
 Dil-dodağım təpidi, aman, bu hoqqa nəydi?!  
 Qapını döydüm, dedi: «Gələn kimdir bu zaman?!»  
 Dedim: «Görüşə gəlib pak niyyətli bir İnsan».  
 Pişvazıma gələnler qaldırdılar pərdəni,  
 İxtilat pərdəsində əzizlədilər məni.  
 Könül mülkünün şahı – məhəbbət adlı pəri  
 Səsləyərək dedi ki: «Nizami, gəl içəri».  
 Ən yaxın sirdaş oldum gəldiyim bu dərğaha,  
 «Gəl» dedikcə yeriyib yaxınlaşdım mən şaha.  
 Cah-cəllalı bir saray cəlb elədi nəzəri,  
 Yaman gözə gəlməsin, kor olsun bədnəzəri.  
 Yeddi xəlifə gördüm bir kaşanə içində,  
 Yeddi macəra vardı bir əfsanə içində.<sup>82</sup>  
 Könül mülkü göylərdən daha geniş, əngindi,  
 Sakinləri bəxtiyar, neməti də zəngindi.  
 Günortanın sultanı baş tərəfdə əyləşib,  
 İliq nəfəs sahibi közərməkdən keyləşib.  
 Qızıl atlı süvari qarşısında baş əyir,  
 Yaqut qəbalı əsgər ondan zəfər diləyir.  
 Acıdil, cavan casus hər an hazırdır ova,  
 Qüssəli qara kölə qorxudan düşüb lova.  
 Bərədə pusqu quran bir kəməndatan da var,  
 Gümüşdən zirehlənib misbədən pəhləvanlar.<sup>83</sup>  
 Hamısı pərvanədir, nur saçan şamdır könül,  
 Hamısı tələşədir, lakin aramdır könül.  
 Döndüm könül mülkünün əziz mehmanına mən,  
 Canımı töhfə verdim könül sultanına mən.  
 Könül qərargahında bayraqdara qovuşdum,  
 Hamıdan üz çevirdim, çünki yara qovuşdum.  
 Könül dedi: «Heyrətdən itirmisən huşunu,  
 Bu yuvadan uçurma səadət quşunu.  
 Adicə ürəkmiyəm, can bürünə tüstümə?  
 Bir parça ət deyiləm, duz səpilə üstümə.  
 Ürəklərin sərvindən kölgəm böyükdür, böyük!  
 Ürəklərin mülkündən ölkəm böyükdür, böyük!

Mən Qarunun yığdığı xəznəyə tay deyiləm,  
 Hər kəsin sərvətiyəm, hər kəsə pay deyiləm».  
 Söz tərlanım yolundu od saçan nəfəsindən,  
 Xəcalətdən çıxmadı öz qızıl qəfəsindən.  
 İsmətimdən qızardım atəşdəki pul kimi,  
 Sözümdən sırğa taxdım qulağıma qul kimi.  
 Təzələdi dünyamı könül mülkünün şahı,  
 Nizamiyə açıqdır fələklərin dərğahı.  
 Paklıqdan, ülvilikdən uzaq olsam, nəyəm mən?  
 Könlümün sərvərinə müqəddəs bəndəyəm mən.

### KÖNÜL PƏRVƏRİŞİ HAQQINDA TƏNHALIQ DÜŞÜNCƏLƏRİ

Bədəy atım yumşaldı, ramdı, deyil xam indi,  
 Fələklərin torundan qurtardı yaxam indi.  
 Varlığımın kələfi dolaşıqdı yüz yerdən,  
 Dolaşığım açıldı açılmaz düyünlərdən.  
 Açılmaz, dolaş-dolaş, düyün-düyün telləri  
 Kəsdi ömür sapımdan sərvərimin əlləri.  
 Könül – pənahımızdır, dərğahımızdır bizim,  
 Tanrımız olmasa da, öz şahımızdır bizim.  
 Başımın darğasıdır iki cahanda mənim,  
 Qəm-xarım olardı yoxsa bir an da mənim?!  
 Sirdaş kimi sirrini açıb deməz heç zaman,  
 Lakin öz şəfqətini əsirgəməz heç zaman.  
 Gördü ki, tərbiyəsiz, təlimsiz bir naşıyam,  
 Təlim-ədəb verdi ki, İnsan adı daşıyam.  
 Xoşdu hər əzabıma qatlaşaraq inləmək,  
 Bir zavallı bəndənin söhbətini dinləmək.  
 Züleyxanın eşqindən Misirtək yandı aləm,  
 Yusifin camalıyla nura boyandı aləm.<sup>84</sup>  
 Gecənin gözlərində sönən kimi nur, çıraq,  
 Səhərin gözlərində şölə saçdı gur çıraq.  
 Fələklər yandıranda səhər çağı şamını,  
 Qızıl atlaz bəzədi gündüzün əndamını.  
 Ustadım günəş kimi nurlu çıraqa döndü,  
 Əlimdən yapışaraq bir güllü bağa döndü.  
 Qəm tikanı yığmışdım, onu atası oldum,  
 Gül-çiçəyin içində itib-batası oldum.  
 Dodağımda təbəssüm lələ kimi açıldı,  
 Qönçə tək açıldım, ətrim bağa saçıldı.  
 Sənəsi dağlı lələ ürəyimi dağladı,  
 Gül-çiçək çələngini kəmərimə bağladı.  
 Yanaqlarım allıqda qanlı şərab rəngidir,



Vücutum gül-çiçəyin ətirli çələngidir.  
 Tələşdan gülü gülə, şaxı şaxa qatanda,  
 Nəşəsindən çağlayan çeşmə gördüm hər yanda.  
 Eşqin qızıl bayrağı vüqarla dalğalandı,  
 Vəfa ətri qoxuyan könül oda qalandı.  
 Öz nəfəsi qasiddi şirindilli canana,  
 İsanın nəfəsitək can verdi cansız cana.<sup>85</sup>  
 Zərrin xətti-rəvanı köhlənimdən götürdü,  
 Köhlənin cilovunu tez səbaya ötürdü.  
 Dedi ki: «Qürrələnmə, enməlisən atından,  
 Həyatın əlimdədir, bezmisən həyatından?!»  
 Heyrətdən su üzündə yelkənsiz bir gəmiydim,  
 Cənnət ətri qoxuyan nəfəsin həmdəmiydim.  
 Çalxalanan, çağlayan gur dalğaya qovuşdum,  
 Susuzluqdan yanırdım, artıq çaya qovuşdum.  
 Günəşin şöləsindən çoxdu nuru çeşmənin,  
 Xızır da təşnəsidir belə duru çeşmənin.  
 Nərgiz kimi xumardı göy çəmənini buranın,  
 Yatmağa can yeri yədi yasəmənini buranın.  
 Ənginliyi, aləmi xatırladır göyləri,  
 Behişt öz nəfəsilə süsləyibdir bu yeri.  
 Gül qucub yasəmənini – seyr edirəm bayaqdan,  
 Gül toxunsa ayağa, tikan çıxar ayaqdan.  
 Ovçu gözüm çəməndə ceyran, tülkü hərəsi,  
 Gül – ceyran göbəyidi, tikan – tülkü dərəsi.  
 Təbəssümlü güllərin kəfi kökdü çəməndə,  
 Xəcalətdən tükünü tuti tökdü çəməndə.  
 Yemlik qəndmi qatıbdır – südü belə şirindi?  
 Ceyranlar şirin süddən sərxoş gəzişir indi.  
 Güllərin gərdəyindən gəlir küləyin səsi,  
 Otlar quzu ceyrana olub gül mürəbbəsi.  
 Xeyri mənəsb fərmanı tutubdur əllərində,  
 Ənbər saçan yelpikdi gülşən gözəllərində.  
 Nərgiztək sürmə çəkər bu çəmənini süzənlər,  
 İlanları qırıbdır zümrüd otlar, süsənlər.<sup>86</sup>  
 Ağıl-huş karvanını gül, yasəmən soyubdur,  
 Qumru, bülbül şairtək ağı heyran qoyubdur.  
 İsadilli, birgünlük süsən necə nəşəli,  
 Musanın əli kimi olub sübhün məşəli.<sup>87</sup>  
 Göyərçin inildəyir sübh zamanı ahından,  
 Öz rənginə boyayıb göy səmanı ahından.  
 Eşqi sığmır söyüdü ənbər varaqlarına,  
 Səba namə yazırdı çəməndəki yarına.  
 Baharın salamına baş əyir yasəmənlər,  
 Tikana gül çələngi bağışlayır çəmənlər.  
 Yasəmən – türk gözəli, çadır qurub düzəndə,

Sürəyyanı andırır ay hüsnünü süzəndə.  
 Lalənin atəşgahı – lələzardır burada,  
 Hindli atəşpərəstdir, yanıb çatıb murada.<sup>88</sup>  
 Lalənin qara xalı, şux yasəmən incisi, –  
 Qara ərəb qarğası, parlaq Yəmən incisi.  
 Sular xəzə bənzəyir, narın-narın ləpələr  
 Ağ xəzi, göy sincabı sahillərə səpələr.<sup>89</sup>  
 Al-əlvan bayraqlarla yelkən açıbdır gəmi,  
 Ulduzlu asimandı çiçəklərin aləmi.  
 Fələyin şefəqini şax budaqlar sökdülər,  
 Sayənin qədəminə altun pullar tökdülər.  
 Kölgələri ləlitdi günəşin hücumları,  
 Ləpələr alqışladı rəqs eləyən qumları.<sup>90</sup>  
 Sünbülün busəsindən nəsrin alışdı-yandı,  
 Qönçənin kirpiyindən gülün dodağı qandı.  
 Xeyrinin oxqabında yoxdu oxu tikanın,  
 Qalxana əl atdı ki, oxdu çoxu tikanın.  
 Söyüd gözə gəlmişdi, əsməcəliydi canı,  
 Tez üzərlik qovurdu lalənin buxurdanı.<sup>91</sup>  
 Fərəhdən qanad açan gözəl tavusdu çəmən,  
 Şəbnəm kimi az qalır buxarlansın yasəmən.  
 Nəyşəkər gülüşüylə fərəhdən boy atmışdı,  
 Gül sarı yaqutunu al qana boyatmışdı.  
 Xudpəsənd vəhşi güllər gül açmışdı hər yanda,  
 Nəsimin nəfəsindən dil açmışdı hər yanda.  
 Narınc rəngli asiman oyadanda günəşi,  
 Əlində turunc kimi oynadanda günəşi,  
 Öz qızıl bayrağını qaldırdı ərşə fələk,  
 Çəmən yıxmaq istədi – sərilsin fərşə fələk.  
 Yer üzü gül-çiçəkdi, başdan-başa çətirdi,  
 Göyün qəlbi günəşdi, yerin canı ətirdi.  
 Bəxtiyarlıq ulduzu erkən nur çiləmişdi,  
 Yer üzünə əbədi səadət diləmişdi.  
 Ya da öz güzarını fələk salmışdı yerdən,  
 Girov qoyub zümrüdü, mərəcan almışdı yerdən.  
 Safdı mələk gözündən çəməninin nur çeşməsi,  
 Çatmaz belə çeşməyə günəşin gur çeşməsi.  
 Bu çeşmədə yuyunub, ətir qoxuyur çəmən,  
 Göylərin cəlalına alqış oxuyur çəmən.  
 Süleymanın ətrinə aşiq hophopdu bağda,  
 Sinəsindən Davudun naləsi qopdu bağda.  
 Qırqovul qanı axdı turacın caynağına,  
 Qanlı zəncir bağladı turac sərvi ayağına.<sup>92</sup>  
 Quşların fitvasıyla döndü darğaya bülbül,  
 Ölüm hökmü oxudu bağda qarğaya bülbül.  
 Bayquş qarğışçıydı ki, torpaqda gəzdi başı,



Ulamasa, sirrinə qurban getməzdi başı.  
 Süheyl dabbaqlığına başladı bağda səba,  
 Zərif güllü dərilər aşıladı bağda səba.  
 Tələsərək özünü tez bağa saldı lalə,  
 Qəlbinin təlaşından yandı, qaraldı lalə.  
 Sayəsilə oxşardı öz gözəlini şümşad,  
 Lalənin ürəyinə qoydu əlini şümşad.  
 Yasəmən göyə gümüş dırnağını apardı,  
 Gecənin titəsini dırnağıyla qopardı.<sup>93</sup>  
 Səhərin Yusifiydi yasəməninin çöhrəsi,  
 Quyusu – kölgəsiydi, kəndirisi – pöhrəsi.  
 Bağ sarı köynək geydi cuhud gözəlləritək,  
 Sular şölə saçırdı Musanın əlləritək.<sup>94</sup>  
 Torpaq sudan düzəltdi özünə sarı mərhəm,  
 Bir sarılıq gətirdi üzünə sarı mərhəm.  
 Gecəni sıxışdırıb cövləyə gəldi günəş,  
 Yel at çapdı kölgədə, göyə yüksəldi günəş.  
 Kölgə öpüb dişlədi günəşin dodağını,  
 Yel söyüdü teline çəkdi öz darağını.  
 Sayə və nur bayrağı çiçəkli bağa düzdü,  
 Sonra axar-baxarda dodaq-dodağa süzdü.  
 Gülün odlı maqalı alovlandı könüldə,  
 Arzumun tikanları udtək yandı könüldə.  
 Güllərin minbərində ötdü şeyda bülbüllər,  
 Bənövşənin telindən kəmərlər bağladı güllər.  
 Davuddan daha artıq quşlar cəh-cəhəliydi,  
 Nizamidən daha çox güllər qəhqəhəliydi.

\* \* \*

Küləkdən cananımın niqabı yenə düşdü,  
 Könlümün hökmdarı eşqə düşdü, nə düşdü.  
 Ətirləndi nəfəsdən şəkər təbəssümlü gül,  
 Gül dodaqda şəkəri şirinləşdirdi könül.  
 İşvəsindən qumaşda şux canı yandı ayın,  
 Od alan qamış kimi xırmanı yandı ayın.  
 Saç beləcə zirehdi könül sərvinəzina,  
 Təpədən dırnağacan duz qatılıb nazına.  
 Camalının günəşi qamaşdırar baxanı,  
 Gözlərinin incisi naxışlayar yaxanı.  
 İşvələri duzludu, dodaqları baldımı?  
 Hüsniyədən gözəllərdə bir gözəllik qaldımı?  
 Dodağının qəndindən bağda utandı tuti,  
 Çənəsini başının halqası sandı tuti.  
 Yumru narınc deyərsən ətirli çənəsinə,  
 Gümüş buxaq turunc tək sallanıb sinəsinə.  
 Gülşənin gülü kimi ətri məst eylər səni,  
 Yar verdiyi şərəbtək unutturur tövbəni.

Təbəristan qızıldı, bir innabdı dodağı,  
 İnnab nabat əzməyə hardan tapdı dodağı?  
 Qızılgül qönçəsidi, şirincə neyşəkərdi,  
 Qupquruca nabatı gülabtək təzətərdi.  
 Ud kimi tüstülənən xalı ciyər yandırar,  
 Gündüzün sədəfində müşk-ənbəri andırar.  
 Ay qəlbini dağlayıb, dönüb qora xalları,  
 Ay üzünü bürüyüb qara-qara xalları.  
 Qəlbə günəşdən odlu gözlə basıb o, dağı,  
 Aylı, bəyaz gecədən nurludu ləl dodağı.  
 Qatar-qatar karvanı yüklə dolu könülün,  
 Ağzın meydanı kimi dardı yolu könülün.  
 Zillətlə, məşəqqətlə könül qəmxara döndü,  
 Qəlbi qana döndərüb, istəkli yara döndü.  
 Təbəssümlü dodağın hər kəlamı şəkərdi,  
 Nazıyla, alqışıyla tilsimləri çəkərdi.  
 Ağzındakı sədəflər bir mücrüyə dolmuşdu,  
 Ağzı gövhər səpməyə açıq mücrü olmuşdu.  
 Bu sədəfi, mücrünü görüb neylədi eşqim?  
 Məni möcüzəsilə heyran eylədi eşqim.  
 Gədəliq torbasını belimdən açdı mənim,  
 Köləlik zəncirini əlimdən açdı mənim.  
 Öz kölə həyatımla vidalaşub sovuşdum,  
 Dirilik çeşməsinə ölməzliyə qovuşdum.  
 Ağıl – vurğun vurmıştək vuruldu öz yarına,  
 Dəmir zəncir vuruldu gümüş ayaqlarına.  
 Könül dərdli aşiqi bağlamağa qoymadı,  
 Günəşin çeşməsinə çəqləməyə qoymadı.  
 Qəminə qəmxar ara bir qəmli sirdaşından,  
 Meyin xumarlığını mey dağında başından.  
 Məhəbbət atəşimə can atanı dağlaram,  
 Qafilsən, gülşənlərəm, gül-çiçəkli bağlaram.  
 Günəş – nurlu gözumdür, fələklərdi – çəmənəm,  
 Səhər – bağım, suyudur – gözümün yaşı mənim.  
 Könül şahı dönüncə yalqızlıq sirdaşıma,  
 Dizim dayaqlı olubdur düşüncəli başıma.  
 Bu səfəri inamla vurdum başa könüldə,  
 Sən də öz inamınla belə yaşa könüldə.  
 Bu yol elə bilmə ki, hər kişinin yoludur,  
 Bu yol Nizami kimi hər kişinin yoludur.

\* \* \*

Könül şahı bir gecə həmdəm oldu yarıyla,  
 İxtilata başladı sadıq sirdaşlarıyla.  
 İşıqlı gündüz tək nur saçırdı gecəsi,  
 Sonsuz cah-cəlalından söz açırdı gecəsi.



Məclisinin büsatı – ilk baharın növrağı,  
 Büsatına heyrandı ruzigarın növrağı.  
 Ud nəfəsin dumanı, çətri vardı hər yanda,  
 Yusifin köynəyinin ətri vardı hər yanda.  
 Gecə keşikçisinin gözünü ovdu darğa,  
 Süfrənin milçəyini şəkərdən qovdu darğa.  
 Təranələr, qəzəllər ağılı heyran qoyurdu,  
 Hicabdakı gözəllər ağılı heyran qoyurdu.  
 Saqilər filayaqlı sürahiylə süzürdü,  
 Büllur cama, qədəhə yaqut şərab süzürdü.  
 Bağrı yanan şam kimi ciyərlər odlanırdı,  
 Qəlbi odlu ocaqtək ürəkdə od yanırdı.  
 Məclisə nur saçırdı buxurdanın şöləsi,  
 Udu qəndsiz yaxırdı yanan canın şöləsi.  
 Gülablı qəndab ilə gəldi camlar məclisə,  
 Altun şabaş yağdırdı yanan şamlar məclisə.  
 Noğul öpən şərablı al dodaqlar şəkərdi,  
 Badam gözlər – badamdı, bal dodaqlar – şəkərdi.  
 Məşuq – şəkər dodaqlı, aşiq – badam gözlüdü,  
 Zöhrə, Mərrix eşqdən ixtilatlı, sözlüdü.  
 Aşiq duydu cananın peymanını, əhdini,  
 Gülüş – mərhəm dilədi bal dodağın şəhdini.  
 Yar hökmlü pələngdi, xəz döşənib yoluna,  
 Ətir saçan hörüklər zəncirdi şir qoluna.  
 Yar doladı qolunu boynuna aşıqinin,  
 Cavahirat yağdırdı oynuna aşıqinin.  
 İşvəli saqi kimi mey süzdü cama şamlar,  
 Sərxoş pərvanələri yetirdi kama şamlar.  
 Yuxu – qanadı yanan pərvanəydi bu gecə,  
 Baş qurban gedənəcən şam baş əydi bu gecə.  
 Şehirli rübabını tez ələ aldı Zöhrə.  
 Mizrabı sınınanacan oxudu, çaldı Zöhrə.  
 Baş – yuxunu başından dağıtmağa çalışdı,  
 Bir-birinin bəhsinə çilçıraqlar alışdı.  
 Bir nemət ki özgəyə bəsdə ömür boyunca,  
 Ona öz sirdaşıyla qismət oldu doyunca.  
 Bu büsatın yanında hər büsat yalan oldu,  
 Hamı sonsuz nemətdən nəşəyə dalan oldu.  
 Bu cəlalədən iqbalə, nemətə çatdı hamı,  
 Fənalıq libasını əynindən atdı hamı.  
 Müjdəylə qanadlandı şadlıq quşu Ülkərə,  
 Yeddi lələk saldırdı bu uçuşu Ülkərə.<sup>95</sup>  
 Sübhün carçısı quşlar kabab oldu köz üstə,  
 Yar nə dedi sübhəcən, aşiq dedi: «Göz üstə».<sup>96</sup>  
 Səhər quşu yuxudan səhərtək bəndə düşdü,  
 Aya tor quran fələk özü kəməndə düşdü.

Qapılar qapalıydı əğyara, biganəyə,  
 Pərinin hörükləri zəncirdi divanəyə.  
 Müştəri seyrə daldı qıvrım saçlı mələyi,  
 Üzük kimi daraldı məftunluqdan ürəyi.  
 Hurilərin yanında qansız yağ yalandı,  
 Sevdalı aşıqlərin könül mülkü talandı.  
 Ürəklərin yolunda yasəmən əkdə onlar,  
 Ürəkdəki tikanı kirpiklə çəkdi onlar.  
 Şəkər qamışı oldu könlüdəki hər acı,  
 Canların gül şaxıdı – boyların sərv ağacı.  
 Şəkər ağız – fıncıqdı, qıyğacı gözlər – badam,  
 Püstə dodaq – innabı, görən deyər, bal dadam.  
 Bu füsunkar gecənin sehirli aləmi var,  
 Canan – Babil mələyi, keşikçisi – hindular,  
 Qəmzəyə, qara xala hamı heyran, hamı mat,  
 Babilistan, Hindistan timsaladı kainat.  
 Baxışların söhbəti, sözü gözlə, qaşladı,  
 Könül canan gözünü ziyarətə başladı.  
 Neştər kimi tikandı o qəmzəli baxışlar,  
 Qıvrım saça baxanda gözdən yağar yağışlar.  
 Aşiqinə tuşlanıb qəmzəsinin oxları,  
 Kamandan ox süzməmiş qurban gedir çoxları.  
 İsanın nəfəsitək bağışlayar can könül,  
 Dirilik suyu çilər torpaq ağzından könül.  
 Güllərin yasəməntək buxurdanları yandı,  
 Ay da fələklər kimi qulluğunda dayandı.  
 Üzdə şəkər təbəssüm, dodaqda duzlu badam,  
 Gül yanağın şəhdinə gül dedi ki, mən yadam.  
 Hər baxışı cahanı kaşanətək bəzədi,  
 Hər kirpiyi bir canı bütəxanətək bəzədi.  
 Parlaq gümüş ələndi qara saçın tağından,  
 Söyüd ənbər yağdırdı gümüşü yarpağından.  
 Buxaq – gümüş kəmərdi, təri-inci şəhdi ki,  
 Günəşin hovxurduğu bir qövsi-qüzehdi ki...  
 Saçı, odlu çöhrəsi – İbrahim möcüzəsi,  
 Xəncər kirpiklərində İsmayıl göz süzəsi.  
 İbrahimin sehriylə od dönüb gülüstana,  
 Nərgiz gözün xəncəri qan töküüb batıb qana.  
 Busəsi bir meydi ki, aşiq ona can verər,  
 Dodağı İsa kimi cansız cana can verər.  
 Çöhrəsinin təridir gül-çiçəyin jaləsi,  
 Ülkərin çələngidir parlaq ayın haləsi.  
 Şəhla gözlü hurinin yaxası ki, açıldı,  
 Səhərin naməsindən vüsəl nuru saçıldı.  
 Yandı ürəklərdəki hünər şamı bu nurdan,  
 Vurgun aşıqlər kimi çaşdı hamı bu nurdan.<sup>97</sup>



Dili tamam tutuldu, səsi batdı carçının,  
 Göz-qaşığı, naz-qəməsi dada çatdı carçının.  
 Eşqin gülgün meyindən bəşər yetdi murada,  
 Simuzər piyalədir nərgiz gözlər burada.  
 Bu işrət məclisində yaman sərxoşdu ağıl,  
 Səbir, dözümlər sarıdan əlləri boşdu ağıl.  
 Gülüşlər, qəhqəhələr üzmüşdü canı indi,  
 Taqətin ah çəkməyə taqəti hanı indi?!  
 Ziyafət pərdəsində susdu səbrin nəğməsi,  
 Həyəcanın, qovğanın zilə qalxdı gur səsi.  
 Davudun nəğmələri dildən-dilə car oldu,  
 «Mahmud – Ayaz» dastanı eldən-elə car oldu.  
 Nizaminin sözləri şirin, duzlu, məzəli,  
 Müğənnilər dilində əzbərdir hər qəzəli.

\* \* \*

Sözümle əbədiyyət fərşi toxumuşam mən,  
 Gözümle ürəkləri, ərşi oxumuşam mən.  
 Muştuluq naməsidir əsərim ürəklərə,  
 Baxışlardan zillənib nəzərim ürəklərə.  
 Könül şəkər gülüslü gözəllərə vuruldu,  
 Baxışlar ahu gözün sürməsindən duruldu.  
 Kətan geymiş ay kimi gözəldi necə canan,  
 Qəlbimi kətan tək doğradı gecə canan.  
 Gecəylə vidalaşmış yatmağa tələsən Ay  
 Sübhəcən süzdü bizi batmağa tələsən Ay.<sup>98</sup>  
 Qəməsinin oxları can üstə uçan oldu,  
 Hər can can bahasına neçə ox qucan oldu.  
 Bu nurdan şam kirpiyi yaşla doldu həsəddən,  
 Çırağın nurlu gözü nursuz oldu həsəddən.<sup>99</sup>  
 Sitemini, zülmünü sanma cəfa sanmışam,  
 Töhfə kimi qucmuşam, zülmü səfa sanmışam.  
 Çəməntək çay sanmışam gözdən axan yaşımı,  
 Günəştək qurutmuşam tərimi, üst-başımı.  
 Yar nübarı nəsibdi tamarziya o gecə,  
 Sən demə, qovuşmuşam hər arzuya o gecə.  
 Nurdan kəmə qurşanan təzə ayım hardadır?  
 Camalını gizlədib, aşiq intizardadır.  
 Vuruldum bir könüldən min könlə mən ona,  
 Şirin vüsal gecəmiz nə tez yetişdi sona?  
 Könlümün arzusuydu: çata kaş dada gündüz,  
 Gecənin pərdəsini yaxmaya oda gündüz.  
 Bu gecə yar yarını öz qoynuna alaydı,  
 Səhərin açılması qiyamətə qalaydı.  
 Axtarıram günəştək belə nurlu gecəni,  
 Rəyada da görmürəm bu uğurlu gecəni.

Vidalaşmış mənimlə şadlıq gecəm haçandı,  
 Sanma ki, başqa gecə könlümə nur saçandı.  
 Hər gecə yalvarıram üz tutub dərğaha mən,  
 Həsərətəm, o gecəyə qovuşmaram daha mən.  
 Ağ günün gündüzyüdü, zülmət gecə deyildi,  
 Mərac gecəsiydi ki, ona gecə deyildi.  
 Fələyin xəznəsinə inci düzür gecə Ay,  
 O gecənin dərdindən üzülüb gör necə Ay.  
 Gecəni qan düşməni bir kafir sanır gündüz,  
 Yalnız həmin gecənin eşqiylə yanır gündüz.  
 Uğurlu səfərim ki, başa çatdı birtəhər,  
 Əlində odlu qılınc üstümü aldı səhər.  
 Günəş odlu şəmşirlə lərzə saldı canıma,  
 Gözlərimin yaşını axıtdı eyvanıma.  
 Ləpələnen sulara süzdü, səkdi buludlar,  
 Günəşin köynəyini suya çəkdi buludlar.<sup>100</sup>  
 Günün coşğun çeşməsi yüz rəng çalan çeşmədi,  
 Çox ömrün kuzəsini daşa çalan çeşmədi.  
 Öz gümüş çadırını, göylərdə qurdu fələk,  
 Günəşin tellərindən zər naxış vurdu fələk.  
 Yuxudan oyanmağa nə tez fürsət tapdı sübh,  
 Qızıl qanlar tökməyə xəncərini qapdı sübh.  
 Hücüm çəkdi üstümə, mən də teylədim canı,  
 Can alan xəncərinə sipər eylədim canı.  
 Əjdahatək vermədi bircə qurtum su səhər,  
 Vüsal çeşməsi üstə təşnəni uddu səhər.  
 Könül xarabatımın səsi tutdu fəzanı:  
 «Ey səhər, eşq əhlinə rəva görmə cəzanı!  
 Bayaq vəfalı aşiq vüsaldan söz açırdı,  
 Gecəni nurlandıran şamlar şölə saçırdı.  
 Əridərək gecəmi, söndürərək şamımı,  
 Puç etdin növrəğimi, gözdə qoydun kamımı.  
 Neştərinlə yarala balının hərisini,  
 Nuruna xor baxanın aşla dərisini.  
 Nadanları öldür ki, belə işin savabdır,  
 Aşiq qəlbi onsuz da eşq odundan kababdır».  
 Göz yaşımı görəndə halıma ağladı sübh,  
 Şəfəqə gözlərindən qızıl qan çağladı sübh.  
 Xiffətimdən gündüzün xırmanı yandı göydə,  
 Günəşin çeşməsinə ahım dumandı göydə.  
 Fələk özü əjdaha ağzına atdı məni,  
 Əjdaha zəhəriylə günəş sağaltdı məni.  
 Səhərin şəfqətiylə can üstündə ayıldım,  
 Yer hüsnünü görəndə mən yenidən bayıldım.  
 Kim yüksələ bilibse göyün səyyar taxtına,  
 Nurlu səhərdən parlaq gün doğubdur baxtına.



Gündüzün utandırar gecələri, ey könül!  
 Yanında xəcalətdi neçələri, ey könül!  
 O gecənin vəsfini tərənnümdən doymadım,  
 Sübhəcən qələmimi əldən yerə qoymadım.  
 Nurlu gecə tənhalıq aləminin özüdür,  
 Şamları – düşüncənin şölə saçan gözüdür.  
 Yanan udu, gülabı anlamayan naşıldır,  
 Onlar dərdli aşıqın ahıdır, göz yaşıldır.  
 Vəsf etdiyim gözəllik, büsat, işrət ki vardı,  
 O vüsal gecəsinə nur səpən arzulardı.  
 Qara zənci gecəni kim döndərib gərdəyə?  
 Məhrəm olan varmıdır bu qubarlı pərdəyə?  
 Sübhü pərvanə kimi yaxar şamı günəşin,  
 Sönməz şam olduğunu görür hamı günəşin.  
 Səhər kimi bu şamdan köksündə dağın olsun.  
 Nizamitək sənin də sönməz çırağın olsun.

## BİRİNCİ SÖHBƏT

### ADƏMİN XİLQƏTİ

Nə «aşıq», nə də «məşuq» kəlməsi vardı hələ,  
 Nə varlığın varlığa gəlməsi vardı hələ.  
 Yoxluğa bəxtiyarlıq işığı saçdı Adəm,  
 Varlığın qapısını üzünə açdı Adəm.  
 Ondən əvvəl pəriydi, əcinnəydi həyatda,<sup>101</sup>  
 Bəşərin ilk atası özüdür kainatda.  
 Xilafət bayrağını uca tutdu dağ kimi,  
 Endi də, yüksəldi də tutduğu bayraq kimi.  
 Pakdı ki, dərs alıbdır yerdə mələklər ondan,  
 Torpaqdan yaranıb ki, şərəfləndi yer ondan.  
 Cövhəri tutqunsa da, gövhər kimi safdır o,  
 Zərdi, mähək daşdı, zərgərdir, sərrafdır o.  
 Göyün çilçırağından işıqlıdır kamalı,  
 Bəşərin varlığına bir aynadır camalı.  
 Can bütünün qoluna qolbağı taxdı əli,  
 Yeddi fələk – kənizi, bilərzikli gözəli.  
 İki cövhər qarışdı, bir saf cövhər alındı,  
 Laylası yerin, göyün beşiyində çalındı.  
 Xələt verdi bəşərə, buna şahid fələklər,  
 Elə bir darğadır ki, saqisidir mələklər.  
 Xilqətin cəlalıdır, növrəğidir varlığı,  
 Qüdrətin ülviyyəti, sorağıdır varlığı.  
 Qırxgünlük, qığılılı çağa olan zamandan,  
 Qırx yaşlı müdrük qoca – Kamal dərs aldı ondan.  
 Qənirsiz gözəlliyi eşqi erkən oyatdı,

Gül şaxitək cənnətin gül bağında boy atdı.  
 Günəş nurlu bir gözün oldu nurlu çırağı,  
 Bir şeyda bülbüldü ki, məskəni – cənnət bağı.  
 Uçub qondu dəninə fələklərin quşları,  
 Səcdəsindən nə qədər ləngidi uçuşları.  
 Səxavəti ucundan mənimsədi bir dəni,  
 Atdı gözəl cənnəti, dünya oldu məskəni.<sup>102</sup>  
 Tora saldı özünü bir dəninin ucbatından,  
 Minnətdarlıq üzrü də tez çıxartdı yadından.  
 «Alqış» sözü o gündən həmdəm, yardır aləmə,  
 Səcdəsinə əyilmək iftixardır aləmə.  
 Bütün gözlər eylədi bu səcdəyə tamaşa,  
 Bir dönüyün səcdəsi yanlıxdı başdan-başa.  
 Güllər səpdi üstünə cənnətin səkkiz bağı,  
 Hamıya qızılğüldü, İblisə bir göz dağı.  
 Ey bəşər! Şadlanmadı, büsat qurmadı sənsiz,  
 Qəlbi İrəm bağında bir an vurmadı sənsiz.  
 Atdı cah-cəlalını, hökmdardı cənnətdə,  
 Nə izdivac, nə nəsil sözü vardı cənnətdə.  
 Taleyimiz hakimdi ürəyinə, beyninə,  
 Bir buğda bir arpaca gəlmədi heç eyninə!..  
 Buğdanın həsrətindən od tutub yandı bağı,  
 Qəlbini buğda kimi yarı böldü bu ağrı.  
 Buğdatək nə anası, nə də atası oldu,  
 Torpaqdaca bəslənib tez boy atası oldu.<sup>103</sup>  
 Bəsləyib böyüdəni bu yerdi, bu torpaqdı,  
 Una dönən buğdatək həmişə üzü ağdı.  
 Saman kimi sarıydı, qaraldı dərisi də,  
 Çillikdən ay üzünün xal-xaldı dərisi də.  
 Arpa, buğda sayacağı sığındı Yer qoynuna,  
 Həqiqəti gizlədi, günah düşdü boynuna.  
 Cansız buğda nəydi ki, elə alçaldı Adəm,  
 Buğdanın sinəsitək lüt-üryan qaldı Adəm.  
 Şeytan vəsvəsəliydi, xaindi, yaramazdı,  
 Ürəyinə girməsə, buğda da aramazdı.  
 Dişbatmaz, qupquruca, daş kimi bir buğdanı  
 Tamahlanıb yeyəndə ağıl, düşüncə hanı?  
 O zamandan ki, bəşər buğda dəni yeyəndir,  
 Buğda açıb ağzını: «Yeyim səni» deyəndir.<sup>104</sup>  
 Ey ömrünün kələfi dolaşan çəşqin bəşər,  
 Bircə buğdadan ötrü insan da tora düşər?!  
 Arpa cadı yeməkdən heç zaman bezikmə sən,  
 Adəm tamah saldığı buğdaya göz dikmə sən!  
 Könülün qasidisən, iblisə müti olma,  
 Əmirin aslanısan, qapılar iti olma.  
 Haçan ki, Adəm kimi, tövbən bilinər sənin.



Çirkinlik ləkələrin tamam silinər sənin.  
 «Günahkaram» deyənin nə qorxusu, nə dərdir?!  
 Etirafı Adəmi peyğəmbərə döndərdi.  
 Bir dən onu tamaha çəkən oldu nəhayət.  
 Bu yerin tarlasını əkən oldu nəhayət.  
 Bir dənə şirnikdi ki, peşman qoydu əməli,  
 Hərslilikdən özünü tora saldı öz əli.  
 Həyat verdi həyatsız, növraqsız yer üzünə,  
 Sərəndibdə şahənə çadır qurdu özünə.  
 Günahkar, üzüqara gəlib çatdı bu yurda,  
 Bədnamlıq ləkəsini yuyub atdı bu yurda.<sup>105</sup>  
 Paltarını boyadı fələyin lil küpündə,  
 Hindistanda yas tutdu, gözü yaşlıydı gündə.  
 Fələyin lilini ki, yudu harda göz yaş,ı  
 Gəndalaşlar bitirdi dərhal orda göz yaş.ı.<sup>106</sup>  
 Ay kimi gözəlləşdi qənirsiz Çin gözəli,  
 Gizlədi öz saçını öz tacında öz əli.  
 Tövbənin riqqətilə qəlbi vurdu o vaxtdan,  
 Yer üzündə səltənət taxtı qurdu o vaxtdan.  
 Ədalət tarlasını vəfa xışı xışladı,  
 Bərəkətli torpağı bəşərə bağışladı.  
 Hər naz-nemət vermişdi cənnətin xəznədarı,  
 Atdı altı qapılı hücrəsinə o varı.<sup>107</sup>  
 Hər nemət onunkudur, yemək-içmək sənindir,  
 Tarla onun, dən onun, yalnız biçmək sənindir.  
 Udu yaxıb-yandıran buxurdanın közüdür,  
 Yüklə ulaq inlədən palançının özüdür.  
 Əzəl gündən hər işin sənsiz düşüb yoluna,  
 Nə mərhəmət görmüsən, özün şahidsən buna.  
 Yazda gül dəryasında gültək üzən gəmi ol,  
 Demirəm tikan kimi sükutun həmdəmi ol!  
 Xəzan vaxtı yelkən aç könül ümmanında sən,  
 Qorxu-təlaş kürəsi qalama canında sən.<sup>108</sup>  
 Gəndən baxan şir sanır, şir ürəyin hanı bəs?  
 Hər ürəyi olana igid, cəsur deyilməz.  
 Şirlərin, aslanların rəsmi çoxdur sarayda,  
 Canı yox ki, tərpedə yüz zopa da, haray da!  
 Fələklərə yüksəldər hünər, cəsarət səni,  
 Hünərsiz alçalarsan, tapar əsarət səni.  
 Taleyin günəşi ki, batmağa can atandır,  
 Ürək aciz qorxudan dərde, qəmə batandır.  
 Yoxsa uca fələkdən niyə qorxub əsirsən?  
 Ölkələr fatehitək çünki ona əsirsən.  
 Fələktək mətanətli, ətalətdən uzaq ol,  
 Fələkdəsən, fələklə ədavətdən uzaq ol!  
 Yana-yana qızışar, alova dönər atəş,  
 Tezcə yandığı kimi tezcə də sönər atəş.

Şirin sulu bulaqtək coşub çağla həyatda,  
 Şirin suyun yerini nə verər kainatda?!  
 Gövhər kimi saf insan zərif olar cahanda,  
 İnsan nəyə gərəkdir təlaş,ı yoxsa canda?!  
 Külək zirək olmasa dolanarmı çəmənini?  
 Qaf dağından ağırşan, ətalət basıb səni.<sup>109</sup>  
 Tikan kimi güllərə uymağın daha bəsdir,  
 Bənövşətək hüsnünə boylanmağın əbəsdir.  
 Bu dünyanın sarayı güzgüdür başdan-başa,  
 Öz gözün öz hüsnünə hər an eylər tamaşa.<sup>110</sup>  
 Öz əksinə vurulma, bil ki, nədir varlığın,  
 Qüdrətin güzgüsündə bir zərrədir varlığın.  
 Özünə aşıqlıyın bəllidir əmələndən,  
 Göylər kimi sən də güzgün düşmür ələndən.  
 Zərrəcə varlığının dada bilsən duzunu,  
 Bu şitlikdən qaçarsan bütün ömrün uzununu.  
 Sədaqətə arxalan, zülmü qoyma yaxına,  
 Kimsəyə bel bağlama, sığın haq dərğahına,  
 Yaxşılığı əyandır, qulluğunda qocal sən,  
 Ağ olsan da üzünə, etirafla ucal sən!  
 Bir xəcalət ahıdır aldığın hər bir nəfəs,  
 Mərhəmət sahibidir imdadına çatan kəs.

## ÜMİDSİZ ŞAHIN GÜNAHININ BAĞIŞLANMASI

Röya aləmindəydi bir ədalətli padşah,  
 Gözlərinə göründü bir ədavətli padşah.  
 Dedi: «Tanrının sənə necə, nəydi cəzası?  
 Haqsızlıq günlərinə gecə nəydi cəzası?»  
 Zalım padşah danışdı: «Göz yumanda həyata,  
 Son dəfə göz dikəndə bu sonsuz kainata,  
 Ümid işığı gəzdim, söndü ümid məşəlim,  
 Hər ətəkdən yapışdım, üzüldü kömək əlim.  
 Halıma yanan kimdi, bir mərhəmət görmədim,  
 Heç kimdə insaf-mürvət, bir kərəmət görmədim.  
 Söyüd kimi əsdirdi varlığımı bu halət,  
 Oldum ümitsizlikdən üzüqara, xəcalət.  
 Fələkət girdabında boğulanda bu canım,  
 Bir Tanrıya güvəndim, ona gəldi gümanım:  
 Ulu Tanrı, yanında xəcalətim mən sən,ın,  
 Günahını bağışla üzüqara bəndənin.  
 Hökmünə, fərmanına baxmamışam çox zaman,  
 Aman yoxdur kimsədən, özün aman ver, aman!  
 Ya cəza tonqalında yanmağa göndər məni,  
 Ya da mərhəmətinlə bəndəyə döndər məni.



Hamıdan xəcalətli, kimsəsizcə bir kəsi  
Bağışladı insafli kimsəsizlər kimsəsi,  
Mərhəmətə gətirdi yalvarışım, diləyim,  
Zəlillik torpağında qoymadı ki, inləyim».  
Kimin ki, peşmanlıqdır hər nəfəsi, hər ünü,  
Qiyamətdə dərğadır qovğalı məhşər günü.  
Ömür boyu aldığın hər bir nəfəs ki, vardır,  
Əzabına – tərəzi, həyatına – dağardır.  
Dağarı gəzdirməkdə, söylə, nədir qərəzin, –  
Ömrünün illərini ölçə bilsin tərəzin?!  
Tərəzinin daşları daş-qaşların olacaq?  
Boş qalan dağarına göz yaşların dolacaq.  
Həyat tərəzisini düz çəkməz yerin daşı,  
Qoluna gil muncuğu taxan naşdır, naşı!  
Var-dövlətə qul olmaq bihudə bir həvədir,  
Həyatının bəhrəsi bircə anlıq nəfəsdür.  
Bu göylərin altında nəyin varsa bağışla,  
Verdiyinin dalınca baxma küskün baxışla.  
Bu dünyadan köçəndə o dünyanın qoynuna,  
Dağdan ağır günahın yük olmasın boynuna.  
Yetimin göz yaşları ətəyinə axmasın,  
Ağbircəyin fəryadı səni oda yaxmasın.  
Çürümüş köhnə fərşi gəl eylə ələk-vələk,  
Gərdisini dəyişsin sinəsi dağlı fələk.  
Ya kimsəsiz qəribtək intizarla köks ötür,  
Ya da Nizami kimi bu dünyadan əl götür.

## İKİNCİ SÖHBƏT

### ƏDALƏTLİ VƏ İNSAFLI OLMAQ HAQQINDA ŞAHA NƏSİHƏT

Sən, ey canlı aləmə bəxtiyarlıq gətirən!  
Gövhər taclı şahları şan-şöhrətə yetirən!  
Şahsan, şah cəlalınla nurlar ələ gözə sən,  
Gövhərsən, ülvyyətin öz tacını bəzə sən.  
Dünyanın o başına yol gəzdirər havayı,  
Bu sirri bilən yoxdur məndən, səndən savayı.  
Əzəliyyətlə nuruyla gülən gündən bu varlıq  
Kimə nəsim səndəki səadət, bəxtiyarlıq?!  
Dünyanın əşrəfisən, dünya mülkü sənindir,  
Dünyanın hər neməti, varı, bil ki, sənindir.  
Yenilməz pəhləvansən, dünya sənle öyünər,  
Açıq qəlbin köksündə iftixarla döyünər.  
Fələyin dövrənindən öz dövrənin mətin ki, –

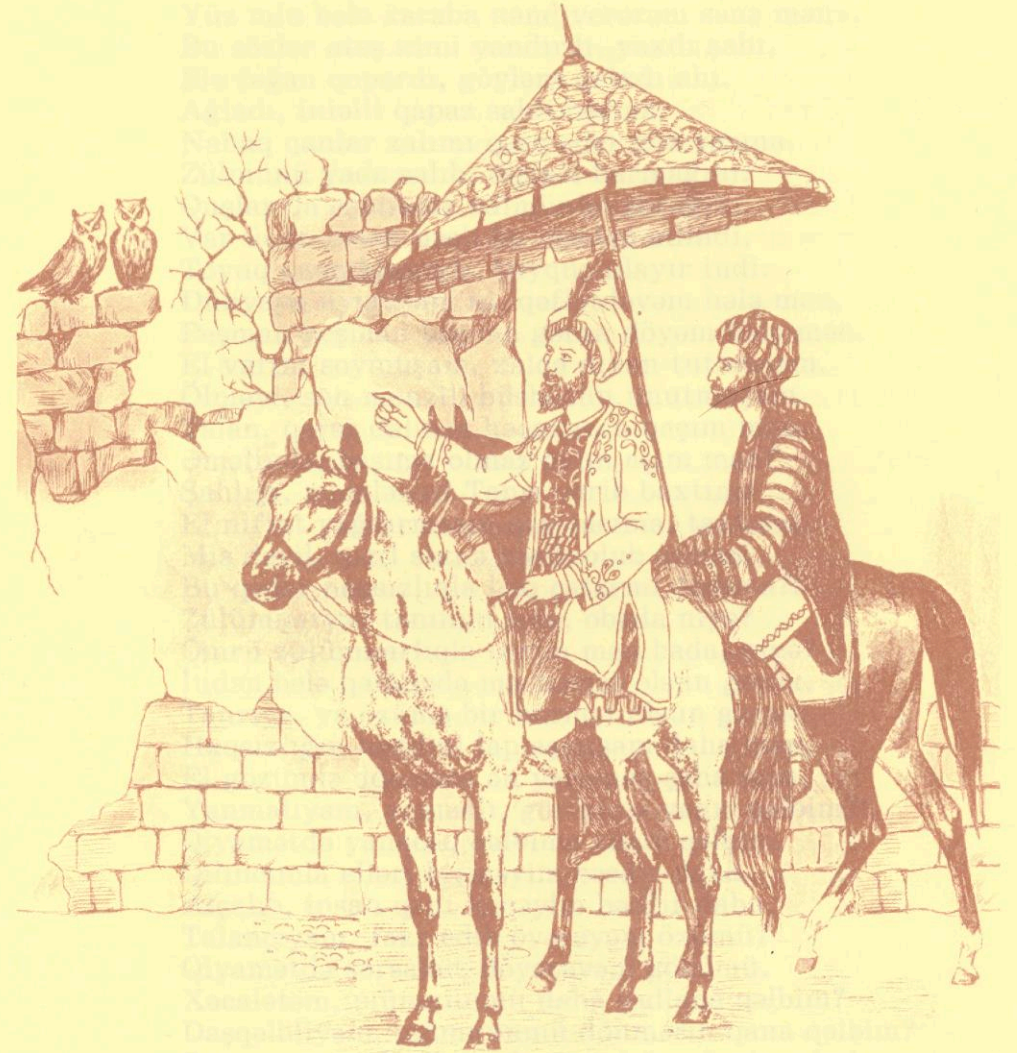
İki dünya qüdrətdə sənə çatar çətin ki.  
Səhər niyə silibdir güzgüsünü görəsən!  
İstəyir aynasında öz üzünü görəsən!  
Müqəddəs mehrabındır-fələk durub keşikdə,  
Səni öz körpəsitək yırğalayır beşikdə.  
Sənsən könül quşu da, İsanın nəfəsi də,  
Bəşərin öz hüsnü də, eşqi də, həvəsi də.  
Camalını görüb ki, belə şadlanır günəş,  
Eşqinin atəşiyə yanıb odlanır günəş.  
Telinin həsrətindən canı üzülər ayın,  
Görsə nurlu üzünü, çöhrəsi gülər ayın.  
Bəxtiyarsan hamıdan, ömrün boyu şad yaşa,  
Qul deyilsən dünyaya, qüssədən azad yaşa.  
Yumşaqlığın torpaqtək qoy hamıya xoş olsun,  
Uyma dünya malına, yeltək əlin boş olsun.  
Dərdsiz, qəmsiz könlünü bağla müqəddəs ada,  
Müqəddəslik özü də bir şahlıqdır dünyada.  
Məslək, inam, dəyanət gərək hər bir insana,  
Sədaqəti töhfətək verək hər bir insana.  
Məslək eşqiylə yanan qəlb ki vardır həyatda,  
Dünyanın o başından xəbərdardır həyatda.  
Məslək ilə sənindir ölkə də, bu cahanda da,  
Bəxtiyarsan onunla bəlkə də bu cahanda.  
Dünyanı məslək ilə almaq asandır, asan,  
Azğın divin məkrinə gərək aldanmayasan.  
Kəhrəbaca məsləki kimin deyildir bəsi?  
Bircə batman qızıldır inamın hər zərrəsi.  
Sərvətin qara torpaq, bir qara daşdır sənə,  
Məsləkin həm qızıldır, həm də daş-qaşdır sənə.  
Sənə nemət verən kəs hər qayğına qalandır,  
Bir verib on alarmı, on verib bir alandır.  
Məsləkəndən savayı, bil ki, yoxdur qazancın,  
Əgər varsa məsləkin, demək, çoxdur qazancın.  
Dözümü, yumşaqlığı, təmkinini yerdən öyrən,  
Hər şeydən vaz keçməyi əsən yellərdən öyrən.  
Şahlıq verən buyurub: tut bu məslək yolunu,  
Ədalət sahibləri tutdu məslək yolunu.  
Məsləhətə möhtacdır ədalət hər bir zaman,  
Xalqa zülmün amansız cəzasından dad, aman.  
Can yandırsan orduna, məmləkətə, yurduna,  
Arxalana bilərsən öz xalqına, orduna.  
Zülümkarlıq dağıdar, bərbad eylər ölkəni,  
Ədalət səadətlə abad eylər ölkəni.  
Qiyamətin cəzası gözlər hökmranları,  
Unutma haqsızlıqla axıtdığın qanları.  
Xəcalətdən haraya qoyarsan başını sən?



Xalqı çıxart ağ günə, at zülmün daşını sən.  
 Ağlını eyş-işrətdə məst eləyib yatırsan,  
 Öz qurtuluş gəmini fırtınada batırırsan,  
 Gücünlə gücsüzləri talayıb, çapıb, soysan,  
 Zülmünlə yetimləri çörəyə möhtac qoysan,  
 Kim çatar qiyamətdə dadına, fəryadına?  
 Çıxılmaz, xəcalətli gününü sal yadına.  
 Kafirliyə uyma ki, düz gətirsin hər işin,  
 Atəşpərəst üz tutar səcdəsinə günəşin.  
 Bu günəş bir sarı top, zırnıx oyuncağıdır,  
 Qoynu illət açılmış bir qadın qucağıdır.<sup>111</sup>  
 Doqquz mıxlı çadırın həngaməsi, oyunu  
 Zırnıxlı gəlinciyin hoqqasıdır, bil bunu.<sup>112</sup>  
 İsatək bu çırağı söndür öz nəfəsinlə,  
 Onsuz yanan çıraqsan eşqinlə, həvəsinlə.<sup>113</sup>  
 Qanadını yandırma bu şama pərvanətək,  
 Həsret qoyar arzuya, hər kama pərvanətək!  
 Dördüncü asımanı İsatək yarsan özün,  
 Günəşə yüksələrək günəş olarsan özün.  
 Bu dünyanın nəbzini kim tutsa İsa kimi,  
 İnsafı, mürvətiylə olar dünya hakimi.  
 Dünyaya fəteh olmaz zülümkarlıq, rəzalet,  
 Yer üzünün fətehi ədalətdir, ədalət!  
 Ədalətin – müjdəçi, bu dünyanı şad eylər,  
 Ədalətin işidir, – ölkəni abad eylər.  
 Məmləkətin dayağı ədalətdir hər zaman,  
 Ədalətlə nəsibin səadətdir hər zaman.

### NUŞİRƏVANLA VƏZİRİ VƏ BAYQUŞLARIN SÖHBƏTİ

Nuşirəvan qoşunla çıxmışdı bir gün ova,  
 Ayrıldı dəstəsindən atla ov qova-qova.  
 Şahın yaxın həmdəmi artıq yalnız vəziridi,  
 Hər ikisi at çapıb, ovlaqda ov gəzirdi.  
 Çatdı düşmən qəlbitək viranə bir yurda şah,  
 Tapardı axtardığı hər şikarı burda şah.  
 İki bayquş səs-səs verərək ulayırdı,  
 Qəlbləri şah qəlbitək nəsə «arzulayırdı».  
 Şah soruşdu vəzirdən: «Nə danışır bu quşlar?  
 Bir-birinə nə deyir, nə söyləyir bayquşlar?»  
 Vəzir cavab verdi ki: «Zamana şahsan özün,  
 Hər hikmətdən, hər sirdən çoxdan agahsan özün.  
 Səsləri nə müsibət, fəlakət salmır yada,  
 Nikah-kəbin, cer-cehiz söhbəti var arada.





Bu quş onun oğluna ərə verir qızını,  
 İndi başlıq istəyir işə salıb ağzını:  
 «Bu xaraba kənd nədir, bir qıza azdır», deyir,  
 «Kəbin haqqı» bir neçə xaraba yazdır», deyir.  
 Elçi gələn quş deyir: «Şərikəm hər sözünə,  
 Şahın zülümkarlığı bəllidir yer üzünə.  
 Qanlar tökən görürəm şahı gündə yenə mən,  
 Yüz min belə xaraba kənd verərəm sənə mən».  
 Bu sözlər atəş kimi yandırdı, yaxdı şahı,  
 Elə fəğan qopardı, göylərə qalxdı ahı.  
 Ağladı, ikiəlli qapaz saldı başına,  
 Nahaq qanlar zalımı qərç edər göz yaşına.  
 Zülmünü yada salıb, dişlədi barmağını:  
 Quşlar da eşidibdir zülmünün sorağını.  
 Var üçün insan nəsli bu obadan silindi,  
 Toyuq qaqqıldayırdı, bayquş ulayır indi.  
 Dünyaya uymuşam ki, qəflətdəyəm hələ mən,  
 Peşman-peşman başıma gərək döyəm hələ mən.  
 El varını soymuşam, xalqa divan tutmuşam,  
 Ölməyi, son mənzili büsbütün unutmuşam.  
 Talan, qarət dalınca haçanacan qaçım mən,  
 Əməlimlə, başıma olmaz oyun açım mən?  
 Şahlığı, məmləkəti Tanrı verib baxtıma,  
 El nifrət yağdırmasın qoy tacıma, taxtıma.  
 Mis deyil, qızıl sikkə nəşib olub adıma,  
 Bu qədər haqsızlıqla haq çatarmı dadıma?!  
 Zülümkartək tanınım eldə, obada niyə?  
 Ömrü zülümkarlıqla verim mən bada, niyə?  
 İndən belə qəlbimdə mərhəmət olsun gərək,  
 Tanrıya, ya özümə bir hörmət olsun gərək.  
 Haqsızlığın həddini lap aşmışam daha mən,  
 El gözündə dönəcəm ən yaramaz şaha mən.  
 Yanmalıyam, yanmalı, gör kimə yanır qəlbim?!  
 Qiyamətdə yanacaq qəlbimə yanır qəlbim.  
 Qılıncımla elləri biçməyim bəsdir daha,  
 Alçalıb, insan qanı içməyim bəsdir daha.  
 Talançıyam, fəxr edib öyəcəyəm özümü?  
 Qiyamətdə sorsalar, döyəcəyəm gözümü.  
 Xəcalətəm, mümkünmü daha şadlana qəlbim?  
 Daşqəlbliyəm, mümkünmü dönməsin qana qəlbim?  
 Qaxıncam, nalə, fəryad qopardığım budur, bu!  
 Qiyamətə özümlə apardığım budur, bu!  
 Öz köhlənim özümü tapdayacaq orada,  
 Can zülmün cəzasına tablayacaq orada?<sup>114</sup>  
 Saysız xəznə yığmışdı qılıncının zoruna,  
 Ondan Samla Firidun nə apardı görüna?  
 Dünyaca var-dövlətim sayılarmı dünyada?



Dünyadan apardığım bir şey varmı dünyada?»  
 Şah bir odlu məşəldi, yandı yalı köhlənin,  
 Nəfəsindən əridi polad nalı köhlənin.  
 Şahanə dəbdəbəylə sarayına yetişdi,  
 Şəfqətilə hamının harayına yetişdi.  
 Biryolluq qələm çəkdi bac-xəracın üstündən,  
 Son qoydu haqsızlığa, ellər çıxdı pis gündən.  
 Ədalət göstərərək atdı sitəmkarlığı,  
 Ömürlük arzusuydu elin bəxtiyarlığı.  
 Taleyin imtahanı canını alan oldu,  
 Ədaləti dünyada əbədi qalan oldu.  
 Ülviyyət aləmində yenə də şahdır özü,  
 Şan-şöhrət sikkəsinə yazıldı «adil» sözü.  
 Bəxtiyar hökmdardı, tarixdə qaldı adı,  
 Kim ki adil şah oldu, belə ucaldı adı.  
 Hər ürəyi sevindir, xürrəm yaşa dünyada,  
 Tanrı qoymaz ki, dəysin oxun daşa dünyada.  
 Günəşi oyadanlar xoşbəxt olsun sayəndə,  
 Dosta səadət olsun fikrin, zikrin, qayən də.  
 Dərdlərin təbibisi ol, mərhəm qoy hər yaraya,  
 Yiyələn taxta, taca, həşəmətli saraya.  
 Eşqinlə atəşə dön, nifrətinlə buza dön,  
 El yolunda günə dön, aya dön, ulduza dön.  
 Yaxşılığı əzəldən adət etsən özünə,  
 Yaxşılığın hər yanda qapı açar üzünə.  
 Hər əməlin üstündən sanma keçəndi dövran,  
 Hər yaxşını, yamanı yaxşı seçəndi dövran.  
 Ülviyyətə qulluq et, günah dalınca varma,  
 Günahkar insan kimi boyun büküb yalvarma.  
 Ömür keçib gedəndir, dünya qalandır sənə?  
 Ülviyyətə sədaqət şərəfdir, şandır sənə.  
 Hər üzrün, yalvarışın – hiylə, kələk, aldanış,  
 Quru sözdən nə çıxar? İşdən, əməldən danış.  
 İşlər sözlə düzəlsə, hər iş də düz gələrdi,  
 Nizami hünəriylə göylərə yüksələrdi.

### ÜÇÜNCÜ SÖHBƏT

#### DÜNYANIN KEŞMƏKEŞİ VƏ BƏŞƏRİN İZTİRABLARI

Yerə, göyə sığmayan ey həşəmət ağası!  
 Olma bir an cahana etinasız baxası!  
 İztirabın, əzabın edər üzüağ səni,  
 İstərəm ehtişamdan mən görüm uzaq səni.

Son gününü unutma, ömrün boyu sal yada,  
 Möhtəşəmlik ağası yoxsulluqdur dünyada.  
 Süleymanın mülkünü sorma hər an hardadır?  
 Mülkü öz yerindədir, de, Süleyman hardadır?  
 Vamiq – toylu, büsatlı sadıq yardı cahanda,  
 Əzra – nazlı gəlindi, bir nigardı cahanda.  
 O toy, gəlin otağı indi hardadır, harda?  
 Vamiq, Əzra hardadır? Məzardadır, məzarda!  
 Biləydim ki, bilirmi yaşını qoca aləm?  
 Arsızdır, ağartmayıb başını qoca aləm.  
 Bu torpaq boynuyğunun bir qansızdır əzəldən,  
 Bu fələk başkəsəndir, amansızdır əzəldən.  
 Dünyada səfa var ki, səfa da görək onda?!  
 Vəfa görən varmı ki, vəfa da görək onda?!  
 Torpaq üstə kim vardı – qucub haçandı torpaq,  
 Bizə öz udduğundan söhbət açandı torpaq?!  
 Hər gözəlin çöhrəsi bir ləçək, yarpaq olub,  
 Hər şahzadənin başı tapdanan torpaq olub.  
 Vermişik bu dünyaya biz öz gəncliyimizi,  
 Doğmaca balasıyıq, niyə qocaltdı bizi?  
 Zümrüd quşu bəsləyən Sam oğlu Zaldı bəşər,  
 Dünya – Samdır, qocalmaz, Zaltək qocaldı bəşər.<sup>115</sup>  
 Öz çarxını tərsinə çox dolandırır fələk,  
 Ədasıyla qəlbini yaxıb-yandırır fələk.  
 Gah ucaldır canlının şahlığı ilə səni,  
 Gah döndərir kuzəçi əlində gilə səni.  
 İki rəngli fərşə ki, ayaq qoyubdu varlıq.  
 Həyatından bezardır, cana doyubdu varlıq,  
 Səhrada həyat sürən deyir bəxtiyar:  
 «Deryalar qoynundakı bəxtiyardır, bəxtiyar!»  
 Deryadakı darıxar, naləsi qalxar göyə,  
 Xiffətindən qovrular «səhra gözəldir» deyər.  
 Keşməkeşli həyatı fəlakətdir insana,  
 Hər yerdə narahatlıq bir adətdir insana.  
 Köç yükünü karvana çatmalıyıq, çatmalı!  
 Bu yurdu, xanımanı atmalıyıq, atmalı!  
 Karvana qoşulmayan düşəcək bəndə, demək,  
 Şəhərdən sürgün olar ən ucqar kəndə, demək.<sup>116</sup>  
 Əldən düşən yolçunun, bil, hədədir yolu da,  
 Yoxluqla arasında tük qədərdir yolu da.  
 Uyuma vara, dövlətə, təkəbbürdən uzaq gəz,  
 Zülmət ömür yoluna günəş nuru çiləməz.  
 Əyləncəylə vurursan öz ömrünü başa sən,  
 Əyləncənin həddini lap aşmısan, haşa, sən.  
 Hoqqasına, oynuna uymalısan göylərin?  
 Hikmətini, sirrini duymalısan göylərin.



O zaman ki, uşaqdın, dolmamışdın kamala,  
 Qafilliyin istərdi əyləncədən kam ala.  
 Kamal ki, yetkinliyə, fərasətə yetişdi,  
 Şadlığın bəxti güldü, səadətə yetişdi.  
 Ucalmağa qoyarmı qafilliyi insanı?  
 Qafil insan dəlidir, onda düşüncə hanı?  
 Boş durma, yaz, alışdır gözəl xəttə qələmi,  
 Yazmasan da, götürüb barı, qəddə qələmi.  
 Vermə təlim aldığı ariflərə macal sən,  
 Bəxtiyar insanlara arxalanıb ucal sən.  
 Gülün şirin vüsali nəşib olar tikana,  
 Gülün özü solsa da, ətri dolar tikana.  
 Məhşərdə oxunanda guya cəza fərmanı,  
 Sorğu-sual etməyə gətirirlər səhranı.  
 Deyirlər: «Sən qanını içmişən heyvanların,  
 Təşnəsisən tökülən, axan nahaq qanların,  
 Yoxsa dirilik suyu həyat verməz qumuna,  
 Səhrasan, Fərat nəhri axıb gəlməz şumuna».  
 Qum fəryad qoparı ki: «Qan uddurublar mənə,  
 Günahsız yandırmayın, çox od vurublar mənə.  
 Duzumla, nemətimlə süfrələrə bəzəyəm,  
 Ciyərlərin duzuyam, ən dadlı bir məzəyəm.  
 Sinəmdə yer vermişəm hər ərənə, hər cana,  
 Dönmüşəm mələklərin qollarında mərcana».  
 Cəza hökmü dəyişdi, səhra da xoşhal oldu,  
 Bir mütrübə döndü qum, nəşibi xalxal oldu.  
 Ünsiyyəti hansı kəs arayıbdır yaxşıda,  
 Məqamında işinə yarayıbdır yaxşı da.  
 Yaxşı insan qalmayıb, şər şərə yaraşıbdır,  
 Dünya bal süfrəsidir, arılar daraşıbdır.  
 Dövrə bax ki, alçalıb zülümdən, şərdən bəşər,  
 Azgınlığın əlindən qaçır bəşərdən bəşər.  
 İnsanda nə ləyaqət, nə mərdlik qalıb indi,  
 İnsandan insanlığı namərdlik alıb indi.  
 Çoxdan yoxa çıxıbdır ədalətli Süleyman,  
 Haqsızlıqdan görünməz pəriyə dönüb insan.<sup>117</sup>  
 Kimə ki insan kimi dərdimi açmışam mən,  
 Namərdliyi ucundan üzündən qaçmışam mən.  
 Kimsənin kölgəsində səadət görməmişəm,  
 Əhdə dönük insanda sədaqət görməmişəm.  
 Hikmət dəni səpdim ki, vəfa dəni cücərsin,  
 Hamı alqış oxuyub, bir gün barını dərsin.  
 Toxumu şuma səpib becərə əkinçilər,  
 Vaxt gələr əkdüyindən bar dərər əkinçilər...

## SÜLEYMAN VƏ QOCA ƏKİNÇİ

Günlərin bir günündə seyrə çıxdı elindən,  
 Söndü sübhün çırağı Süleymanın yelindən.  
 Ölkəsi boyda taxtı – küləyi uçdu onun,  
 Həşəmətli taxtını bir səhra qucdu onun.  
 Qoca əkinçi gördü – həmdəmi biyabandı,  
 Süleymanın ürəyi onun halına yandı:  
 Bircə ovuc dəni də kəsib yoxsul daxmadan,  
 Səpib kərəm mülkünü ehtiyaca baxmadan.  
 Yoxdu dən səpmədiyi bircə qarış yer belə,  
 Sünbüllər oynadıqca qarışırdı tel-tələ.  
 Əkinçi bəbəyitək bəsləyirdi hər dəni,  
 Süleyman quşlarını səsləyirdi hər dəni.  
 Süleyman söylədi ki: «Tamahlanma, ay qoca,  
 Nemətini, ruzini gəl eyləmə zay, qoca.  
 Tor-cələ qurmamısan, dən səpirsən quşlara,  
 Quş dilində danışma, bələdəm mən quşlara.  
 Belin yox, quru əllə yer təpməyə gəlmisən?  
 Suyun yox, kəndli kimi dən səpməyə gəlmisən?  
 Əkin-səpin üstündə suyumuz boldu bizim,  
 Qismətimiz gül əkib, vay dərmək oldu bizim.  
 İsti dəni qovurur alovlanan tarlada,  
 Məhsul ələ gələrmə susuz yanan tarlada?»  
 Qoca dedi: «İncimə, qoy deyim sözüüm mən,  
 Nə suya, nə torpağa dikmişəm gözümü mən.  
 Halal zəhmət itməyib, əlləşmək deyil eyib,  
 Tanrı: «Səndən hərəkət, məndən bərəkət» deyib.  
 Kürəyim tərdir – mənə suyum, selim də,  
 Bu dəmir dırnağımdır xış əvəzi belim də.  
 Şah deyiləm, məmləkət dərdi çəkib yaxılım,  
 Ömrü boyu şadam ki, vardır dənim, taxılım.  
 Bolluğun müjdəsini bu göylərdən alıram,  
 Hər dənin sünbülündən yeddi yüz dən alıram.  
 Şeytan ilə şərəkli əkməsən əgər dəni,  
 Dən dolu sünbüllərin torpağa əyər dəni».  
 Səpdiyin əla toxum yaralı dən olanda,  
 Hər dən yırtar köynəyi sünbülə dən dolanda.  
 Qüdrətin nəzərində hansı canlı kiçilib?  
 Hər canlının libası öz əyninə biçilib.  
 Hər bir eşşək İsanın eşşəyinə taydımı?  
 Hər başa kölgə salan bəxt quşu humaydımı?  
 Kərgədan fil boynunu gəmirərək qoparar,  
 Qarışqa çəyirtkənin ayağını aparar.<sup>118</sup>  
 Yüz nəhrin suyuyla da dərya haman dəryadı,  
 Bircə selin suyundan qopar çayın fəryadı.



Quran gündən lacivərd qübbəsini bu göylər,  
 Əməlinlə bəxş edib rütbəsini bu göylər.  
 Xoşbəxt odur dözümlə ləyaqəti var onun,  
 Ağır yükə qatlaşmaq dəyanəti var onun.  
 Naz çəkmədən saralıb solan azdı dünyada,  
 Qarnı sir dağarcığı olan azdı dünyada.  
 Çox uzatma mətləbi, yanıb-yanıb, Nizami,  
 Naz çəkməyə dünyada tək yaranıb Nizami.

## DÖRDÜNCÜ SÖHBƏT

### HÖKMDARIN XALQA QAYĞISI VƏ ƏDALƏTİ

Ey mərdlik qalxanını atıb diz çökən insan!  
 Qəflət divi azgınlıq yoluna çəkən insan!  
 Güvənirsən şahlığa, şahlıq gəldi-gedərdi,  
 Güvənirsən həyata, həyatın da hədərdi.  
 Eys-ışrətlə vurursan öz ömrünü sona sən,  
 Fələk qatıb başını, oyuncaqsan ona sən.  
 Qurani, qılincini bir kənara atmısan,  
 Əlində cam, sürahi nəşəylə baş qatmısan.  
 Nə güzgün, nə darağın bir an əldən düşəndir,  
 Güzəl-göyçək qadıntək sığallanmaq peşəndir.  
 Rəbiyə olmasaydı xilaskarı, köməyi,  
 Susuzluq təşnə düzdə öldürərdi köpəyi.<sup>119</sup>  
 İgidsənsə, kişilik adından utan barı,  
 Ərsiz hünər göstərən qadından utan barı.  
 Qul olmusan iblisə, qəlbə girən şeytana,  
 Əl atırsan fitnəyə, iftiraya, böhtana.  
 Öyünmə ki, igidsən, hər gözə iti oxsan,  
 Bədbəxtin birisən ki, bir qadınca da yoxsan.  
 Ağıl-kamal bəsləməz igidliyə ədavət,  
 Hünər də, igidlik də ədalətdir, ədalət.  
 Hamı sirab, sən təşnə, təşnə halla öyünmə,  
 Öz üzündə olmayan gözəl xalla öyünmə.  
 Sən ki fələk deyilsən, cəza hökmü yazırsan,  
 Cəza hökmü yazmaqla hər cəzaya hazırsan.  
 Ədalətin ucaltsın qoy nəslinin adını,  
 El gözündən salmısan özünü, övladını.  
 Haqsızlığa uyaraq günaha batmaq nədir?  
 Qan töküüb, zalım olub, abırını atmaq nədir?  
 Bundan əzəl öyündün, qılincini saxıtdın,  
 Neçə igid öldürüb, nahaq qanlar axıtdın.  
 El gücü – sel gücüdür, hər an cəkin bu seldən,

Yataqda da can alar qisas oxu qəfildən.  
 Xalqa divan tutanı divan gözlər hər yanda,  
 Məzlumların fəryadı qorxuludur cahanda.  
 Hindli ərlər vermədi canlarını sadağa,  
 Saldı Sultan Mahmudun sağ canını yatağa.<sup>120</sup>  
 Xalq intiqam fikrindən çox çətin ki, daşına,  
 Nə müsibət gətirər qisas sənə başına.  
 Məslək əri həmdəmdi mələklərin özüylə,  
 Yumurtaya can verər tıbağa öz gözüylə.  
 Qılinc çəkib yerimə məzlum kəsin üstünə,  
 Hər səhər qarğış oxu tökülməsin üstünə.  
 Dünya özü zalımdır, zülm eləyir varlığa,  
 Ədalət hakimliyi qalıb hökmdarlığa.  
 Kim ki zülmün evini bərpad edib indidən,  
 Öz sabahkı evini abad edib indidən.

### QARI VƏ SULTAN SƏNCƏR DASTANI

Haqsızlığın odunda bir qarı yandı oda,  
 Səncərin ətəyindən yapışdı bir gün o da:  
 «Zülm əlindən qalmışam mən zariya-zariya,  
 Zülmün divan tutdurur bir köməksiz qariya.  
 Kefli-kefli qapımın ağzını kəsdi darğan,  
 Təpiklədi doyunca, o ki var, əzdi darğan.  
 Bir günahım olmadan çölə atdı daxmadan,  
 Sürüklədi saçımdan fəryadıma baxmadan.  
 Mən zülmün zindanında qansız gördüm yağını,  
 Ürəyimə, canıma basdı zülmün dağını.  
 Dedi: «Ey qozbel qarı, söylə, filan gecədə  
 Filankəsi öldürən kimdi sizin küçədə?»  
 Evimi çox axtardı, – qatıl hardadır, – deyər,  
 Bu müsibət, həqarət sığarmı yerə, göyə?  
 Darğan sərxoşluq edir, el-obada qan olur,  
 Bir günahsız qariya dözülməz divan olur.  
 Əyyaşlıqla soyurlar el varını darğalar,  
 Divana da çəkirlər bir qarını darğalar.  
 Bu zülmə, haqsızlığa dözmək çətindir, çətin,  
 Mənim abırım tapdanır, səninsə ədalətin.  
 Bu yaralı sinəmdə əzilməmiş yer hanı?  
 Ruhum uçub bədəndən, tapşırıram bu canı.  
 Sən dadıma çatmasan, şah demərəm adına,  
 Qiyamətin günündə çatmasınlar dadına.  
 «Dad aman», deyər-deyə qalan görüm səni mən,  
 Zülmünün cəzasını alan görüm səni mən.  
 Hər elin hökmdarı el dərdinə qalandı,  
 Zülmün hara çatıb ki, var-yoxumuz talandı.



Yetimlərin malını talamaqdır işin də,  
 Abxazları soymusan, şirə qalıb dişində.  
 Qarıların nəyi var, quldurluqdan sən utan!  
 Utan, utan, onların ağ birçəyindən utan!  
 «Şaham» deyib öyünmə, sən ki qulsan tamaha,  
 Viran qoydun elləri, şah olmaz səndən daha.  
 Şah elin hər işini nizama salsın gərək,  
 Həmişə öz xalqının qeydinə qalsın gərək.  
 Hökmünə, fərmanına baş əyər hamı onda,  
 Sevib, sonsuz məhəbbət bəsləyər hamı onda.  
 Aləmi alt-üst edib, talamısan elləri,  
 Xalqa xeyrin dəyibmi şah olan gündən bəri?  
 Şan-şöhrəti dünyaya sığışmazdı türklərin,  
 Ölkəsi ədalətlə güllü yazdı türklərin.  
 Zalımlığın bəllidir, işin-peşən talandır,  
 Sən ki hindli quldursan, türk olmağın yalandır.  
 Zavallı əkinçinin xırmanı dənsiz qaldı,  
 Şəhərli ev-eşiksiz, yurdsuz, məskənsiz qaldı.  
 Ölüm gələr, qorxudan saralarsan, solarsan,  
 Əllərini qaldırıb, sən də təslim olarsan.  
 Ədalətin – gecənə nur saçan aydı sənin,  
 Bu günün – sabahına haydı-haraydı sənin.  
 Xoş sözündən sevincin ağbirçəkli qadın da,  
 Ağbirçəyin sözünü yaxşı saxla yadında:  
 «Zavallı məzlumların var-yoxunu talama,  
 Dərdlilərin oxunu öz sinənə qalama.  
 Künc-bucaqda qalana sən bu qədər atma ox,  
 Yoxsulların ahından, qarğıışından çəkin, qorx!  
 Səadət qapısını açmağa yaranmısan,  
 Sanma sitəm dalınca qaçmağa yaranmısan.  
 Hökmdar olmusan ki, yetişəsən haraya,  
 Daim mərhəm qoyasan hər sızlayan yaraya.  
 Məzlumlar güvənirlər şöhrətinə, adına,  
 Sən də yetiş onların köməyinə, dadına.  
 Nəfəs dərən sailin nəfəsini dinlə sən,  
 Dünyadan bezənləri süzmə gəndən kənlə sən.  
 Qoy səltənət mülkündə əsməsin qara yellər,  
 Qoy kəramət tacını başında görsün ellər».  
 Xorasanda Səncərin zülmü elə car oldu,  
 Eşitmədi bunları, bəlaya düşər oldu.  
 İnsan indi taparmı, arasa ədaləti?  
 Zümrüd quşu aparıb harasa ədaləti.  
 Haqsızlıq arsız göyü heyran qoyubdur indi,  
 Torpaq zülmün əlindən cana doyubdur indi.  
 Nizami, etirazın həddini aşdı yenə,  
 Qana dönmüş qəlbində qan seli daşdı yenə.





## BEŞİNCİ SÖHBƏT

BƏŞƏRİN DÜŞKÜNLÜYÜ VƏ  
KEŞMƏKEŞLİ HƏYATI

Gənclik – nurlu səhərdir, qocalıq – qərib axşam,  
Biri parlaq günəşdir, biri öləziyən şam.  
Uymusan səhərlərdə şirin-şirin yatmağa,  
Ömrünün al günəşi üz qoyubdur batmağa.  
Dünyanın sevdasını gəzdirmə başında sən,  
Cavanlıqdan əl götür ixtiyar yaşında sən.  
Gözəllərin eşqindən yaralısən, yaralı,  
Sevda aşığıkəndən aralısən, aralı.  
Ağlı heyrət bürüyüb, fikrin alt-üstüdür daha,  
Əlin qabar-qabardır, ayağın süstdür daha.  
Başına nazbalıdır öz qucağı torpağın,  
Rahatlıq guşəsidir hər bucağı torpağın.  
Dünya gözəl olsa da, bitməz narahatlığı,  
Hər əzaba son qoyar əbədi rahatlığı.  
Hüsnün aylı çeşməydi, o çeşmə donub indi,  
Lalətək yanağına sarılıq qonub indi.  
Tərzliltək gözəldin, saçın həbəş saçıydı,  
Hüsnün türkə, ərəbə bir elin xəracydı.  
Ruzgarın öz saçı da gündüz – ağ, gecə – qara,  
İbrət dərəsi öyrədir ilk gündən cavanlara:  
Unutma, səndən əzəl çoxdu dünyada gənclər,  
Qocalmağı salmazdı heç zaman yada gənclər.  
O gülləri soldurdu xəzanın hər afəti,  
Qocalığa bənd imiş gəncliyin tərəvəti.  
Cavanlığın eybini izləmək də eyibdir,  
Qocalığın eybini gizləmək də eyibdir.  
Cəmşidətək səadətə keçsə dövrünün sənini,  
Ağ saçını görəndə qaralar qanın sənini.  
Əcəlin müjdəsidir ağ saçımız, telimiz,  
Ölümə baş əyməkdən bükülübdür belimiz.  
Gənclikdən, gözəllikdən ömrümüz binəsibdir,  
Mənə nəşib olmayan görəndə kimə nəşibdir?  
O gözəl cavanlığın qəflətdə keçdi, heyhat!  
Başına vura-vura yansan da gecdi, heyhat!  
Yusif kimi cavanlar çıxdı yoxa dünyada,  
Həsərətindən çoxları çıxdı yaxa dünyada.  
Cavanlığın qədrini bilərsən qocalanda,  
İtən ömrə göz yaş çilərsən qocalanda.  
Cavan ağac hər bağı gözəlidir, gözəli,  
Qocaldımı, sındırar onu bağbanın əli.  
Cavanlıq od-alovdur, gözəlliğin tacıdır,  
Cavanlıq çox şirindir, qocalıq çox acıdır.



Tər budağın üstündə təzə açan gül olar,  
 Quru odun ocaqda yana-yana kül olar.  
 Ənbər saçan şəvədir hər bir başın qarası,  
 Saf qızıla məhəkdir, bil ki, daşın qarası.  
 Gəncliyi vurdun başa, qəflətdən oyan indi,  
 Al günəşi oyatmaz yuxudan doyan indi.  
 Şam kimi ərimsən, gücün yox aha sənin,  
 Müşk ətirli saçına qar yağıb daha sənin.  
 Havalar soyuyanda qısılar otlar yerə,  
 Ağappaq qar ələyər qara buludlar yerə.  
 Fələk – boyaq küpüdür, sanma boyası azdır,  
 İsa bir boyaqçıdır, Günəş də ki, rəngsazdır.<sup>121</sup>  
 Buludlar – paltaryuyan, Ay – gümüşü ləyəndir,  
 Gecənin saçlarına məhtab nur ələyəndir.  
 Yuyub nur çeşməsində öz pasını asıman,  
 İsayə boyadıbdır libasını asıman.  
 Zərrə qədər boyası, rəngi varmı havanın?  
 Tutqunluğu könüllər oxşayarmı havanın?  
 Gündüz kimi ağappaq, gecə kimi qapqara,  
 Ağ rumlu, qara zənci olmaq hara, sən hara?<sup>122</sup>  
 Ağlıq, qaralığı iftixarla daşısan,  
 Rumlutəki zalımsan, zəncitəki naşısan.  
 İki rəngli olması hədəf elər pələngi,  
 Ovçunun sərrast oxu beldən dələr pələngi.  
 Hüsnün bağlar gəlini ağaclartək tamaşa,  
 Gah palaza girirsən, gah da əlvən qumaşa.  
 Təzadlı aləminə, söylə, nəzər salırsan?  
 Yayda cübbə geyirsən, qışda üryan qalırsan.<sup>123</sup>  
 Şir, pələng ovla yaşar, libasıdır dərisi,  
 Tapdığıyla dolanan olmaz tamah hərisi.  
 Varsa suyun, çörəyin, yoxluqdan qəmə batma,  
 Əlini çömçətəki hər kasaya uzatma.  
 Çörək də söndürməse hərisliyin odunu,  
 İç içməli sulardan, döşür yemlik otunu.  
 Minnətli çörək ilə kef-damaqımı yaxşıdır?  
 İsanın eşşəyitək otlamaqımı yaxşıdır?  
 Göylər altında olan bu torpaqda od, külək  
 Aparmamış üzlərin suyunu, vermir çörək.  
 Quduz nəfsi yaraşmaz, ey əxi – qardaş, sənə,  
 Haram süfrə başında haramdı bardaş sənə.  
 İnsan dünya evində bir məhbusa dönməsə,  
 Ülviyyət ocağının odu, közü sönməsə,  
 Yusiftək yazıq bəşər qurda yeyilərmidi?  
 Pişiyə şir ürəkli aslan deyilərmidi?  
 Bir ovuc arpa üçün nə əyil, nə daş daşı,  
 Könül dəyirmanında qoy yeməsin daş daşı.

Su kimi, yavanlığın su olsun, savab olsun,  
 Od kimi, yanan qəlbin özünə kabab olsun.  
 Torpaq ye, çörəyini xəsisin yemə ancaq,  
 Torpaq olma, varlığın əzilib tapdanacaq.  
 Qana qəltan etsə də səni zəhmət tikanı,  
 Çalışmaqdan usanma, işə alışdır canı.  
 Öz halal zəhmətinlə namuslu insan sayıl,  
 Hər yetənə alçalma, əl açıb olma sail.

### KƏRPİCKƏSƏN QOCANIN BİR CAVANLA HEKAYƏTİ

Deyirlər Şam tərəfdə bir qoca kişi vardı,  
 Pəri kimi xalq ilə onun nə işi vardı.  
 Əyninin köynəyini ot-ələfdən hörərdi.  
 Kərpic kəsib bir təhər dolanar, gün görərdi.  
 Qılınclı ərlerin ki, düşərdi qalxanları,  
 Məzarına kərpicdən döşərdi «qalxanları».  
 Kəfənsizin kəfəni, duvağıydı kərpici,  
 Günahkarın ağzının suvağıydı kərpici.  
 Bir gün yenə işiylə başını qatdı qoca,  
 Əldən-dildən düşərək qan-tərə batdı qoca.  
 Birdən-birə göründü gözə bir cavan oğlan,  
 Başladı məzəmmətlə sözə bir cavan oğlan:  
 «Bu düşkünlük, zəlillik səncə, hara yaraşar?  
 Palçıq-saman yoğurmaq muzdurlara yaraşar.  
 Torpağın qalxanını qılincınla sökmə sən,<sup>124</sup>  
 Bir qarın çörək üçün öz abırını tökmə sən.  
 Bu kərpic qəlibini yandırıp külə döndər,  
 Ömrün xəzan bağını əlinlə gülə döndər.  
 Daş kimi kəltənlərə bel vurmaqdan nə çıxar?  
 Bəlimli palçıqları yoğurmaqdan nə çıxar?  
 Qocasan, qocaların yerişini yeri sən,  
 Yorularsan, cavanın yerişini yerisən».  
 Qoca dedi: «Nadanlıq havası var başında,  
 Ağsaqqala gülürsən belə cavan yaşında.  
 Qocalar kərpic kəsər, halallıqla yaşayar,  
 Kələlər, əsir qullar ağır yüklər daşıyar.<sup>125</sup>  
 Qarşında boyun büküb əl açmayım deyə mən,  
 Əzəldən əl atmışam belə bir peşayə mən.  
 Nə xəzinə yığanam, nə də tirmə geyənəm,  
 Öz halal zəhmətimin çörəyini yeyənəm.  
 Halalca nemətimə naşükür olma mənim,  
 Nemətə xor baxana nemət qənimdir, qənim».  
 Qocaya tənə vuran peşmanladı sözündən,  
 Gözdən itən zamanda yaş axıtdı gözündən.



Dünya görmüş insandı, qoca belə qocaydı,  
 Namuslu zəhmətiylə el gözündə ucaydı.  
 Unut dünya evini sən burada, Nizami!  
 Məslək eşqin yetirər hər murada, Nizami!

## ALTINCI SÖHBƏT

### VARLIĞIN QÜDRƏTİ

Bu sehirlə pərdədə möcüzə göstərən var,  
 Sehirkar qüdrətilə ecazkar, ecazkar.  
 Qəlbinin gözlərilə seyrə dal bu pərdəni,  
 Gördüyün hər möcüzə hər an sehirlər səni.  
 Qubarlı pərdədəki quldurlar gəlməz saya,  
 Keşikçidir fələyə, talançıdır dünyaya.  
 Kələlik ziyasıdır gözlərinin gövhəri,  
 Könülün kələsidir onlar əzəldən bəri.  
 Ədalətdən uzaqdır gərdişi kainatın,  
 Varlığa həvalədir hər işi kainatın.  
 Fələyin köhlənləri yəhərlidir əzəldən,  
 Yalmanına yatmayan qəhərlidir əzəldən.  
 Bu cavan hərəkətli qoca fələkdən qabaq,  
 Ululuq şan-şöhrəti uca fələkdən qabaq,  
 Əlimizlə qurmuşuq eşqin uca taxtını,  
 Eşq ilə sınımışıq insanlığın baxtını.  
 Xeyrin, şərin yükündən insan çətin daşına,  
 Şıkar kimi bağlanıb yəhərinin qaşına.  
 Dünya sirli saraydır, sirdaş da sənsən ona,  
 Torpaq aciz bir quşdur, ən gözəl dənsən ona.  
 Xilas eylə canını sinə sökən bu quşdan,  
 Zümrüd kimi havalan, görünməz ol uçuşda.<sup>126</sup>  
 Qəfəsdəki can quşun İsa deyil, bəs nədir?  
 Yerdə qanad açsa da, məskəni göylərdədir.<sup>127</sup>  
 Ya söküb caynağıyla uçursun qəfəsini,  
 Ya göyə caynağında uçursun qəfəsini.  
 Qoy müqəddəs yurduna pənah aparsın daha,  
 Sən də ki, qanadında sığın ülvi dərgaha.  
 Bu yerin dəhlizindən xilas olanda canın –  
 Əbədi təmizlənər ləkədən onda canın.  
 Nə ağa, nə qaraya yovuşarsan əbədi,  
 Ülviyyət aləminə qovuşarsan əbədi.  
 Öz yanında görərsən hər bir peyğəmbəri sən,  
 O calallı dərgahda olarsan bir pəri sən.  
 İki dünya yolunda yolçuluğun əbədir,  
 Könülə qovuşmağa yarım nəfəs də bəsdir.<sup>128</sup>  
 Kim varlıq cövhərini bu gildən yaradıbdır,

Ruhunun Kəbəsinə könüldən yaradıbdır.  
 Qalsın tozlu dəridə çirki, pası ruhunun,  
 Işıqlı könüldədir hər cilası ruhunun.  
 Sürmə çəkən nəsimdir nərgizin gözlərinə,  
 Mis iksirlə dönübdür kimyagərin zərinə.<sup>129</sup>  
 Bədənin – ovxalanan bir ovuc gildir sənin,  
 Əzəl gündən sirdaşın yalnız könüldür sənin.  
 Öz könlünə qul ol ki, sultanlığa çatasan,  
 Ağla, cana hökm edib kələliyi atasan.  
 Könül nərmə-nazıkdir, bürüyər heyrət canı,  
 Ətirli göbək kimi sərtliyə öyrət canı.  
 Sənə cildən toxunan libas geymək eyibmi?  
 Əcdadın zərli cübbə, ipək paltar geyibmi?  
 Ceyranın sərt dərisi – gözəlliyin şüası,  
 Yazılar dərisinə məhəbbətin duası.  
 Müşkü yaxşı saxlayır ahunun sərt göbəyi,  
 Ətri kimi dağlar bürünərsə ipəyi.  
 İncisən, gir sədəfə, daş-qaş deyən olmasın,  
 Şəkərsən, görünmə ki, basıb yeyən olmasın.  
 Gah gecətek əriyib şəfəqi ol səhərin,  
 Gah da ki, sal ahınla qoynuna yol səhərin.  
 Zülmətli gecələrdə qatlaş ağır zəhmətə,  
 Mərhəmətin, şəfqətin nuru yağır zəhmətə.  
 Şöhrətə zəhmətilə ucalıbdır ərənlər  
 Məsləkinin yolunda qocalıbdır ərənlər.  
 Müsibət – rahatlıqdı, bəhrələndi nəbilər,  
 Müsibət səfasını ondan qaçan nə bilər?  
 Şirin meyın mayası, bil ki, acıdır, acı,  
 Fəlakət xudbinliyin əlacıdır, əlacı.  
 Dünya bir xəzinədir, keşikçisi – əjdəha,  
 Xəzinəyə can atan qoy rahat yatsın daha.  
 Sərv ol, çətirə döndər ay nurunu gecələr,  
 Şam olub, yana-yana yay nurunu gecələr.  
 Zəhmət fəryad deyildir, bir şadlıqdır insana,  
 Zəhmətinin axırı rahatlıqdır insana.  
 Düşünmə ki, qəsdinə durub haçandır fələk,  
 Qapılar bağlasa da, qapı açandır fələk.  
 Çıxar nicat yoluna bir gün karvanı ömrün,  
 Sevinc qəm dargası tək olar sarvanı ömrün.<sup>130</sup>

### OVÇU İLƏ TÜLKÜNÜN HEKAYƏTİ

Bir tuşqul ovçu vardı, quşu göydə vurardı,  
 Dərə keçib, dağ aşar, bənd-bərədə durardı.  
 Bir tulası vardı ki, cürəti şir cürəti,  
 Qaçışına çatmazdı Günəşin də sürəti.



Ən heybətli kərgədan qorxusundan əsərdi,  
 Maralı aslan diş xəncər kimi kəsərdi.  
 Köməyilə vəhşilər bir şikardı ovçuya,  
 Gərəkliyi hər zaman aşikardı ovçuya.  
 Hər şikara cumanda qəlbinə nur saçardı,  
 Gecə keşikçi, gündüz ov dalınca qaçardı.  
 Şirürəkli ovçunun şir tulası yox oldu,  
 Bu itiyin xiffəti ürəyinə ox oldu.  
 Dedi: «Məni qoruyar, ovumu izləyərdi,  
 Bir tazımın dirnağı yüz aslana dəyərdi».  
 Hayıfınsın əzabdan od tutdu, nə tutdu o,  
 Dözüb şirin canını öz dişinə tutdu o.  
 Hövsələ daralanda sanma dözmək asandır,  
 Zərrə qədər səbriylə sanki dirhəm qazandır.  
 Bir tülkü yaxınlaşıb ələ saldı ovçunu,  
 Söylədi: «Nə yaxşı ki, bu dərd aldı ovçunu.  
 Eşitdim ki, gəbərüb o zirək tazın sənin,  
 Tazın ölüb getsə də, olmasın yasın sənin.  
 Dünən səndən ayrılıb, şikara cumdu tazın,  
 Ovdan ötrü həlakdı, gözünü yumdu tazın.  
 Budur, öz ovçusuna özü şikardır indi,  
 İki aylıq bolluca yeməyin vardır indi.  
 Ürəyini kababək dur, yaxşıca çək şişə,  
 Beyni – sənə yem olsun, dərisi – mən «dərvişə».  
 Əvvəl yağlı yeməyə yaman çoxdu iştahın,  
 İndi yağlı tülküyə niyə yoxdu iştahın?  
 Bir gün qan udmalıydın yağımızı yeməkdən,  
 Sarılıq tutmalıydın yağımızı yeməkdən.<sup>131</sup>  
 Qorxum yoxdur torundan, zəhri yarandan daha,  
 Qurtarmışam ölümdən, müdhiş yarandan daha.  
 Artıq uzaq gəzirsən, niyə bizdən bezmisən?  
 Heç sayə da salmırsan, əlimizdən bezmisən?»  
 Ovçu dedi: «Məsəldir: hər gecə hamilədir,  
 Nə doğacaq bilinmir, gör necə hamilədir?!  
 Şadam ki, dünya evi darısqaldır əzəldən,  
 Qəm gedər, şadlıq gələr, adi haldır əzəldən.  
 Ağalığı – ədanı, köləliyi – təşvişi  
 Yer üzünə bəxş edib bu fələyin gərdişi.  
 Bu ulduzlar, fələklər, bax, dövr edir həmişə,  
 Əzab da, rahatlıq da keçib gedir həmişə.  
 Şadlıq sarsa könlümü, sonu qəmdir-kədərdir,  
 Şadlıq gəldi-gedərsə, qəm də gəldi-gedərdir.  
 Hər gecənin bir nurlu, günəşli gündüzü var,  
 Hər yoxuşun enişi, hər təpənin düzü var.  
 Buna qurdla Yusifin macərəsi deyərəm,  
 Qurd Yusifi yeyibse, mən də onu yeyərəm.

Aldada bilməz məni qurduğun hiylə, kələk,  
 Sənin kimi şikarı tazısız qoymaz fələk».  
 Ovçu belə deyəndə hər yan toza büründü,  
 Toz tazının dalınca pərdə kimi süründü.  
 Ora-bura şütüdü o şikarın hərisi,  
 Şir dişiyə tülkünün parçalandı dərisi.  
 Dedi ki, pusqudayam, gərək qəsdə girəm mən,  
 Tülkü yaxşı bilir ki, şikar vaxtı şirəm mən.  
 İtməyimdən səbrinin kasası doldu sənin,  
 Tülkünə parçaladan inamın oldu sənin.  
 Mütiliyim boynuma xalta salıb əzəldən,  
 Vəfam ixtiyarımı əldən alıb əzəldən.  
 Kimin ki ixtiyarı sədaqətə bağlıdır,  
 Taleyinin axırı səadətə bağlıdır.  
 Məslək yolu ülvyyətlər yoludur kainatın,  
 Yüksəliş, təmiz niyyətlər yoludur kainatın.  
 Şərəfə yüksəlersən hökmün, qətiyyətlə,  
 Daşın dönər qızıla müqəddəs niyyətlə.  
 Əzminlə, inamınla dolanarsan hər yanı,  
 Atəşdən su alarsan, qurudarsan dəryanı.  
 Kimə ki, inamıyla bəxti vardır dünyada,  
 Tanrının nemətilə bəxtiyardır dünyada.  
 Çibintək, mığmığatək qan sormağa can atma,  
 Tamahın neştəriylə ürəyini qanatma.  
 Qapına gələn nemət qismətidir, yeyərsən,  
 Ruzi verən kimsəyə min-min alqış deyərsən.  
 Kimdə varsa comərdlik, yollan onun üstə sən,  
 Ruzini, nemətini yalnız ondan istə sən.  
 Comərdin qapısını kim ki kəsib cahanda,  
 Ona dünya neməti olub nəşib cahanda.  
 Həqiqət carçıları bağlı qapı açandır,  
 Bizim kimi qul deyil, tağlı qapı açandır.  
 Xarabat guşəsində keçir ibadətləri,  
 Saf şərabı bal kimi içməkdir adətləri.  
 Vəfasız ömrə görə dərdə, qəmə batma sən,  
 Yüz ilin sərvətini yığmağa can atma sən.  
 Sanma başdan-binadan dərd yolunu kəsibdir,  
 Hər qismətin, nemətin əzəl gündən nəşibdir.  
 Hər canlıya nəşibdir qüdrətin naz-neməti,  
 Qismətinə sevinən ucuz tutmaz neməti.  
 İnsan oğlu əlləşib, darınıbdır həmişə,  
 Hamı öz qismətindən barınıbdır həmişə.  
 Məslək yolu seçənlər tamaha baş əyərmi?  
 Dövlətin artsın deyə əlləşməyə dəyərmi?  
 Çarpışmağı bacarsan, havadarın tapılar,  
 Üzünə açıq olar bütün bağlı qapılar.



Nizaminin eşq odu sanma külə dönəndir,  
Qüdrətin al günəşi sönsə, o da sönəndir.

## YEDDİNCİ SÖHBƏT

### İNSANIN ÜLVİYYƏTİ

Sən, ey yerdə fələyi heyrətdə qoyan insan,  
Yer də, göy də nazınla daim oynayan insan.<sup>132</sup>  
Ülviyyət aləmindən xəbərdarsan deyə sən,  
Qüdrətinlə şərəfsən, şansan yerə, göyə sən.  
Qüdrətin pərvərişi dayən olub əzəldən,  
Süd deyil, şəkər yemək qayən olub əzəldən.  
Hədsiz nəcibliyinlə əşrəfisən dünyanın,  
Əzəldən xeyirxahlıq bütüsən gen dünyanın.  
Ecazkarlıq qüdrətin ucu iti qələmi,  
Yaradıb sən kimi gözəl bütü qələmi.  
Can damarı bağlayıb ciyərinin telinə,  
Can gövhəri parlayan kəmər vurub belinə.  
Aləmdir incəliyin, dünya sən heyranın,  
Çatmaz arıq ahuya əsla kökü ceyranın.  
Yer üzündə vəhşilər ramdır zoruna sən,  
Quş kimi yemləyirsən, düşüb toruna sən.  
Dövlət quşu humaysan, qayən səadət olsun,  
Az yemək, az danışmaq, nəciblik adət olsun.  
İşığı, qaranlığı, xeyri, şəri aləmin,  
Bil ki, əbəs deyildir, ey bəşəri aləmin!  
Uğursuz adlansa da əfsanələrdə bayquş,  
Xəzinə bülbülüdür viranələrdə bayquş.  
Bu dünyanın hikməti çatmaz sona əzəldən,  
Hər canlının şirindir canı ona əzəldən.  
Üstünlükdə varlığın birincidir dünyada,  
Hər canlı da sənintək bir incidir dünyada.  
Qan bahası istəyən çoxdur deyə can alma,  
Can verməyə qüdrətin yoxdur deyə can alma.  
Dünyanın xeyri, şəri səni güdür həmişə,  
Əməlini göstərən bir güzgüdür həmişə.  
Başmağını cütləsən, o, başına tac qoyar,  
Pərdə yırtsan, ay kimi pərdəyə möhtac qoyar.  
Səhərtək pərdə yırtma, – qanlar udan olasan,  
Gecə kimi hər sirrə pərdə tutan olasan.  
Arının pərdəsidir qızılgülün ətəyi,  
Hər sirrənin pərdəsi – arıların pətəyi.  
Dünya – üstə cumduğun bal daman şandı sənə,  
Hörümçəyin toruna düşməyin şandı sənə?

Əl vardır ki, əl qoyan yox əlinin üstünə,  
Pərdə çəkər sirrənin, əməlinin üstünə.  
Can atırsan açasan bu pərdənin sirrini,  
Yırtdığı pərdə açar, bil ki, sən sirrini.  
Pərdəsiz bir könülü alqışlama heç zaman,  
Pərdəsiz bir havanı sən xoşlama heç zaman.  
Möcüzəni göstərən bu sehirli pərdədə  
Ağlı heyran qoyur hər bir sirlə pərdə də.  
Bu pərdədən savayı, gəl heç hava çalma sən,  
Bu pərdədən kənar da xaric hava çalma sən.  
Hər xalından, gəl şadlan bu əsrarlı pərdənin,  
Ahəngiylə qanadlan bu əsrarlı pərdənin.  
Ruhunun aynasından qoy pak olsun varlığın,  
Qırx günün zillətindən gülsün bəxtiyarlığın.<sup>133</sup>  
İnsan oğlu qazanar zindəda da şən-şərəf,  
Gətiribdir Yusifə qaranlıq zindan şərəf.  
Könlük zəncirini zillətsiz atmaq olmaz,  
İztirabsız, əzabsız şərəfə çatmaq olmaz.  
Təbiət gümüşünü əridərək əzabla,  
Qızıla döndərəsən onu gərək əzabla.  
Əzaba qatlaşmaqla hər niyyətə çatarsan,  
Zəllilikdən qurtarıb ülviyyətə çatarsan.  
Hünərin bədöy atı ram olar inadına,  
Sədaqət sikkəsini vurdurarsan adına.  
Vərmişinlə, ağlıla sən gözünsən dünyanın,  
Dəmirçisi, əttarı sən özünsən dünyanın.  
Üzünün dərisini oddan qopan görərsən,  
Nəfəsinə ənbərdən ətir hopan görərsən.  
Varlığın yuvasından uçmalısən, uçmalı,  
Ülviyyət səmasını qucmalısan, qucmalı.  
Hər ömrün öz köçü var, karvanı var əzəldən,  
Səadət karvanının sarvanı var əzəldən.  
Dünyaya baş əyməyən tacidardır cahanda,  
Peyğəmbərlik qüdrəti ona yarıdır cahanda.  
Tamahını öldür ki, möhlət səni gözləyir,  
Gey başmağı, düş yola, cənnət səni gözləyir.  
Öz nəfsini mələdən, ləlidən oğul ol sən,  
İblisə qul olunca, məsləkinə qul ol sən.  
Can at ki, sığınasan dərğahına məsləkin,  
Məhşər odu qıyarmı günahına məsləkin?!  
Cəhənnəmin atəşi yaxarmı suçsuz kəsi?  
Əmisini qorudu peyğəmbərin nəfəsi.<sup>134</sup>  
Tanrı salmaz nəzərdən pak ruhları, canları,  
Zireh kimi qoruyar qəlbi saf insanları.



## FİRİDUNLA CEYRANIN HEKAYƏTİ

İki-üç dostu ilə səhər çağı Firidun  
 Seyrə çıxıb dolaşdı gen ovlağı Firidun.  
 Ovlağa çatan kimi ov gəzdi gözü şahın,  
 Vuracağı ceyrana vuruldu özü şahın.  
 Ürkək gözü, sarğısı «qıyma» deyir ovçuya,  
 Şüxluğu «qansızlığa uyma» deyir ovçuya.  
 Duyuq düşdü qəsdindən ona tor quran kəsin,  
 Nəzərindən yayındı qəsdinə duran kəsin.  
 İşvəsiylə, nazıyla dağ çəkdi ceyran şaha,  
 Dostları məftun görüb, qaldılar heyran şaha.  
 Köhləni şığıdıqca hirsli səmuma döndü,  
 Ahunun qarnı kimi kamanı muma döndü.<sup>135</sup>  
 Süzən ox izinə də batammadı ceyranın,  
 Uçan at tozuna da çatammadı ceyranın.  
 Oxunu qınadı ki: can almağın nə oldu?  
 Atını qınadı ki: yan almağın nə oldu?  
 Əzəki uçuşunuz, sürətiniz yoxdumu?  
 Ot yeyən bir ahuca cürətiniz yoxdumu?  
 Ox dedi: «Yağın deyil bu bağı qanlı sənin,  
 Gözlərini oxşayır bu dilsiz canlı sənin.  
 Bir canın zirehi ki, öz sayəndə toxuna,  
 Mümkünmü o zirehə hər süzən ox toxuna?»<sup>136</sup>  
 Zövq əhli hər bir zaman hey zövq alsa yaxşıdır,  
 Təbilçinin təblini özü çalsa yaxşıdır.<sup>137</sup>  
 Ülviyyət təmsalətək ucalmağa çalış sən,  
 Ülviyyət göylərindən öc almağa çalış sən.  
 Ülvi eşqə can atar əsil insan cahanda,  
 Bəşər ülvi eşqiylə qazanıb şan cahanda.  
 Uzaqgörən kəsləri zövqü səfa ucaldıb,  
 Eşqinə sadıqlığı, əhdə vəfa ucaldıb.  
 Sədaqət kəmərinə öz belindən açma sən,  
 Əhdinə sadıqlıqdan ömrün boyu qaçma sən.  
 İlan – qaşlı kəmərdir, gör ki, nədir qisməti,  
 Viranələr küncündən xəzinədir qisməti.<sup>138</sup>  
 Göyün tacı – günəşi, qəmərdir əzəldən,  
 Qövsü-qüzeh – belinin kəməridir əzəldən.  
 Kim hünər köhlənini cilovlaya bilibdir,  
 Diləyin ovlağında ov ovlaya bilibdir.  
 Arının mumuyla ki, yaşayır haçandı şam,  
 Qaranlığa tacından şölələr saçandı şam.  
 Sığışmazsan qaranlıq, dar zindana, Nizami!  
 Günəş kimi işıq saç bu cahana, Nizami!

## SƏKKİZİNCİ SÖHBƏT

XILQƏTİN GÖZƏLLİYİ VƏ  
KAMALIN QÜDRƏTİ

Qüdrətin nəzərində heç nəydi hələ xilqət,  
 Səxavət dəryasına təşnəydi hələ xilqət.<sup>139</sup>  
 Bu dünyanın əlində sərvət də, var da yoxdu,  
 Bu dünyanın yolunda toz da, qubar da yoxdu.  
 Nə vüsal vədi vardı, nə vədə gələn vardı,  
 Nə də sirli pərdəni sehriylə dələn vardı.  
 Gecə-gündüz amansız qanlı yağı deyildi,  
 Həyat eşqi ürəklə can qaynağı deyildi.  
 Yeridirdi ətalət öz hökmünü hələ də,  
 Verməmişdi ədalət öz hökmünü hələ də.  
 Kərəm feyzi özünü görk elədi birinci,  
 Dəryasından bir qətrə bəxş etdi ki, – bir inci,  
 Bu qətrəylə bərəkət bağışladı fələyə,  
 Cilvə, gərmiş, hərəkət bağışladı fələyə.  
 Damladan axar suyu – möcüzəni yaradan,  
 Cövherini yoğurub, oldu səni yaradan.<sup>140</sup>  
 Yaratdı – yetirəsən göz əslinə cahanda,  
 Zərrətək qovuşasan öz əslinə cahanda.  
 Hər qayğından necə də azaddı dünya sənsiz,  
 Varlığın yoxdu deyə kasaddı dünya sənsiz.  
 Bu fələk girməmişdi qərəzlə qəsdə hələ,  
 Torpağın qulaqları deyildi səsdə hələ.  
 Varlığına ümidi yoxdu hələ varlığın,  
 Yoxluqdan təmənnası çoxdu hələ varlığın.  
 Gecə-gündüz sənsizkən özünü sonsuz saydı,  
 Nəbatat törəməsiz, təbiətə subaydı.  
 Bir tikan görməmişdi bağça-bağı dünyanın,  
 Göyə sovrulmamışdı toz-torpağı dünyanın.  
 Taleyinə pörtməkdən uzaqdı hələ Cövza,  
 Damarını çərtməkdən uzaqdı hələ Cövza.<sup>141</sup>  
 Üzüqara deyildi yer üzündə Ay hələ,  
 Teşt döyüb etməmişdin sən onu rüsvay hələ.<sup>142</sup>  
 Zöhrə yerdə bədnamlıq adı alan deyildi,  
 Harut hələ Babilə qanad salan deyildi.  
 Yoxdu izin, sorağın bu göydə, yerdə sənin,  
 İntizarın dünyanı salmışdı dərdə sənin.  
 Hökmranlıq fərmanı gələn gündən adına,  
 Göylər tac düzəltdirib Aydan, Gündən adına.  
 Baxışından qamaşdı gözü də ulduzların,  
 Cəlalına heyrandır özü də ulduzların.  
 Dolanandı, gəzəndi ayı, ili zamanın,



Təqviminlə bəzəndi ayı, ili zamanın.  
 Yer üzünün bərq vurub, par-par yandı aynası,  
 Ahınla, nəfəsinlə qubarlandı aynası.  
 Məşəliylə apardın qaranlığa səhəri,  
 Tanıtdın aydınlığa, toranlığa səhəri.  
 Töküb yerin külünü gözüne çoxdan fələk,  
 Qul olubdur əmrinə, sözüne çoxdan fələk.  
 Ülviyyətin bəhrəsi sanan çoxdu ruhunu,  
 Dildə deyib, ürəkdə danan çoxdu ruhunu.  
 Başından dəyərlidir ülviyyət tacın, əfsus!  
 Başsız yoxdur taracın, xəracın, bacın, əfsus!  
 Təkəbbür meydanında döşünə döymə əbəs,  
 Dünyanı zərrə sanıb, özünü öymə əbəs.  
 Bir ovuc torpaq üçün bir can almaqdı qəsdin,  
 Suvaqlı daxman üçün cahan almaqdı qəsdin.  
 Yer üzünü inlədir sitəmin, zülmün sənin.  
 Xəzinətək torpağın altındadır məskənin.  
 Civətək qaynasa da daim yağı beyninin,  
 Sincab rəngli fındıqla var donmağı beyninin.  
 Fındıq kimi darısqal, dar məzarı dərk elə,  
 Sincab rəngli fındığa uyma, onu tərək elə.<sup>143</sup>  
 Gecə-gündüz nə sincab, nə qunduzdur əzəldən,  
 Dələ, pələng, əjdəha, bir quduzdur əzəldən.  
 Ovunla pişik kimi kələklə oynama sən,  
 Dünyanın dələsiylə – fələklə oynama sən.<sup>144</sup>  
 Selik töküüb əsriyir şir bulağın başında,  
 Maraltək qalar başın bir bulağın başında.<sup>145</sup>  
 Ədasıyla, nazıyla su göstərir bu fələk,  
 Göstərdiyi ilğimdir, qiymaz sənə su fələk.  
 Demə ki, susuzluğa tabı hanı bağrının,  
 Təşnəliyi söndürər duzlu qanı bağrının.  
 Fələk suya qıyınca, parçalayar şir kimi,  
 Yanaraq təşnəliyi söndür təbaşir kimi.  
 Quyuya düşməmişdən nicat vardı Yusifə,  
 Çünki Misrin tanrısı havadardı Yusifə.  
 Rəngi-ruyu sapsarı yaranmışan ilk gündən,  
 Zindana düşdüyünü sən qanmışan ilk gündən.  
 Sən sarılıq çəkməsən saralmaz ki, bənizin,  
 Üzünü turşutsan da qaralmaz ki, bənizin.  
 Yüz ilin yağı, piyi bir kəsi sağaldarmı?  
 Bu mərəzi on ilin sirkəsi sağaldarmı?  
 Göyün yeddi süfrəsi ac öldürdü atanı,  
 Tanı yeddi çörəklə çörəyə qan qatanı.  
 Öz səadət mülkündə od qalamaq istəsən,  
 Öz ülviyyət tacını tapdalamaq istəsən,  
 Səyirt zülmün atını, daha meydan sənindir,

Bütün varlıq köləndir, hər cür fərman sənindir.  
 Beşcə gün yaşasan da ələ cam al dünyada,  
 Yaxşı yeyib, yaxşı yat, ancaq kam al dünyada.  
 Nəşələrə dalmağın sanma səfa deməkdir,  
 Özbaşına olmağın, bil ki, cəfa deməkdir.  
 Bel büküldü, qaç görüm – ayağında күndə sən,  
 Yanarsan, qovrularsan öz yağında күndə sən.  
 Mətbəx talaşasısan, bunu çətin danarsan,  
 Cəhənnəmin odunda ələf kimi yanarsan.  
 Qarnını doldurmağın hamballıq olar sənə,  
 Yüngüllüyün ağırlıq, sanballıq olar sənə.  
 Əgər çox yaşasaydı çox yeyənlər cahanda,  
 Çoxyemişlər yaşardı, ölüm olmazdı onda.  
 Demə gəldi-gedərdir, nədir qiyməti ömrün,  
 Azlığına görədir qədir-qiyməti ömrün.  
 Az yeyib, çox dincəlmək məziyyətdir insana,  
 Çox yemək narahatlıq, əziyyətdir insana.  
 Yeməklə bir sevdası, alveri varmı ağlın?  
 Tamaha aldanmağa, gör, yeri varmı ağlın?  
 Tamahın duza getsə, belə duzdan uzaqlaş,  
 Zirəkləri aldadan dələduzdan uzaqlaş.  
 Tamahı cilovlayan kamalıdır bəşərin,  
 Öz nəfsini öldürmək amalıdır bəşərin.  
 Həriliyə uymağın qorxuludur, qorxulu!  
 Ondən nəşə duymağın qorxuludur, qorxulu!  
 Xeyirlə şəh izləyir hər bəşəri əzəldən,  
 Xeyir xeyri tapandır, şəh də şəri əzəldən.

## OĞRU VƏ TÜLKÜ HEKAYƏTİ

Yəməndə meyvəsatan kişi vardı, deyirlər,  
 Meyvəsini bir tülkü qoruyardı, deyirlər.  
 Ayıq-sayıq nəzərlə süzüb dörd yanı tülkü,  
 Qoruyardı, güdərdi hər gün dükanı tülkü.  
 Bir oğru hər kələyə əl atmağa başladı,  
 Hiyləsiylə tülkünü aldatmağa başladı.  
 Firsət gəzdi, vurnuxdu, gözü dördü oğrunun,  
 Yalandan gözlərini yuxu örtüdü oğrunun.  
 Yatmış sanıb hiyləgər hər is gözlü qurdu o,  
 Başını quyruğuna qısıb, mürğü vurdu o.  
 Tülkünü yatmış görüb, gözünü açdı oğru,  
 Kisədəki pulları götürüb qaçdı oğru...  
 Kim ki qəflət yolunda xoş yuxuya dalandır,  
 Başı əldən gedəndir, papağı boş qalandır.  
 Ayıl, uyma qəflətdə yatmağa sən, Nizami!  
 Çalış qəflət daşını atmağa sən, Nizami!



## DOQQUZUNCU SÖHBƏT

## MÜDRİKLİK VƏ ALİCƏNABLIQ

Ey vüsal gecəsindən qəlbə eşqi xal salan!  
 Ey sübhün bayrağından tez ucalıb, alçalan!  
 Kölgə kimi sürünmə, qəlbinə dağ yaraşar?  
 Qalx ayağa, bayrağa dalğalanmaq yaraşar.  
 Səfər əzmi qəlbindən haçan keçər şahların,  
 Özü yola düşməmiş yükü köçər şahların.  
 Əgər şahsan, yubanma, sən başla səfərinə,  
 Hazırlaş cah-calalla, can-başla səfərinə.  
 Özün hələ köçməmiş büsatını yola sal,  
 Sabahkı azuqəni, sursatını yola sal.  
 Şanı şirin balıyla niyə dolub arının?  
 Çünki gözü uzağı görən olub arının.  
 Əlləşər, çəkməz əsla ruzi qəmi qarışqa,  
 Sabahına bu gündən yığar yemi qarışqa.  
 Qafilliyə kor kimi etməsə meyil insan,  
 Arıdan, qarışqadan heç əskik deyil insan.  
 Bu dünyadan kamını almalısan, almalı,  
 Yayda qışın qeydinə qalmalısan, qalmalı.  
 Səndən, məndən savayı hanı məslək yolçusu?  
 Zər-zivərlə süsləməz canı məslək yolçusu.  
 Son gününü düşünən görməzsən bir kimsəni,  
 Bir nəfəsə bağlısan – sansa mətin kim səni.  
 Göydən uca yerdədir dərgahı insanların,  
 Son gününü düşünmək – pənahı insanların.  
 Hər kəsdə ülvyyəyə istək hanı dünyada?  
 Aqibəti düşünən biztək hanı dünyada?  
 Candan şirin sansaq da arzu-kamı cahanda,  
 Axırını düşünsün gərək hamı cahanda.  
 Biz köüllər hakimi, sərvəriyik aləmin,  
 Dəfinəmiz yerdədir, gövhəriyik aləmin.  
 Necə gəldik – sirrinə yetməyimiz var bizim,  
 Gəlməyimiz kimi də, getməyimiz var bizim.  
 Əzəl günün hökmüdür – ömür qısa yazılıb,  
 Doqquz məktəb əbədi alınımıza yazılıb.  
 Belə dağın qubarı yalnız bizik əzəldən,  
 Belə bağın nübarı yalnız bizik əzəldən.  
 O gündən ki, ələlib torpağımız un kimi,  
 Ürəklərə mərhəmiyək ən gözəl məcun kimi.  
 Torpağına əl qatan səndə nələr gizlədib?  
 Bu torpağın qəlbində xəzinələr gizlədib.

Bu torpağı əzizlə, eylə ona şükür sən,  
 Xor baxma bu torpağa, əzəldən naşükürsən.  
 Sığındığın məkanın yolu, mülkü hardadır?  
 Gələn – qalmaz, gedəcək, yerin, bil ki, hardadır.  
 Niyə məskən seçmişən yer üzünü, söylə sən,  
 Niyə köçüb gedirsən, bir düzünü söylə sən?!  
 İxtiyari dünyanın yoxdu səndə əzəllər,  
 Hələ sakin deyildin viran kəndə əzəllər,  
 Dövlət quşu humay da, bir mələk də özündün,  
 Havalanan, millənən bu fələkdə özündün.  
 Ülvi eşqin qanadı kömək oldu fələkdə,  
 Əbədiyyət uçuşun demək oldu fələkdə.  
 Uçub, uçub yoruldu, qanad gərdin yer üstə,  
 Kölgə salıb cahana, qanad sərdin yer üstə.  
 Bir gün darlıq eyləsə nəfəsinə bu dünya,  
 Uç günəşə, dönməsin qəfəsinə bu dünya.  
 Yalqızlıq çox çətindir, bu dərdi sezməlisən,  
 Tənhalığın əlindən axır ki, bezməlisən.  
 Ürəyini təlaşdan qanatmaqdir niyyətin,  
 Öz əslinə dönməyə can atmaqdir niyyətin.  
 Cəmərdliyin dünyada zəlliliyin, xarlığın,  
 Əzəli də, sonu da varlığındır – varlığın.  
 Övladının qatili bu anadan uzaqlaş,  
 Eşit atan deyənə, ülvyyətlə qucaqlaş.<sup>146</sup>  
 Mərd atanı sal yada, əgər ki, mərd kişisən,  
 Çıxma onun yolundan, sən ki, cəmərd kişisən.  
 Bu dünyadan gözləmə əbəs yerə səadət,  
 Beşcə gündə nəsbimə heç bəşərə səadət?  
 Bircə anda asudə nəfəs varmı həyatda?  
 Səadətə bir güman, həvəs varmı həyatda?  
 Qəmlənərək bir düşün vəfasını dünyanın,  
 Hansı könül duyubdur səfasını dünyanın?  
 «Şadlan» deyən fələyin deyil nəsb şadlığı,  
 Ondan şadlıq ummayaq, bizdən kəsib şadlığı.  
 Əzab-zillət içində inləməyə gəlmişik,  
 Sanma şadlıq sədəsə dinləməyə gəlmişik.  
 Sevdasına demə ki, uymamışıq dünyanın,  
 Puçluğunu əzəldən duymamışıq dünyanın.  
 Gələn gündən qızarıb bənzəmişən meyə sən,  
 Getməyini ilk gündən anlamısan deyəsən?  
 Görən neçin yarandıq belə ömrü gödək biz?  
 İxtiyarsız gələrək ixtiyarsız gedək biz.  
 Fənalığa, yoxluğa zərrə yoxdur şübhəmiz,  
 Heçə dönən varlığa çoxdan çoxdur şübhəmiz.



Tez uçma ki, bilinməz heç gəlməyin cahana,  
 Tez getmə ki, bilinsin gec gəlməyin cahana.  
 Gethagedi gözlərik, ömrümüz kəmdir bizim,  
 Sikkəmizdən düzələn yeni dirhəmdir bizim.  
 Yoğurarlar yenidən külə dönən varlığı,  
 Döndərlər əslinə gilə dönən varlığı.  
 Bu günündən utanıb qızarmırsan belə sən,  
 Xəcalətin sonradır, onu düşün hələ sən.  
 Möhnət yükü ağırdır, bundan halı qəlbimiz,  
 Hər möhnətə qatlaşar bu yaralı qəlbimiz.  
 Məslək eşqi çıxarar bu vadidən bir yana,  
 Çalış ki, məsləkinlə çıxasan sən bir yana.  
 Yolun gedər-gəlməzdir, köhlənini çap indi,  
 Mətanətlə, inamla o dərgahı tap indi.  
 Əməllərin aynadır, varlığına bax onda,  
 İzzətinə, şanına, xarlığına bax onda.  
 Günahına peşman ol, hər cəzadan uzaq ol,  
 Əməlinlə, səyinlə hər qəzadan uzaq ol.

### TÖVBƏSİNİ SINDIRAN ZAHİDİN HEKAYƏTİ

İbadəti, tövbəni tamam atdı birisi,  
 Meyxanələr küncündə gedib yatdı birisi.  
 Meyə döndü göz yaşı şərab içdiyi zaman:  
 «Kimdən aman istəyim, deyin, kimdədir aman?  
 Həvəs quşu qəlbimi çaldı tamah gücünə,  
 Təsbeh dənəm dən oldu, – aldı tamah gücünə.  
 Talanmışam yolunda, mənim olub Kəbə də,  
 Xarabata köçəli qənim olub Kəbə də,  
 Taleyim üz döndərib, günüm qara haçandır!  
 Qələndərəm, olmuşam bir avara haçandır!  
 Həya məndən yaşınır, dönüb zaya əməlim,  
 Xarabatı döndərib xarabaya əməlim.  
 Gözdən düşdüm, bu gündən dünya mənə dar olsun.  
 Bədnamlığım əbədi yer üzünə car olsun.  
 Bədbəxt olub qəzadan, səadəti başladım,  
 Xarabatı xoşladım, ibadəti başladım».  
 Himmətlilər lütfünü ona əyan eylədi,  
 Pərdədən cavabını belə bəyan eylədi:  
 «Bədbəxtliyin baisi sanma hədə qəzanı,  
 Ha qınasın sənintək min dərbəder qəzanı.  
 Günahından keçənin dərgahını ara sən,

Gör dərini deməyə sığınmısan hara sən.  
 Özün getsən, utanıb qızarmazsan pul kimi,  
 Yoxsa zorla gedərsən qolu bağlı qul kimi.  
 Yaşıl şəkar qamışı olsun sənə fələklər,  
 Bu torpağın otuyla dolandın, bəsdir, yetər.  
 Gedənəcən yuxuya qov gözündən yuxunu,  
 Yoxluğa sovqat üçün hazırla var-yoxunu.  
 Qan çanağı görməyək birinin də gözünü,  
 Yuxu yumar ölütk dirinin də gözünü.  
 Səni dinin, məsləkin şirin yuxuda gördü,  
 Üz çevirib, gizlənilib, niqab altına girdi».  
 Can hakimi atlanıb, qalx ayağa, Nizami!  
 Dönmə gecə yarısı bir dustağa, Nizami!

### ONUNCU SÖHBƏT

#### DÜNYANIN AXIRI<sup>147</sup>

Ey fələk! Dolanmağın yetməzmi, yavaş sən,  
 Ey yer! Qurtar bu zülmü, bu çövrü, savaşı sən.  
 Hər gecənin gündüzə dönməyi var əzəldən,  
 Ucalmağın, bəllidir, enməyi var əzəldən.  
 Zəlzələnin dəhşəti ərzə qorxu salanda,  
 Yer in dərin qatına lərzə, qorxu salanda,  
 Sərsəmlikdən torpağın coşar kəni qəzəbdən,  
 Parçalayar fələyin zəncirini qəzəbdən.  
 Sərsəri yel bağırını didib, sökər torpağın,  
 Zəncirini əliylə qırıb tökər torpağın.  
 Yer kimləsə çəkişib, hoqqa açan olacaq,  
 Bu fələyin belindən toqqa açan olacaq.  
 Axşam-səhər müşk-ənbər səpməyəcək o zaman,  
 Göy – çövkənı, yer – topu öpməyəcək o zaman.  
 Qapısını yer döyər, taqqıldadar fələyin,  
 Kin dişini pusquda şaqıldadar fələyin.  
 Bənd-bərəni dağıdar qəzasıyla asiman,  
 Parçalayar torpağı cəzasıyla asiman.  
 Qoca Zühəl hirslənib dərhal enər yer üstə,  
 Sapdan qopan gil muncuq səpələner yer üstə.  
 Fələk enər aşağı qəzaları yararaq,  
 Torpaq qalxar yuxarı fəzaları yararaq.  
 Dərdimizi çəkməkdən yerlə göy can qurtarar,  
 Yer in, göyün yolları tozumuzdan qurtarar.



Göy kişnəməz ahından, naləsindən insanın,  
 Yer qurtarar canını hiyləsindən insanın.  
 Neçin göylə ulduzlar hey utansın həsəddən?  
 Bircə ovuc torpağa baxıb yansın həsəddən?<sup>148</sup>  
 Bir zəhərli güzətək qıvrılındır bu fələk,  
 Torpaq yeyib yaşayan bir ilandır bu fələk.  
 Ey torpağın bağrını qan ələyən insanlar!  
 Bu torpaqda varlığı kül ələyən insanlar!  
 Qəm küpündə bu torpaq neçin qalan olubdur?  
 Bu küp matəm rəngini nədən alan olubdur?  
 Gil varlığa can verib, bu küpü sındırmağa.  
 Yenə pusquda durmuş qapıdan çıxarmağa.  
 Çəkin, bu hisli küpdən çəkin ətəyinizi,  
 Yeddi dərya suyuna çəkin ətəyinizi.  
 Ulduzlartək qəmlənib yas paltarı geyin siz,  
 «Viran qalan dünyaya yas qurmuşuq» deyin siz.  
 Kürrəmizin başına dolansa da, bu fələk,  
 Bircə anda verəcək onu bada bu fələk.  
 O, qərəzsiz nur səpmir dağ-daşına torpağın,  
 Bir gün oyun açacaq küt başına torpağın.  
 Baş əsməyə başlasa, şəksizdir, o qopacaq,  
 Rahat deyil, bu gün də əsir, titrəyir torpaq.  
 Müşkə bənzər bu sədəf düşmənidir, bil daha,  
 Gözü dolu incidir, qəlbi dolu əjdəha.  
 Sanma dərya incisi axıb dolan sədəfdir,  
 İnciləri gözlərə işıq olan sədəfdir.<sup>149</sup>  
 Ona baxan gözlərə qatı zülmət çökübdür,  
 Zümrüd görən ilantək bəbəyini tökübdür.  
 Nəzərində, gözündə işıq hanı, görməz o,  
 Şölə saçan min gözlə bu cahanı görməz o.  
 Əbədiyyət yolunu seçməmişən hələ də,  
 Öz gözünlə sən ondan keçməmişən hələ də.  
 Öz ayağın yetirməz son mənzilə gec səni,  
 Özgə ayaq mənzilə yetirərmə heç səni?  
 Göylərə ucalsa da zərlə zora Bəhram Gur,  
 Gur dalınca gedəndə, girdi gora Bəhram Gur.  
 Əcəl gəlsə, üzünə qapı açan tapılar,  
 Zənn etmə ki, məzardan çıxıb qaçan tapılar.  
 Məhbəsdəki məhbussan, dəhşət nəyə gərəkdir?  
 Bağla qapı-bacanı, vəhşət nəyə gərəkdir?<sup>150</sup>  
 Fələk zəhər qatmayıb, söylə, kimin aşına?

Boş qoyduğu dünyanın külü olsun başına.  
 Sanma verməz fələkdə aman yolu – kəhkəşan,  
 Dəyməz bircə arpayaya saman yolu – kəhkəşan.  
 Havalanıb fələkdən uçmalısən, uçmalı,  
 Sanma ki, dar dünyanı qucmalısən, qucmalı.  
 İncəlikdə əzəldən bir sapdımı xəyalın?  
 Tüktək incə sirlərə yol tapdımı xəyalın?  
 Düşün, keçə bilərmə gen düşüncə dar yoldan,  
 Keçməlisən inamla tükəndən incə, dar yoldan.  
 Bir tükəcdir varlığın, tük ki, deyil dəmirdən,  
 Yapışsa da xəmirə, qopmalıdır xəmirdən.  
 Fənalığın mülkünü atmalısən, atmalı,  
 Əbədiyyət mülkünə çatmalısən, çatmalı.  
 Qalan deyil dünyada gil təpəsi varlığın,  
 Toza dönüb aləmə kül səpəsi varlığın.  
 Alıb əldən hər tacı, hər nəməri bu dünya,  
 Açıb belə vurduğu hər kəməri bu dünya.  
 Hər ərənə güldürüb yağsını bu həyat,  
 Hər şərbətə qatıbdır ağsını bu həyat.  
 Günəş – soyuq fələyin qucağının odudur,  
 Cəhənnəmin kükrəyən ocağının odudur.  
 Varlığıyla göylərin çırağına dönər Ay,  
 Yağ almasa Günəşdən, öz-özünə sönər Ay.  
 Xəzana da can verən bir mərhəmdir buludlar,  
 Sinəsində fələyin bir bəlgəmdir buludlar.  
 Hər canlıya həyatdır coşan dəmi suların,  
 Azmı batıb qoynunda üzən gəmi suların?  
 Başdan aşan eybindən həzər, həzər dünyanın,  
 Bəs eybinə salmırsan neçin nəzər dünyanın?  
 Öz eybinə göz yumub, sanma görər eybini,  
 Ayna kimi hər kəsin tez göstərər eybini.  
 Eyib açıb, açılma sən həvəsdən aynatək,  
 Ləkələrsən özünü bir nəfəsdən aynatək.  
 Qəlbin – hünər aynası, bacar canı parçala,  
 Ya eybini göstərən o aynanı parçala.  
 Özgəsinin eybinə gözlərini açma sən,  
 Öz-özünü görəndə öz eybindən qaçma sən.  
 Eybi kimi hüsnü də var dünyada hər şeyin,  
 Hüsnünü gör, eybini salma yada hər şeyin.  
 Çırağını mümkünmü quca gecə gündüzün?  
 Qəfəsindən qarğatək uça gecə gündüzün?



Zər qanadı, görkəmi bir tamaşa tavusun,  
Ayağının eybini qaxma başa tavusun.  
Qapqaradır görkəmi, özünə bax qarğanın,  
Ağappaqdır gözləri, gözünə bax qarğanın.

### İSANIN HEKAYƏTİ

İz qoyaraq dünyanın torpağında, daşında,  
İsa ayaq saxladı bir bazarın başında.  
Qurda bənzər köpəyi düşən gördü yol üstə,  
Can Yusifi çıxmışdı dar quyudan dol üstə.  
Baxdıqca iyrenirlər, hopub qoxu leşinə,  
Leş hərisi quzğuntək baxır çoxu leşinə.  
Biri deyir: «İy basır künc-bucağı bir anda,  
Üfunəti qaraldar gur çırağı bir anda».  
Biri deyir: «Törəməz nələr, nələr bu qoxu,  
Görən gözü kor qoyar, qəlbi dələr bu qoxu».  
Calayaraq sözbazlar biri-beşin üstünə,  
Qarğış, lənət yağdırdı murdar leşin üstünə.  
Baxıb hikmət gözüylə, vaz keçərək eyibdən,  
İsa necə söz açdı indi görək eyibdən:  
«Bu fələyin hökmündən hansı varlıq zay deyil?  
Parlaq inci bu itin ağ dişinə tay deyil».  
Bu sözlərə üzləri oldu hədəf onların,  
Dişlərini ağartdı yanmış sədəf onların.  
Yad eybinə dikmə sən hər baxanda gözünü,  
Gör açanda, yumanda öz yaxanda gözünü.  
Ələ güzgü almazsan – bəyənməsen özünü,  
Öz-özünə vurulub bəyənmə sən özünü.  
Neyləyirsən zinəti, tərəvəti bahartək,  
Soldurmasın ruzgarın hər afəti bahartək.  
İncə sapla tikilib ar libasın əzəldən,  
Bürün doqquz pərdəyə, – var libasın əzəldən.<sup>151</sup>  
Bir üzük halqasıtək bu dünya dar deyilmi?  
Başın keçsə halqaya, adına ar deyilmi?  
Köpək kimi, Sürəyya xaltası salan olma,  
İsanın yükü altda eşşəktək qalan olma.<sup>152</sup>  
Fələk kaftar qarıdır, vəfasına gəl uyma,  
Dünya bağıdır – xəzanlı, səfasına gəl uyma.  
Hər cəfası bəllidir çox əzəldən dünyanın,  
Bir arpacan dəyəri yox əzəldən dünyanın.  
Çəkmə dünya qəmini, oyan, ağa, qəflətdən,  
Səslər səni Nizami oyanmağa qəflətdən.

### ON BİRİNCİ SÖHBƏT

#### DÜNYANIN VƏFASIZLIĞI

Yıx taxtını, amansız bir taxtadır bu fələk,  
Vəfa yoxdur zərində, nərdtaxtadır bu fələk.  
Açmaz vüsal qapısının ömür başa gəlincə,  
Zəri səni saraldar bircə qoşa gəlincə.  
Söylə, girmək neçindir bu dalğalı dəryaya?  
Başdan aşib fırtına, tapşır malı dəryaya.  
Laçın deyib sonaya: «Səhra qoynu gözəldir».  
Sona deyib: «Əlvida! Dərya qoynu gözəldir».  
Sükançısı fəlakət gəmisinə əzəldən,  
Üzmək üçün verilib gəmi sənə əzəldən.  
Sür gəmini sahilə, qoyma canı dəryada,  
Su dolmamış ağzına çörək hanı dəryada?  
Aman verməz bir küncə sığınmağa bu cahən,  
Yelbeyin bir zalımdır, olub ağa bu cahən.  
Yox qılığı zərrəcə, istəyindən dad onun:  
Ayaq basma mülkünə, ad sənindir, dad onun.  
Fələk çadır qurubdur, gəndən xoşdur süfrəsi,  
Qan qoxuyur kəşası, daim boşdur süfrəsi.  
Bu süfrəyə baxanlar ağzı bağlı gedibdir,  
Ondan söhbət açanlar dili dağlı gedibdir.  
Kəcavəsi bomboşdur, zəngi gurlar bir belə,  
Kəşasında nə var ki, milçəyi var bir belə?!  
Kəşasında olanın kim dadına baxıbdır,  
Kəlləsini üzükətək barmağına taxıbdır.  
Sanma daim doğruluq hökm eləyib cahana,  
Fitnə-fəsad, oğruluq hökm eləyib cahana.  
Fənalığın evini seçib dalda özünə,  
Bəxtiyarlıq axtarma qılıq qalda özünə.  
Bacasından tüstüsü hey daransın dünyanın,  
Kaftar qarı – içində qoy daransın dünyanın.  
Dünya deyil uşağın, bu ki, bəlli əzəldən,  
Onu niyə qecmusan ikiəlli əzəldən?!  
Bu dünyanın üstünə çəkib qələm, şad yaşa!  
Möhnətinə, dərdinə duyma ələm, şad yaşa!  
Uzaq yola çıxırsan, mənzilin çox uzaqdır,  
Azuqəni hazırla, son mənzil – ölüm haqdır.  
Bu səhra yatağıdır, diyarıdır divlərin,  
Məhşər yaxan təşnələr şikarıdır divlərin.



Bir dirilik çeşməsi – ciyər qanı onlara,  
 Odlu günəş bəxş edib nəməkdanı onlara.  
 Tamahkarın ətindən kabab verər bu səhra,  
 Gözün duzlu suyundan şərab verər bu səhra.  
 Şoran düzü susuzluq nəməkdana döndərər,  
 Ödü suya döndərər, qəlbi qana döndərər.  
 Bir yolun ki, qorxusu bağı yarar həmişə,  
 Quldurları soxular karvanlara həmişə.  
 Alov dolar nəfəsə div yatağı bu çöldə,  
 Ürəkləri tövşüdə qəm otağı bu çöldə.  
 Hansı kəs ki, bu düzdə od içində yeriyib,  
 Ciyəritək qovrulub, ödü kimi əriyib.  
 Dünya sənə məhşərin, gəzmə atəş üstə sən,  
 Cəhənnəmi verərək, cənnətini istə sən.  
 Qubar olar, toz olar gil heykəlin bir zaman,  
 Tapdaq olar ruzgara, bil, heykəlin bir zaman.  
 Külə dönər sənə də hamı kimi varlığın,  
 Yoxa çıxar məclislər şamı kimi varlığın.  
 Yaranmışan torpaqdan, dönməlisən torpağa,  
 Dönmə yerin başına, enməlisən torpağa.  
 Ayaqlayıb əzmə sən gəzənləri torpaqda,  
 Torpaq özü əzibdir əzənləri torpaqda.  
 Bu dünyadan heç zaman can aparın olmayıb,  
 Onun sonsuz yolunu sona varın olmayıb.  
 Başdan-başa tikandır, tikan üstə gəzmə sən,  
 Tikan batmaz ayağa, tikan üstə gəzməsən.  
 Hər xəteri dəhşətdir bu dəhşətli məkanın,  
 Vahiməsi harda var bu vəhşətli məkanın?!  
 Beşgünlük mənzilini yıxar seli dünyanın,  
 Baharına yağdır səmum yeli dünyanın,

### MÜDRİK MÖBİDİN HEKAYƏTİ

Atəşpərəst bir möbid Hindistanı dolaşdı,  
 Bahar çağı ətirli gülüstanı dolaşdı.  
 Hər tərəfi naxışlı kaşanəydi gördüyü,  
 Cah-cəlalı diyardı, gör ki, nəydi gördüyü.  
 Qönçə zalım fələktək hey qan içir doymayı, r  
 Ömrü necə gödəkdir – yazıq lələ duymayı.  
 Göy çəməninin çırağı, məşəlidir gül-çiçək,  
 Qəndab qatıb meyinə – nəşəlidir gül-çiçək.  
 Yaralayb öz oxu – can üstədir gül indi.

Söyüd qorxub canından, tökür başa kül indi.  
 Öz saçından bənövşə kəmsik salıb boynuna,  
 Xumar gözü nərgizin dirhəm səpir qoynuna.  
 Gül – firuzə, laləsi gövhər ovur çəməndə,  
 Solacaq, gülsələr də bircə hovur çəməndə.  
 Həyatları həyatda bircə ana bağıdır,  
 Düşünən yox son günü, bu cahana bağıdır.  
 Qoca möbid tərək etdi cənnət tək bu bağı,  
 Sonra da seyrə gəldi cənnətdəki bu bağı:  
 Köçüb bülbül, solub gül, gülşən varmı dolaşa?  
 Haray-həşir salıbdır qarğa-quzğun, dolaşa.  
 Behişt olub cəhənnəm, büsat zaya gedibdir,  
 Haman qəsrin qeysəri kəlisaya gedibdir.  
 Otlar necə yanıbsa – kül topası yerində,  
 Topa-topa tikanlar – gül topası yerində.  
 Vaxtsiz solan güllərdən qəlbi qubar bağladı,  
 Puç varlığa gülərək öz halına ağladı:  
 Hansı varlıq əbədi qalan olub həyatda?  
 Hər varlığın həyatı talan olub həyatda.  
 Nə ki, sudan, torpaqdan baş qaldıran olubdur,  
 Öz başına axırda daş saldıran olubdur.  
 Xarabatın yolundan varmı məgər yaxşı yol?  
 Xarabata üz qoysam, hamı deyər: «Yaxşı yol».  
 Müdrikliyin qüdrəti görk elədi özünü,  
 Yaradanı tanıdı, dərk elədi özünü.  
 Vaqif oldu sirlərə, şübhələri sovuşdu,  
 Ülvi eşqin yolunda öz əslinə qovuşdu.  
 Ey müsəlman, öyünmə, atəşpərəst deyilsən,  
 Bir günəşin eşqindən zərrəcə məst deyilsən.  
 Kaş ki, hindli möbid tək dərk edəsən dünyanı,  
 Bu dünyaya uymadan tərək edəsən dünyanı.  
 Nə vaxtadək gül kimi başda yaşar qürurun?  
 Beldə kəmə, başda tac, başdan aşar qürurun?  
 Öz əlinlə belindən aç kəməri gül kimi,  
 Dünya bələr qanına tac, kəməri gül kimi.  
 Tacla kəmə canını salar lova cahanda, –  
 Xarabatın eşqinə ver girova cahan da.  
 Tacın varsa gül kimi, hələlikdir, hələlik!  
 Belə kəmə vurmağın köləlikdir, köləlik!  
 Ağalıqdan, qulluqdan çalış azad yaşa sən,  
 Nizamitək ülviyyət mülkündə şad yaşa sən.



## ON İKİNCİ SÖHBƏT

## DÜNYA İLƏ VIDALAŞMAQ

Qalx ayağa, cahanla vidalaşıb köç daha,  
 Fitnə-fəsad yurdunda qala bilməz köç daha.  
 Köçməlisən yurdundan daha gözəl yurda sən,  
 At hücrəni, bir qapı aç üzünə burda sən.  
 Qəlbin ahla, gözlərin yaşla dolar bu yolda,  
 Könül ahın, göz yaşın sirdaş olar bu yolda.  
 Gözlərinin yaşını bu torpağa çiləsən,  
 Könül şahı comərddir, verər nəyi diləsən.  
 Dəvə kimi oynasan, yollar qucar köçəndə,  
 Tapdaq olsa fillərə, kollar qucar köçəndə.<sup>153</sup>  
 Zərrə qədər halına hanı yanan dünyada?  
 Ülviyyətə qovuşar canı yanan dünyada.  
 Köçüb könül oxşayan arif kəslər haçandır,  
 Yalqızlıqdan ülviyyət səni səslər haçandır.  
 Xislətinlə çox da ki, çox zərifsən həyatda,  
 Yoxsa könül həmdəmin – tək, qəribsən həyatda.  
 Döndər qara torpaqda şəffaf suya qəlbini,  
 Bağla ülvi qayəyə, saf arzuya qəlbini.  
 Fənalığa uğrayıb talanınca varlığın,  
 Ayrılığın oduna qalanınca varlığın,  
 Qədəmini sidq ilə atmalısan mənzilə,  
 Atıb ağır yükünü çatmalısan mənzilə.  
 Dünya evi hədərdir, könül də bir məskənin,  
 Ucal uca göylərə, könlüdədir məskənin.  
 Yuva sanma özünə can sıxan dar qəfəsi,  
 Ülvi eşqin yolunda parçala, yar qəfəsi.  
 Bu cızıqdan çıxmağa imkan hanı «mim» kimi,  
 Nicat verən deyildir, parçala tilsim kimi.  
 Şan-şan edən oxuyla yaralanma fələyin,  
 Sən özünü köləsi, qulu sanma fələyin.  
 Gündüz ilə gecənin gərdisindən uzaqlaş,  
 Öz əzəlki köləlik vərdisindən uzaqlaş.  
 Ehtiyatı unutma, qədəm atsan haraya,  
 Qurtuluşa yol ara gedib çatsan haraya.  
 Əməlinin qəlbini sıxmağını bir düşün,  
 Girməmişdən bir yerə çıxmağını bir düşün.  
 Atma xətər qoynuna görən gözlə özünü,  
 Yolundakı quyudan gözlə, gözlə özünü.  
 Seldə qalan bu qəsri çalış yara biləsən,  
 Fəlakətin əlindən can qurtara biləsən.

Zirək tülkü itlərdən daim qorxub qaçsa da,  
 Yuvasından çıxmağa iki deşik açsa da,  
 Qurtarmayıb ölümdən kələk onu yuvada,  
 Tüstüsüylə boğubdur fələk onu yuvada.<sup>154</sup>  
 Uydun keyfə, şadlığa qəflətdə sən əzəldən,  
 Varlığını unutdun, qəflətdəsən əzəldən.  
 Əzəl günün hökmüdür bu darısqal dünyada:  
 Candan bezib gedənə deməz ki: «Qal dünyada».  
 Yaradanın hökmünə əyməsən də boynunu,  
 Əyməlisən hamıtək bir gün sən də boynunu.  
 Yalnız qəlbin gözüylə seçməlisən bu yolu,  
 İki dünya yoludur, keçməlisən bu yolu.  
 Göydən yerə baxmadan, sürətli ol bu yolda,  
 Dönüb dala baxmadan, cürətli ol bu yolda.  
 Məslək eşqin – sovqatın, yaşa ülvi aləmdə.  
 Göz yaşların çeşmətək daşa ülvi aləmdə.  
 Can ləkəsiz gövhərdir, sədəfinə at onu,  
 Gil varlığı neylərsən, hədəfinə at onu.  
 Çox öldürüb sənintək munis kəsi bu fələk,  
 Səndən qolu güclünü, yenilməzi bu fələk.  
 Var gücünlə qolunu burmalısan düşmənin,  
 Kürəyini tez yerə vurmalsan düşmənin.  
 Onun elə hünəri, fəndi hanı qorxulu?  
 Nə qılıncı qorxulu, nə qalxanı qorxulu.<sup>155</sup>  
 İlan deyil, ilantək qırılındır kəndiri,  
 Ülvi eşqin gücüylə qırılındır kəndiri.<sup>156</sup>  
 Düşünmə ki, mümkünmü sındıra can şüşəni,  
 Bircə odlu ahınla sındırarsan şüşəni.  
 Comərd insan canında zər odunu söndürüb,  
 Şirin dillə düşmənin hər odunu söndürüb.  
 Öyün bilik çeşməsi nur saçan könüllə sən,  
 Günəş kimi, düşməni öldür nurla, güllə sən.

## İKİ RƏQİB ALİMİN HEKAYƏTİ

İki alim yaşardı hikmət evi dünyada,  
 Höccət başdan aşardı hikmət evi dünyada.  
 Hər biri «mən», «mən» dedi, «sən», «sən» deyən olmadı,  
 Bu mənzilin sahibi «sənsən» deyən olmadı.  
 İki deyil yaradan, Tanrı təkdir dünyada,  
 Bir baş varkən, ikinci nə gərəkdir dünyada?  
 İki Cəmşid bir yerdə dövrən sürə bilərmi?  
 İki qılınc bir qına, söylə, girə bilərmi?  
 Bir-birinə qənimtək kələk qurdu alimlər.



«Hikmət evi mənimdir» deyib durdu alimlər.  
 Hikmət evi çevrildi kin-ədavət evinə,  
 Biri köçsün, ev dönsün bir ədalət evinə.  
 Canla, başla girişdi iki yağı köçməyə,  
 Hazırlaşdı hər biri toran çağı köçməyə.  
 Dedilər ki, bu evdən köçsək daha yaxşıdır,  
 İki şərbət düzəldib içsək daha yaxşıdır.  
 Bir görək ki, kim kimə yağdan da betərdir,  
 Görək kimin şərbəti ağıdan da betərdir.  
 İki hikmət mülkündə qala bilək hünərlə,  
 Bir bədəndə iki can ala bilək hünərlə.  
 Biri zəhər düzəltdi – beyni-başı yandıran,  
 Üfunəti, qoxusu qara daşı yandıran.  
 Verib dedi: «Nuş eylə, nəşə verən meydi bu,  
 Zəhər deyil, şərbətdən daha şirin şeydi bu».  
 Şirürəkli bildi ki, qatıb meyə ağını,  
 Alıb çəkdi başına şərbət deyə ağını.  
 Çimmək üçün qaynatdı nuşgiyanı əlüstü,  
 Tiryək kəsdi zəhəri, hər ziyanı əlüstü.  
 Pərvanətək yansa da yenə qanad açdı o,  
 Hər məclisə şam kimi öz nurunu saçdı o.  
 Gül bağından gül dərdi, yaman güldü düşməne,  
 Zəhər deyil, qıydığı haman güldü düşməne.  
 Qəniminə uzatdı qoxuduğu o gülü,  
 Püfləyərək bir əfsun oxuduğu o gülü.  
 Nifrətiylə yağıya o, yağdan betərdi,  
 Gülündəki hər tikan o ağıdan betərdi.  
 Əfsunlu gül ruhunu sıxdı, sıxdı yağının,  
 Vahimədən, qorxudan canı çıxdı yağının.  
 Dərdə əlac tapan kəs gülən oldu həyatda,  
 Bircə güldən qorxan kəs ölən oldu həyatda.  
 Yer üzünün bağında bir gül hanı əzəldən,  
 Ləçəyinə hopmasın insan qanı əzəldən?!  
 Bu zəmanə bağının baharısan dünyada,  
 Qəm mülkünün sevimli nigarısan dünyada.  
 Ağzına qara daş bas ağız açan torpağın,  
 Dolduracaq ümmanı, söylə, haçan torpağın?!  
 Bu ümmanın qoynunda oldu gəmin puç daha,  
 Bu xarabat mülkündən, bu torpaqdan uç daha.  
 Nə Günəşi, nə Ayı hünərinlə say göydə,  
 Daldalansın kölgəndə Günəş göydə, Ay göydə.  
 Göy çadırda Ay göyün dilbəridir, dilbəri,  
 İbrahimin sevdiyi bir pəridir, bir pəri.  
 Gündüzünü gecəyə döndərirdir bu fələk,





Ülviyyətdən gör hara göndərirdir bu fələk.  
Günəş qəlbin nur saçsın gündüzünə cahanda,  
Həsret qalma gecətək gün üzünə cahanda.  
Gözdən arzu güləbi çiləməyi unutma,  
Qara gündə ağ günü diləməyi unutma.  
Halallıqla yaşayıb ucal gözdə dağ kimi,  
Son mənzildə tərəzi çəkər səni yağ kimi.  
Məsləkinlə qolunda qüvvət duysan əgər sən,  
Ədalət mizanını sanma tükə əyərsən.  
Heç bir hünər sahibi, – comərd insan dünyada  
Məsləkini dünyaya satmaz, inan, dünyada.  
Sənin kimi dünyaya salmaz meyil Nizami,  
Sən uysan da, dünyaya, uyan deyil Nizami.

### ON ÜÇÜNCÜ SÖHBƏT

#### DÜNYANIN MƏŞƏQQƏTİ

Özü qoca, qəlbi dar dünyaya bax gəl, indi,  
Boyasına aldanıb sanma təzə gəlindi.  
Qocalıqda cavantək görünən bu insanın  
Çələng deyil əlində, od-atəşdir, inanın!  
Çəsməsinə aldanma, ilğım çağlar qoynunda,  
Səcdəsinə əyilmə, xaçdı yanar boynunda.  
Qəlbə tikan sancmamış gülmü taxar yaxana?  
Gül qucunca, gül kimi qanın axar yaxana.  
Yığdın dünya malını, bəli, dolu gedəsən,  
Əlidolu gəlmişdin, əlidolu gedəsən?!  
Varla köçən sanma ki, şər-xatadan qurtarıb,  
Pul-parasız köçənlər hər xatadan qurtarıb.  
Qazansan da, udsan da, çıxacaq var əlindən,  
Nə veriblər, axırda alacaqlar əlindən.  
Qiyamətə qoyarmı qalsın qisas bu dünya?  
İstəyir ki, hamıdan alsın qisas bu dünya!  
Baramanı qurduna toxutdurar həmişə,  
Qarışqayla o qurda qan uddurar həmişə.  
Cəfər kimi şam olsun sarı gülün qəlbine,  
Çıraq kimi nur saçsın barı gülün qəlbine.<sup>157</sup>  
Yanma doqquz qapılı fələktək mis, qızılla,  
Altıbaşlı büt kimi təmiz, xalis qızılla.  
Kərəminlə tapdayıb əz qızılı gül kimi,  
Zər eşqindən açılıb gülmə qızılgül kimi.  
Bir qızıl ki, olmasın yaxşı adın üstündə,  
Mərgümüşlə kükürddür yanan odun üstündə.  
Zər aşıqın kim görüb ər kimidir həyatda?



Tavusun da quyruğu zər kimidir həyatda.  
 Od içindən demirlə zər götürən şah olar?  
 Dəmirçidir, şah deyil, nəsibi də ah olar.  
 Çox güvənən gördülər qızıl taca Qarunu,  
 Öz günahı batırdı torpağaca Qarunu.  
 Tac sevdası – baş yükün, iztirabın, qəhərin,  
 Qızıl taxtın – atındır, qızıl tacın – yəhərin.  
 «Canım çıxsin, çıxmasın əldən qızıl» deyirsən,  
 «Yığım, yığım ölüncə əldən qızıl» deyirsən.  
 Hərsliliklə canını yaxar odu cahanın,  
 Səxavətlə canından çıxar odu cahanın.  
 Qızıl üstə qəlbini qanatmasan yaxşıdır,  
 Əzəl gündən qızıla can atmasan yaxşıdır.  
 Qızıl yığmaq yağ kimi yayar cana sarılıq,  
 Yesən onu meyvətək keçməz qana sarılıq.  
 Məşriq səpib əzəldən kainata qızılı,  
 Məğrib etsin dünyaya neçin əta qızılı?<sup>158</sup>  
 Məşriq doğub səxavət günəşini dünyanın,  
 Məğrib boğub səxavət günəşini dünyanın.  
 Məşriq səhər bərc verir, çoxdur deyə altunu,  
 Məğrib axşam bərc alır, yoxdur deyə altunu.  
 Can mülkünün şahı da altun qucan olubdur,  
 Sonra qızılquş kimi əldən uçan olubdur.  
 Dəməşq daşı məhəkdir qızılına Rum kimi.  
 Altun eşqi canını əritməsin mum kimi.<sup>159</sup>  
 Alışsa da, yansa da, uyma qızıl pula sən,  
 Torpaq sovur üstünə, dönmə aciz qula sən.  
 Hansı başdan oğrutək papaq qapan olmayıb,  
 Kim bu sarı iblislə yoldan sapan olmayıb?

## HACI VƏ SUFİ HEKAYƏTİ

Kəbə eşqi qəlbində aşib-daşan hacının,  
 Zəvvar kimi hamıyla halallaşan hacının  
 Tanıyanlar, bilənlər xəbərdardır halından:  
 Bircə kisə qızılı vardı dünya malından.  
 Düşündü ki: bir sufi gözütəxdur əzəldən,  
 Onun dünya varında gözü yoxdur əzəldən.  
 İnanıram bir ona, dəyanəti var onun,  
 Əmanətə kim deyər xəyanəti var onun.  
 Durub getdi evinə, açdı dərdu sufiyə,  
 Qızıl dolu kisəni saxlanı verdi sufiyə.  
 Dedi: «Saxla, çıxmasa bu can, gəlib çıxaram,  
 Qaytararsan yenə də, haçan gəlib çıxaram».  
 Hacı yola düzəldi, nəsibi qan-tər oldu,  
 Zər aşıqı bu şeyxə girov qalan zər oldu:

Yarəb, mən nə uzağa, nə yaxına sığındım,  
 Yoxsulluqda həmişə dərgahına sığındım.  
 Kərəminlə ucaldın gör ki, məni hara sən,  
 Bir yoxsulu yetirdin istədiyi vara sən.  
 Tez xərcləyim, yeyim ki, yüzü alar əlimdən,  
 Tanrı özü versə də, özü alar əlimdən.  
 Açan kimi kisəni, aman, necə şəlləndi,  
 Kef-damağı çağ oldu, neçə gecə şəlləndi.  
 Haman müftə qızılla tezcə harın oldu şeyx,  
 Gödənini doldurub xaşalqarın oldu şeyx.  
 «Əritdiyi» qızıllar qurşağını yağladı,  
 İpək telli sənəmlər qurşağını bağladı.  
 Axır cini hürkütdü əbasının yırtığı,  
 Dönüb oldu elində sırtıqların sırtığı.  
 «Şikarını» hülüdüb ac-yalavac qaldı o,  
 Çırağına tökməyə yağa möhtac qaldı o.  
 Gəlib çıxdı axır ki, ziyarətdən bu hacı,  
 Xəbərsizdi qızıldan, o qarətdən bu hacı.  
 «Əmanəti özümə qaytar» deyib – dindi o.  
 Şeyx dedi ki: batıbdır, yoxsa çıxıb indi o?  
 İnad etmə, dilimə haçan yalan gəlibdir,  
 Haçan viran bir kəndə xərac alan gəlibdir?  
 Mənimtək arif hara, sən atdığıın şər hara?  
 Hava gəlib başına? Müflis hara, zər hara?  
 Türkü soymaq mümkünmü? Türk soyubdur hamını,  
 Hindu paltar güdəndir? Lüt qoyubdur hamını.  
 Can evimdə qızılın dirəyimi sındırıp,  
 Dirək nədir, belimi, kürəyimi sındırıp.  
 Dözdü belə qarətə yazıq hacı gülüşlə.  
 Göz yaşını sel kimi tökdü acı gülüşlə.  
 Comərdliyin varsa da, bil ki, niyə peşmanam,  
 Müsəlmanam, etdiyim kafirliyə peşmanam,  
 Dünya xata doğmağa yaranıbdır əzəldən,  
 Xatakarı boğmağa yaranıbdır əzəldən.  
 Comərdliyi hökm etdi: yandırmasın zər səni,  
 Qoy yumşaltsın o şeyxin üzündəki tər səni.  
 Tanrı özü vermişdi, özü aldı qızılı,  
 Səxavəti, mərdliyi gözdən saldı qızılı.  
 Öz-özünü danladı: niyə zalım olum mən?  
 O, yoxsulun biridir, nəyi var ki, alım mən?  
 Bir çöpü də yox onun, nəyə çatır gümanı?  
 Girovunu verməyə imanadır gümanı.  
 Əmanətdən qalıb ki, o, qıya qaytarmağa?  
 Nəmənəsi qalıbdır hacıya qaytarmağa.  
 Dedi: – Qəddin sınımasın günah yükündən sənin,  
 Haram pullar halalın olsun bu gündən sənin.



Fələk kimi dolanıb özün qazan neməti,  
 Əldən qapıb ətəyə yığma asan neməti.  
 Hərslə vurmayan ürək varmı dünyada?  
 Etibarlı bir insan görək, varmı dünyada?  
 Din-imanın qızıdır, onu şeytana qıyma,  
 Xaqanın qolbağını itsaxlayana qıyma.  
 Başdan-başa günahdır inləməyi yoxsulun,  
 Aldığını verməyə yox heç nəyi yoxsulun.  
 Dünyanın hər eybinə qəh-qəh çəkib gül gündə,  
 Məslək eşqi yaşatsın səni könül mülkündə.  
 Sığın könül mülkünə, öz yerini bilən ol,  
 Hünərinlə dünyanın hər eybinə gülən ol.  
 Bu dünyanın darğası ancaq varı taladır,  
 Yoxsullara toxunmaz, varlıları taladır.  
 Nə veribdir kasıba göz qoydursun bu fələk?  
 İstər varlı karvanı tez soydursun bu fələk.  
 Düşündürməz əzəldən öz əhvalı arını,  
 Şirin candan eyləyər şirin balı arını.  
 Şirin deyil, acıdır deyə ətə aslanın,  
 Bir vəhşi də ətini yeməz qəti aslanın.  
 Ucalsa da, alçalıb günəş göydə sönəndir,  
 Bədirlənib axırda Ay hilala dönəndir.  
 Yalquzaqtək gəzməyi yerə xoşdur küləyin,  
 Arxayındır boş gedir, əli boşdur küləyin.  
 Öz pulları göstərər ayna sudan balığı.  
 Bircə anda ovlayar balıqdan balığı.  
 Arzu, istək tərəzin qızıl çəkən olmasın,  
 Müqəddəssən, qəlbində çalış ləkən olmasın.  
 İstəyinin yolunda saf çeşmətək çağla sən,  
 Nizamitək könlünü ülvyyəyə bağla sən.

## ON DÖRDÜNCÜ SÖHBƏT

### HAQSIZLIQ VƏ DOĞRULUQ

Ey öküzə, ulağa harınlıqda tay olan!  
 Ömrü, günü qəflətdə gecə-gündüz zay olan!  
 Batıb-çıxan Günəşin gərdisindən xəbərsiz!  
 Bu lacivərd göylərin hər işindən xəbərsiz!  
 Müdriklər əməliylə şöhrətidir aləmin,  
 Nadanlar qəflətiylə möhnətidir aləmin.  
 Hünər, qeyrət dəmidir, yatma əbəs həyatda,  
 Ülvyyəyə çatmağa göstər həvəs həyatda.  
 Niyə kefli yatırsan? Qəsdindədir bu fələk,  
 Aqillərtək ayıq ol, bil ki, nədir bu fələk.

Yatanlara yaxşı bax, bu qəfləti tərək elə,  
 Gör ki, hara gedirsən, axırını dərk elə.  
 Ağlın huşsuz qocadır, anmaz səni heç zaman,  
 Kimliyini bildirsən, danmaz səni heç zaman.<sup>160</sup>  
 Kamalına görədir şan-şöhrətin dünyada,  
 Onsuz adın, hünərin olar çətin dünyada.  
 Öz ağlıdır İsatək möcüzəni yaradan,  
 Ulaq görmək istəməz, bil ki, səni yaradan.  
 Ya ağlınla ucalıb al Günəşə qovuş sən,  
 Ya da uca dərğahın qapısından sovuş sən.  
 Yol göstərən ağılı məst eləmək yaramaz,  
 Sərçə üçün tər lana qəsd eləmək yaramaz.  
 Halaldır demişdilər hər məqamda bu meyə,  
 Sonra haram etdilər, ağla düşməndir deyə.  
 Çox da dünya qəmini pərən salan şərabdır,  
 Ağa, içmə, ağlını əldən alan şərabdır.  
 Çaxır duztək ciyərdə yanan odu söndürər,  
 Əyyaşların bağrında, inan, odu söndürər.  
 İçmə, huşyar eyləməz o içdiyin mey səni,  
 Yaddan çıxar varlığın, şərab eylər key səni.  
 Sərxoşluğa uyan kəs ələm çəkər ömürlük,  
 Aqilliyin üstünə qələm çəkər ömürlük.  
 Xülyaların gözləri qoy milinlə kor olsun,  
 Meyxanənin meyiylə qoyma ciyər qor olsun.  
 «Əlif» kimi öyünmə düzdür deyə qamətin,  
 Lovğalıqdan əyilər bu fələyə qamətin.  
 «Əlif» olsan, qanadsız quşa dönüb uçmazsan,  
 «Bey» kimi əyilməsən, bu torpağı qucmazsan.<sup>161</sup>  
 «Əlif» qəddin olsa da hər məclisdə yaraşır,  
 Yaraşarmı «əlif» tək sən müflisə yaraşır?  
 Sən ki, tikan deyilsən, dikbaş görə el səni,  
 Gülə bənözə, oxşasın həzin əsən yel səni.<sup>162</sup>  
 Həyat kimi dünyada çox qalmağa can atma,  
 Uşaqtək oynucağa sən də başını qatma.  
 Üz qoyubdur batmağa şölə saçan günəşin,  
 Zülmət çəkər gözünə batsa haçan günəşin.  
 Qaranlıqda gündüzün dönər heçə kölgəsi,  
 Hər bir şeyin ikiqat artar gecə kölgəsi.  
 Öyünmə ki, kölgəli bir bağ olmaq yaxşıdır,  
 Qaranlığa nur saçan cıraqlı olmaq yaxşıdır.  
 Qaranlıqdan işıqtək qurtar yaxa həmişə,  
 Kölgə kimi hər eybin çıxsın yoxa həmişə.  
 Yalnız işıq şöləsi oynar zülmət qoynunda,  
 Diriliyin çeşməsi qaynar zülmət qoynunda.<sup>163</sup>



Əbəs yerə salmışıq fikrimizi baş-ayaq,  
 Neçin qara fikirlə ömür boyu yaşayaq?  
 Səhər qızıl teştini verib nurda üzəsən,<sup>164</sup>  
 Nura batıb, əlini öz canından üzəsən.  
 Həmən teştin nurundan qismət nurun əzəldən,  
 Al günəşin çeşməsi – ismət nurun əzəldən.  
 Ancaq günəş nuruyla gedər canın ləkəsi,  
 Zərrə qədər üstündə qalmaz qanın ləkəsi.  
 Əzəl gündən canını salıb oda xislətin,  
 Hərislikdən ömrünü verər bada xislətin.  
 Tamahının odunda qaralsan da zər kimi,  
 Saf qızıla dönməzsən, saralsan da zər kimi.  
 Pakdır deyə udmasa hər gedəni cəhənnəm,  
 Bəs nəylə doldurardı ac gödəni cəhənnəm?!  
 Doğruluğun zirehdir, səni hər an qoruyar,  
 Atəş nədir? İstəsən, qasırgadan qoruyar.  
 Hər eybini əyrilik açan olub həyatda,  
 Doğruluqla qəm-qüssən haçan olub həyatda?  
 Tərəzitet doğruluq pözar çətin mizanı,  
 Ürəyinin düzlüyü – ədalətin mizanı.  
 Bircə arpa, bircə dən güdən olsa qərəzin,  
 Əskik ölçsə çanağın, əskik çəksə tərəzin,  
 Bil ki, onlar baidir günahına son gündə,  
 Canlı şahid olacaq tamahına son gündə.  
 Faydasızdır sarsılıb, yuxalmağın o zaman,  
 Durar gözə az verib, çox almağın o zaman.  
 Tərəzinin milini etmə xəncər qəlbine,  
 Çox verərək az almaq qüvvətdir ər qəlbine.<sup>165</sup>  
 Əyri gülü düzlüklə tikan qucar, aldadar,  
 Bil ki, şəkər qamışı düzlüyündən bal dadar.  
 Doğruluğun harda ki, ucalıbdır bayrağı,  
 Haqq əliylə fələkdən öc alıbdır bayrağı.

### ZALIM ŞAHLA DÜZ DANIŞAN QOCANIN HEKAYƏTİ

Xalqa yağı şah vardı, zülümkarın biriydi,  
 Həccacdan da betərdi, lap qəddarın biriydi.  
 Hər gecə – min qəzanın fərmanıydı ölkədə,  
 Hər səhər – min cəzanın fərmanıydı ölkədə.  
 Şah yanına bir çuğul səhər tezdən qaçardı,  
 Ay, gün açmayan sirri o əlüstü açardı.<sup>166</sup>  
 Gecə yatmayıb, Aydan dolanmağı öyrənər,  
 Səhərdən hər ürəyə boylanmağı öyrənər.









## ON BEŞİNCİ SÖHBƏT

## PAXILLARI MƏZƏMMƏT

Şehir-kara döndərib bu fələyi hoqqası,  
 Qəribədir oyunu, hər kələyi, hoqqası.  
 Çal-çağırılı səhnədir, oynayan kəs hardadır?  
 İnci dolu dəryadır, qəvvası bəs hardadır?  
 Sərvət onda, zər onda, qılınc onda, tac onda,  
 Öc almağa ucalsan, xərac onda, bac onda.<sup>167</sup>  
 Nə paxıldır, nə xəsis, qəza sənə darılmaz,  
 Cəbrayilla göylərə yüksələne darılmaz.  
 Bu tükənməz xəzinə barındırsın səni də,  
 Neçin dünya varına darındırsın səni də?!  
 Yüksəldər yalnız bu yol, bil ki, səni dünyada,  
 Aç üzünə bu sirli xəzinəni dünyada.  
 İksir düzəlt otundan, yaqut çıxart daşından,  
 Yoxsa, sənət eşqini çıxart, çıxart başından.  
 Dopdoludur, tükənməz inci saçan xəzinə,  
 Söz fatehi fəthindən qorxub qaçan xəzinə.  
 Sənət bağı heç zaman kəsməz, bilin, nübarı,  
 Bir-birindən gözəldir hər fəsilin nübarı.  
 Şair – könül sapına söz incisi düzəndir,  
 Qəlbin qızıl qanı ilə göz incisi düzəndir.  
 Yürüşdədir hər zaman söz-sənətin ordusu,  
 Hər alayı yenilməz, güclü, mətin ordusu,  
 Yalnız sözlə yüksəlib ərşə, mənəcə, düşüncə,  
 Nə qocaya baxandır, nə də gəncə düşüncə.  
 Deyirlər ki, ləl olur qartıyanda daş belə,  
 İnanmıram mən buna, olur-olsun kaş belə.  
 Paxıllıqdan qocalar gənci bada verəndir,  
 Hər sözünə dağ kimi əksi-səda verəndir.  
 Bir südəmər uşaqsan ahılların gözündə,  
 Şirin südün zəhərdir paxılların gözündə.<sup>168</sup>  
 Cavanların qədrini çətin bilər qocalar,  
 Sanma qayğı göstərər, uğur dilər qocalar.  
 Könül oxşar təzə gül, bil, haraya sancılar,  
 Köhnə tikan neştərtək düz yaraya sancılar.  
 Üzüm qora vaxtında tutiyaya dönəndir,  
 İlan qoca vaxtında əjdəhaya dönəndir.<sup>169</sup>  
 Nur çiləyir həmişə beyin başda kamala,  
 Köhnə beyin nur saçır, deyin, başda kamala?!  
 Kim ki, dalar gözüylə ulduzların seyrinə,  
 Ona köhnə təqvimin köməyi nə, xeyri nə?!<sup>170</sup>  
 Şirtək qoca tazıya hər bir ovlaq yurd kimi,  
 Yırtar quzu ceyranın göbəyini qurd kimi.

Qoca qurdlar can atır – mən sızlayım, göynəyim,  
 Bir günahsız Yusifəm, parçalanıb köynəyim.  
 Qoca vuran yaradan mən olaram key kimi,  
 Gənclik eşqi qanımda qaynar odlı mey kimi.  
 Vura-vura başını daşdan-daşa cavanlıq,  
 Olar ağıl dəryası başdan-başa cavanlıq.  
 Yasəmənin söyüdlü bağ olmağı baş tutmaz,  
 Hindu «ağam» desə də, ağ olmağı baş tutmaz.  
 İnci səpən gül kimi inci səpmək peşəmdir,  
 Cavanlıqda qocalıb yeri öpmək peşəmdir.  
 Ucaltsa da alçaldar hər nadana qulluğun,  
 Alçaltsa da ucaldar yaradana qulluğun.  
 Bir hilaldır təzə Ay – gərili bir yaydır o,  
 Yetkinliyə çatanda – bədirli bir Aydır o.<sup>171</sup>  
 Elə bəslə ağacı, meyvə görə biləsən,  
 Əllərini uzadıb xurma dərə biləsən.<sup>172</sup>  
 Dən ki, düşdü torpağa, gözdən salma sən onu,  
 Dönüb sünbül olacaq, sanma daha dən onu.  
 Çayın suyu çağlayıb, hər an dolsa bir gölə,  
 Göl deməyin əbəsdir – dərya olsa bir gölə.  
 Gecə – yumub gözünü haçan danar Günəşi,  
 Səhər – gözə gur işıq saçan sanar Günəşi.  
 Demə niyə qoynuna cillik çəkər qamışı?  
 Şəkəriylə ad alıb çünki şəkər qamışı.  
 Çəkişməyə uymazsan hünərinə güvənsən,  
 Sənət olsun şikarın, hünərinə güvən sən!  
 Sular bol-bol çox da ki, axıb dolar sədəfə,  
 Bircə yağış damlası inci olar sədəfə.  
 Cummalısan dəryaya sən bir inci tapınca,  
 Taca layiq incini sən birinci tapınca.  
 Baxtın əli uzatsa sənə tərəf bayrağı,  
 Möhkəm saxla, düşməsin əldən şərəf bayrağı.  
 Yıxan hanı dünyanın sarayını dünyada?  
 Kəsmə sənət mülkündə harayını dünyada.  
 Darğa olma heç zaman yaradanın mülkündə,  
 İblis kimi qamçıyla çıxar canın mülkündə.  
 Yaradanın hökmündən kim ki, qaçan olubdur,  
 Fələk onun başına oyun açan olubdur.

## ŞAHZADƏ HEKAYƏTİ

Deyirlər ki, hakimdi uzaq Mərvə bir cavan,  
 Boy-buxunda bənzərdi uca sərvə bir cavan.  
 Dövlət adamlarından inci yirdi, bezirdi,  
 Onlar onun əksinə külək kimi əsirdi.  
 Köhnə şahlar bəslədi təzə şaha ədavət,



Lərzə saldı canına, həm dərgaha ədavət,  
 Bu qovğadan beynini təlaş yedi bir gecə,  
 Bir ixtiyar yuxuda ona dedi bir gecə:  
 «Ey təzə Ay, nurunla köhnə bürcü boğ daha,  
 Ey təzə gül, köhnə şax qoyma versin zoğ daha.  
 Belə etsən, şahlıqda başın daim sağ olar,  
 Qaş-qabağın açılar, kef-damağın çağ olar».  
 Qalxan kimi yuxudan öz işini bildi şah,  
 Kim ki, ona qənimdi, yer üzündən sildi şah.  
 Yıxıb köhnə sarayı yeni saray qurdu o,  
 Şahlığıyla bəzədi səltənəti, yurdu o.  
 Məmləkəti dağıdan başsız qalsa yaxşıdır,  
 Xain ordu basılıb tarmar olsa yaxşıdır.  
 Buda köhnə budağı, yeni pöhrə görərsən,  
 Təzə, cavan budaqdan təzə bəhrə görərsən.  
 Sel qoymasa işləsin kökü yerə çinarın,  
 Uzanarmı əlləri fələklərə çinarın?  
 Göz açmasan kor qalar öz yerində bulaqlar,  
 Coşmaz yerin qəlbində, gözlərində bulaqlar.  
 Mənliyinin hakimi sənindir həmişə,  
 Qulağına dedi, bil ki, nədir həmişə.  
 Paslandırma qınında xəncərini kamalın,  
 Xəncəriylə doğrasın daim kini kamalın.  
 Ağıl-kamal mücrüsü ulviyyətə bağlıdır,  
 Kin xəncəri sanma ki, pak niyyətə bağlıdır.  
 Kamalıdır dövlətin, kamalına arxalan,  
 Amalıdır cömərdlik, amalına arxalan.  
 Güvəniblər həyatda səxavətə varlılar,  
 Qovuşublar əbədi səadətə varlılar.  
 Qurtuluşun tarlası kərəm dəni bəsləyər,  
 Vaxt gələr ki, nemətlə kərəm səni bəsləyər.  
 O cömərdlik xəznəni görüb mini, ilahi!  
 Nemətinlə barındır Nizamini, ilahi!

## ON ALTINCI SÖHBƏT

### ZİRƏKLİK

Bir nəsimin gücüylə ərzi bəzər bayrağın,  
 Basılında özüntək yerdə gəzər bayrağın.  
 Kəndin var ki, «Kəndxuda mənəm kəndə» deyirsən?  
 Mülkün var ki, «Süleyman taxtı məndə» deyirsən?  
 Sən ki, qılınc deyilsən, qırhaqırın bəs nədir?  
 Sən ki, təbil deyilsən, guruhagurun bəs nədir?  
 Qılınc dilin od saçsın odlu ilham-təb ilə,  
 Bənzə köksü şadlıqdan enib-qalxan təbilə.

Doğru yoldan azaraq şiltək enmə iblisə,  
 Ölü deyil, canlısan, sürüklənmə iblisə.<sup>173</sup>  
 Atəşpərəst önündə xaça dönmək yaraşmaz,  
 Xətib kimi qılıncla öyünməkdən kər aşmaz.<sup>174</sup>  
 Şaha xütbə oxumaq natiqlərə nəsibdir,  
 Adəm İsa xətrinə asqırığı kəsibdir.<sup>175</sup>  
 Eşq oduna hansı kəs pərvanətək yanandır,  
 Varlığını əridən oda o, tək yanandır.  
 Hər anını sevinclə, kef-damaqla yaşa sən,  
 At əbanı, vur ömrü halallıqla başa sən.  
 Aldıqların sələm ki, vardır tamah yolunda,  
 Qəsəm olsun Allaha, deyil Allah yolunda.  
 Şir ol, mətbəx pişiyi şiri çətin teyləyər,  
 Olsan balıq qursağı məhşər odu neyləyər?  
 Olsan saxta qızıltək, külçəni od yandırar,  
 Olsan yaqut, saf qızıl, heç səni od yandırar?  
 Saxtalığın bəllidir, təkəbbürü at daha,  
 Neçə ovuc sümüksən, az təşəxxüs sat daha.  
 Bizdən əzəl dünyaya gəlib-gedib çoxları,  
 Çatmaq üçün mənəbə nələr edib çoxları.  
 Söylə, hanı, qalır mı bu dünyada şöhrəti?  
 Ucalsa da alçalıb, gedib bada şöhrəti.  
 Bir zərrəsən, göylərə ucalası olsan da,  
 Göydən Günəş, Ay kimi öc alası olsan da,  
 Sanma enən deyilsən, bir hakimsən göyə sən,  
 Enməlisən torpağa, Yer oğlusan deyə sən.  
 Öz başını əlinlə saçın kimi kəsmisən,  
 Məhəccərli dərgahın qapısını kəsmə sən.  
 Quş deyilsən, qanadsız, bil, uçmağın çətindir,  
 Can verməsən, vüsala qovuşmağın çətindir.  
 Heyran qalsın hünərin öz ərinə bu fələk,  
 Təslim olsun gücünə, hünərinə bu fələk.  
 Zəhərləyib mey səni, ağı sənə neyləyib?  
 Günahkarsan, günahsız yağı sənə neyləyib?  
 Cömərdənsən, deməzsən: çox xəbisdir bü dünya.  
 Biz özümüz pisiksə, sanma pisdirdir bu dünya.  
 Heyrətdəyik aramsız gərdeşinə aləmin,  
 İnsan istər yarasın hər işinə aləmin.  
 Günahkarıq hamımız, demə, hanı günahkar?  
 Eyləməyək nahaqdan bu dünyanı günahkar.  
 Cilasıyla tanıyar mahir sərraf incini,  
 Sultan ancaq bəyənər cilalı, saf incini.  
 Hansı yerində daşı tapılmazdır dünyanın?  
 Sinəsində ləl olan daşı azdır dünyanın.  
 Yasəmən də, tikan da, çölə, düzə sancılar,  
 Biri gözə mərhəmdir, biri gözə sancılar.



Sanma çayın suyuyla açar çətir güllərin,  
 Könülləri susuz da oxşar ətir güllərin.  
 Su – bəxş edib səhraya, göy çəmənə tikanı,  
 Su döndərə bilərmə yasəmənə tikanı?!  
 Belə qurub əzəldən gərdeşini kainat,  
 Yoxsa çoxdan pozardı vərdişini kainat.  
 Taleyin əlindədir hər adəti aləmin,  
 Kimə nəşib olubdur səadəti aləmin?!  
 Bədbəxtlikdən zəlildir comərd əri cahanın,  
 Bəxti yarlar olublar bəxtəvəri cahanın.  
 Kim ki, baxtı əzizlər, yatmaz baxtı, iqbali,  
 Baxtın qulu olanı atmaz baxtı, iqbali.  
 Bəxtiyarlıq mülkünü məslək əri alıbdır,  
 Zirəkliyi, mərdliyi, alın təri alıbdır.  
 Xoşbəxtlərin başına canla, başla dolan sən,  
 Dolanmadan dünyanı naz-nemətlə dolan sən.  
 Bədbaxtlarla xoş keçməz xoşbəxtlərin xoş vaxtı,  
 Ad qazanıb, ol eldə xoşbəxtlərin xoşbəxti.  
 Bağlayaraq fələyin Cövzasına baxtını,  
 Qoz sındırıb, cevizdə, qozda sına baxtını.<sup>176</sup>  
 Həlimliklə üzünə qapı açar taleyin,  
 Yeddi göyün qəsrinə olar açar taleyin.  
 Su saflığıyla canda odu külə döndərər,  
 Öz düyünü atəşdə udu külə döndərər.<sup>177</sup>  
 Bağlan könül dünyana, atma elə dünyanı,  
 Can qoyaraq bu yolda, gətir elə dünyanı.  
 Yad mülkünü soymağın, talamağın bəs deyil?  
 Hərsləkdən oda can qalamağın bəs deyil?  
 Tutaq, tutdun gücünlə neçə aya cahanı,  
 Aparmağın mümkünmü o dünyaya cahanı?  
 Yanar məhşər kürəsi, burar tamah boynunu,  
 Qənaətin qılıncı vurur tamah boynunu.  
 Göy qübbənin altında – Yerdə yerin var sənini?  
 Varlığına gənsə də, düşüncənə dar sənini.  
 Ya düşünmə, talayıb soyduqca soy aləmi,  
 Ya düşünüb heyrətdə qoyduqca qoy aləmi.<sup>178</sup>  
 İnsan adı daşıyan hanı, varmı dünyada?  
 Bircə könül həmdəmi tapıların dünyada?  
 Doqquz katib yazıbdır iki hünər dastanı.<sup>179</sup>  
 Şərlə başlar, şərlə də qurtarar hər dastanı.  
 Bu fələyin oxundan, söylə, sapmaq olarmı?  
 Əjdəhanın ağzından həyat tapmaq olarmı?  
 Fələk açsa başına nə pəstaha, yaxşıdır,  
 Nadan dostdan ağıllı düşmən daha yaxşıdır.

## AĞILLI UŞAĞIN HEKAYƏTİ

Qayğı bilməz bir uşaq bir gün başda tay-tuşu,  
 Çıxdı evdən yanında özü yaşda tay-tuşu.  
 Düşər-düşməz getdiyi yola izi oğlanın,  
 Qaçan zaman burxuldu birdən dizi oğlanın.  
 Ayağından bir yolluq əli sanki üzüldü,  
 Ödü-bağrı yarıldı, beli sanki üzüldü.  
 Tay-tuşları bu haldan gör nə hala düşdülər,  
 Müsibətə, bəlaya, qalmaqla düşdülər.  
 Yaxın dostu dedi ki: «Necə atağ biz onu?  
 Atağ dərin quyuya səssiz-səmirsiz onu.  
 Özümüzü gündüztək oda yaxa bilərik,  
 Atasının üzünə necə baxa bilərik?»  
 Ağıllıydı, hər şeyi düşünəndi birisi,  
 Baxmayaraq onunla bir düşməndi birisi.  
 Düşündü ki, qalsa da indi naçar uşaqlar,  
 Vaxt gələr ki, bu sirri bir gün açar uşaqlar.  
 Qənimiyyə, bilirlər, məni qana salarlar,  
 Günah qalar üstümdə, şər-böhtana salarlar.  
 Xəbər verdi əlüstü atasına uşağın,  
 Əncam çəkdi atası xatasına uşağın.  
 Öz ağıllığın gözüylə baxan kimdir aləmə,  
 Ən qüdrətli, yenilməz bir hakimdir aləmə.  
 Kim olubdur sirrini bir aşına fələyin,  
 Ayağını qoyubdur düz başına fələyin.  
 Bilir göyün sirrini azdan, çoxdan Nizami,  
 Ərş evinə yüksəlib odur çoxdan Nizami.

## ON YEDDİNCİ SÖHBƏT

### HEYSİYYƏTİ QORUMAQ

Ey Tanrıdan, özündən daim qafil olan kəs,  
 Can qeydinə qalmaqdan saralaraq solan kəs.  
 «Mən», «mən» deyib öyünmə, axır can da çıxandır,  
 Can boğaza gələndə bircə anda çıxandır.  
 Göylər kimi, dünyanı bürüməyə can atma,  
 Nə ki, sənini deyildir, sürüməyə can atma.  
 Dünya yırıb gücüylə hər ərini dünyanın,  
 Tutmaz tamah tərəzin gövhərini dünyanın.  
 Toz nədir ki, qüdrətli uca dağa tay olsun?  
 Çınqı nədir, gur yanan bir ocağa tay olsun?!  
 Məmnunluğun kəməri belə möhkəm bağlıdır,  
 Kimsə onu açammaz – elə möhkəm bağlıdır.  
 Hərslərdir sələmçi, var möhtacı dünyada,



Məmnunluqdur hər başın şərəf tacı dünyada.  
 Quldurdandır varlığının çox qorxusu bu yolda,  
 Kim kəsibdir, quldurdan yox qorxusu bu yolda.  
 Varın varsa, ovutmaz arzu-kamın dərđini,  
 Varın yoxsa, ovudar yoxsul damın dərđini.  
 Qıymamışdı kosaya dönük baxtı saqqalı,  
 Gördü yolur ikisi savaşı vaxtı saqqalı.  
 Dedi: «Baxma özümtək üzqara olan yox,  
 Arxayınam, əl atıb saqqalımı yolan yox».  
 Sənə qalan deyildir dünya evin dünyada,  
 Ulaqsızsan, yüksüzsən, buna sevin dünyada.  
 Daim könül mülkünə sən də can at İsatək,  
 Ulaqsızca, yüksüzəcə mənzilə çat İsatək.  
 Pak vicdanın varsa da, atəşpərəst olma sən,  
 Yoxsulluqla fəxr elə, işrətdən məst olma sən.  
 Dünya coşğun dəryadır, nicat hanı dəryadan?  
 At yükünü sulara, qurtar canı dəryadan.  
 Yaşa azad, qayğısız arzuların qoynunda,  
 Üz sahilə qabaqtək sən suların qoynunda.  
 Yeyib yatmaqla tapmır insan qədir-qiyməti,  
 Xarabada tapılır xəzinələr, bil qəti.  
 Dönmə murdar leş üstə cuman çalağana sən,  
 Qarğa kimi batırma ayağını qana sən.  
 Divardakı şəkiltək üzde qanın qalması,  
 Quzğun didər köksünü, düzdə canın qalması.  
 Ciyər qanın axırda bir şəraba dönəndir,  
 Dalğalanan alovdur, bir səraba dönəndir.  
 Damarına sığmayan qana neştər gərəkdir,  
 Canın polad olsa da, cana neştər gərəkdir.  
 Çox yeməyə, toxluğa çalışmağın yaxşıdır?  
 Az yeməyə, pəhrizə alışmağın yaxşıdır?!
 Aslan azca yeyir ki, şikar alan olubdur,  
 Atəş doymaq bilmir ki, tez qaralan olubdur.  
 Gündüz bircə kökəylə süfrə açıb həmişə,  
 Müdriklərin gözüne işıq saçıb həmişə.  
 Sübhün odlu meyindən bağı yandı gecənin,<sup>180</sup>  
 Əndamını qaraldan haram qandı gecənin.  
 Çox yeməkdən kütləşər, ağılın kəm olar sən,  
 Reyhan kimi qəlbinə qüssə, qəm dolar sən.  
 Ağıl – sənə ruhundur, onsuz quru bədənsən,  
 Ruh – xəzinə, can – tilsim, xəbərsizsən nədən sən?  
 Varlığında bilməsən yoxmu, varmı xəzinə,  
 Sındırmasan tilsimi, nur saçarmı xəzinə?  
 Bel bağlama heç zaman vəfasına varlığın,  
 İnan ancaq cövrünə, cəfasına varlığın.  
 Ömrün boyu qəmindən solmaq sənə qalıbdır?  
 Vəfasıza vəfali olmaq sənə qalıbdır?

Zənci dedi: «Ay ata, niyə belə gülürsən?  
 Qapqaradır üz-gözün, ağla, hələ gülürsən?»  
 Ata dedi: «Gülməsə yüzü qara zənciyə,  
 Gülmək belə yaraşmaz üzə qara zənciyə».  
 Qara üzün gülüşü qəlbə axar həmişə,  
 Şimşək qara buludu yarıb çıxar həmişə.  
 Aləm sənə məhbəsin, bilməlisən, bilməli,  
 Şimşək olub aləmə gülməlisən, gülməli!  
 Tutuquşu gülüşlə şəkər yeyən olubdur,  
 Qaqqıltısı kəkliyi «ovla» deyən olubdur.  
 Yersiz gülən dodağı bağlamağın yaxşıdır,  
 Boş gülüşdən yerində ağlamağın yaxşıdır.  
 Qəmləndə gülməyin, söylə, nəyə yaraşar?  
 Tez alışıb, tez sönmək, bil, şimşəyə yaraşar.  
 Gülə-gülə köksünü dağlayarsan şam kimi,  
 Gülüşünə yaş töküb ağlayarsan şam kimi.  
 Ağararmı dişlərin irişməsən, gülməsən?  
 Çeynə gülən dodağı, irişmə sən, gülmə sən.  
 Yetər bunca ağlayıb, yetər bunca gülməyin,  
 Göz dolunca ağlayıb, uğununca gülməyin.  
 Hər insanın şadlığı, qəhəri var dünyada,  
 Sevincin də, qəmin də təhəri var dünyada.  
 Şənləndikcə ələmlə olmağın unutma,  
 Gah nəşəli, gah qəmli olmağın unutma.  
 Hər şad qəlbin qəm odu, nalə, fəryad səsi var,  
 Hər gündüzün gövhəri, gecənin şəvəsi var.<sup>181</sup>  
 Hərşilikdən kimin ki, bağı yanan deyildir,  
 Tamahkarlıq yolunda qamçılanan deyildir.  
 Hansı karvan zıncırov səslənmədən gedibdir?  
 Hansı milçək şəkərlə bəslənmədən gedibdir?  
 Təlim verən, çoxbilmiş bir dayədir zəmanə,  
 Nələr öyrətməyibdir gör ki, nədir zəmanə.  
 Dayən sirkə içirtsə, coşma ki: – Xeyri nədir?  
 Dinmə, bəlkə də elə bu sənə xeyrinədir.  
 Əbədiyyət yoluna kim yolçusa cahanda,  
 Odur Xızrın yoldaşı, odur Musa cahanda.<sup>182</sup>  
 Uluların yolunun gərək qulu olasan,  
 Ülviyyəyə yüksəlib, sən də ulu olasan.  
 Elə sadıq dost ara, səni darda qoymasın,  
 Çəkib tordan çıxarsın, səni torda qoymasın.

## MÜRŞİDLƏ MÜRİDİN HEKAYƏTİ

Dünyagörmüş bir mürşid köç etməyə başladı,  
 Min müridi başında yol getməyə başladı.  
 Mürşid ağ yel buraxdı birdən-birə səhrada,  
 Ədəbsizlik ar gəldi müridlərə səhrada.



Bir-bir atıb getdilər biyabanda mürşidi,  
 Tək qoymadı bir mürid çətin anda mürşidi.  
 Mürşid dedi: «Müridlər atdılar məni birdən,  
 Bəs sən niyə getmədin, baş açmadım bu sirdən?»  
 Mürid dedi: «Heç səni atarammı, haşa, mən?  
 Ayağının tozunu tac sanmışam başa mən.  
 Yel deyiləm, əzəldən bir nəfəslə kükrəyəm,  
 Qoşularaq yellərə boş həvəslə kükrəyəm.  
 Ələbaxan əlini güdən olub həmişə,  
 Yellə gələn yellə də gedən olub həmişə.  
 Tez qalxar, tez oturur, olsa, necə toz-qubar,  
 Odur duran deyildir bir yerdəcə toz-qubar».  
 Öz təkini eyləyib belə uca dağları,  
 Mətanəti qoyarmı çıxsın puça dağları?!  
 Pərdə yırtmaq fələyin, Ayın, Günün işidir,  
 Hər əzaba qatlaşmaq dözümlünün işidir.  
 Bu dünyaya uymamaq səadətdir həyatda,  
 Yük daşımaq ulağa bir adətdir həyatda.<sup>183</sup>  
 Dünya dərdi çəkmədən ol hər zaman müqəddəs,  
 Günahsızdır gözündən yaşlar daman müqəddəs.  
 Şah xələti geyinən mömin hanı dünyada,  
 Zənbil hörən görüblər Süleymanı dünyada.<sup>184</sup>  
 Yanan şamı zər səpən görüb hamı gecələr,  
 Qaba kimi bürünər piltə şamı gecələr.<sup>185</sup>  
 Müqəddəslik – açandır xarabata qapılar,  
 İnci dolu xəzinə xarabada tapılar.  
 Məsləkidir zinəti, gör ki, kimdir Nizami,  
 Al bayrağın altında bir hakimdir Nizami.

## ON SƏKKİZİNCİ SÖHBƏT

### İKİÜZLÜLƏRİ MƏZƏMMƏT

Saxta qızıl kəsməyə qurşanıbdır çoxları,  
 Qəlp pulunu qəlbinə nur sanıbdır çoxları.  
 Üzü qızıl, içi mis saxta pul san onları,  
 Hər sözünə qulp qoyar, tanı hər an onları.  
 Üzlərinə baxanda aydan arı hər biri,  
 Əməliylə aləmin riyakarı hər biri.<sup>186</sup>  
 Üzdə şamdır, daxildə düyünlü ud hamısı,  
 Üzdə sadə, daxildə xəbis vücud hamısı.<sup>187</sup>  
 Harayçını əzaba, əziyyəyə salarlar,  
 Tələbkarı çıxılmaz vəziyyəyə salarlar.  
 İstəkləri dildədir, heç bilinməz kınları,  
 Qəlblərindən qisasdan heç silinməz kınları.  
 Tələşləri eyləyib qəm əsiri onları,  
 Nəfəsləri varsa da, sanma diri onları.

Sözlərinə inanıb ixtilat qatmaq nədir?  
 Əgər kefli deyilsən, pəlçığa batmaq nədir?  
 Dağ kimidir hər biri, açsan əgər sirrini,  
 Səs verərək səsinə car eyləyər sirrini.<sup>188</sup>  
 Sədaqətdən dəm vurub sirdaşına dönərlər,  
 Səndən bir şey qapınca hey başına dönərlər.  
 Təmənnadır yaradan elə əhdi-peymanı,  
 Allah kəssin qərəzli belə əhdi-peymanı.  
 Təmənnalı olarsa dostun, aman, dostluğu  
 Düşmənçilik deməkdir dostun haman dostluğu.  
 İkibaşlı dostluğu dostluq sanma heç zaman,  
 Qərəzli dost – düşməndir, arxalanma heç zaman.  
 Dost da dostun eybini hünər sanan olarmı?  
 Dost daddığın zəhəri şəkər sanan olarmı?  
 Sadiq dostun sağaldar şəfasıyla yaranı,  
 Dönük dostun sızladar cəfasıyla yaranı.  
 Bir-birinə isnişib həyan olar pişiklər,  
 Balasını istəkdən yeyən olar pişiklər.  
 Dost odur ki, dostunun gizli saxlar sirrini,  
 Zəmanətək faş eylər bu alçaqlar sirrini.  
 Səndən üstün olmağa hey can atar dostların,  
 Hünərinə hünəri çətin çatar dostların.  
 Qoşa çapar sənidlə səməndini hər biri,  
 Əsirgəməz başından kəməndini hər biri.  
 Saxta dostun dünyanın alçağıdır, dost deyil,  
 Ürəyinə yatmayan bir yağıdır, dost deyil.  
 Bədən duymaz havadar kimdir sənə dünyada,  
 Ürək duyar vəfadar kimdir sənə dünyada.  
 Min ürəyin qəmindən qoymusan qan qəlbinə,  
 Bir gülsən ki, sancılıb min bir tikan qəlbinə.  
 Firiduna bərabər sultan hanı cahanda?  
 Min ətiri duymağa imkən hanı cahanda?  
 Sir saxlamaz qəlbində ər sirrini sirdaşı,  
 Öz qəlbindir dünyada hər sirrini sirdaşı,  
 Ürəyinin sirrini faş eyləsə dil sənin,  
 Yad qəlbində bir sirrini qala bilməz, bil, sənin.  
 Könül elə sirdaşa gərək bölə sirrini,  
 Günəş kimi yaymaya hər gün çölə sirrini.  
 Qəlbin nazik olmasa, hey sirrini açarmı?  
 Şüshə zərif olmasa, mey sirrini açarmı?<sup>189</sup>  
 Həyat nəyə gərəkdir bir həmdəmin olmasa?  
 İnsan çətin yaşayar dostu əmin olmasa.  
 Varlığına əminsən sən ki hələ həyatda,  
 Çalış, könül sirdaşı gətir ələ həyatda.  
 Bilməmiş ki, dostunun nəcabəti, əsli var,  
 Könül sirrini – incidir, etmə ona etibar.



## CƏMŞİDLƏ CAVAN YAVƏRİNİN HEKAYƏTİ

Sarayında Cəmsidin vardı yaxın yavəri,  
Ay – Günəşin yavəri, o da şahın yavəri.  
Comərdliyi hamını heyran qoydu sarayda,  
Şah gözündə aləmin gözü oydu sarayda.  
Etibarı, inamı şahın vardı tək ona,  
Bütün könül sirrini şah açardı tək ona.  
Hökmdarın gözündən cavan bir gün yox oldu,  
Onun yoxa çıxması yaydan süzən ox oldu.  
Al yanağı qüssədən sarı güldü o gəncin,  
Şümşad boyu kamantək tez büküldü o gəncin.  
Şahın sirri az qaldı oxtək dələ qəlbini,  
Kimsə ala bilmədi onun ələ qəlbini.  
O cavanla bir qarı üzbəüz gəldi bir gün,  
Gördü lalə yanağı solub gəncin büsbütün.  
Dedi: «Xəzan vurubdur, ah, bağında şümşadı,  
Göz yaşları suvarır şah bağında şümşadı?!  
Dərdin nədir, özünü saraltmışan belə sən?  
Şad qəlbini qanını qaratmışan belə sən?  
Qocalmışan gənclikdən, hüsnün solub nədəndir?  
Yanağının laləsi xeyri olub nədəndir?  
Sən yavərə bağlıdır şah qəlbi tək cahanda,  
Qaş-qabağın açılısın şah qəlbitək cahanda.  
Hüzurunda pörtərək hamı tökər tər şahın,  
Ordusunda sirdaşı mühafizdir hər şahın».  
Cavab verdi: «Döndərmə suya mənim qəlbimi,  
Mümkünmü ki, biganə duya mənim qəlbimi?  
Ürəyimə qüssəni dolduran da dözümdür,  
Gül çöhrəmi saraldıb solduran da dözümdür.  
Şahım mənə açıbdır hər bir zaman sirrini,  
Saxlayıram qəlbimdə mən də haman sirrini.  
Elə ərin sirrini necə açım, mən necə?  
Böyüklərin sirrini necə açım, mən necə?  
Dinləmişəm can-başla mən həmişə sözünü,  
Lal olmuşam, salmayım dilə-dişə sözünü.  
Söz almağın çətindir mənim bu lal dilimdən,  
Sirrini quşu qorxuram uça dərhal dilimdən.  
Od salsa da tələşdən əgər cana ürəyim,  
Xoşdur sirdaş sirrindən dönsə qana ürəyim.  
Açıb sirri, bildirsəm sirdaşıma cahanda,  
Kəssin baxtın qılıncı qoy başımı cahanda».  
Qarı dedi: «Gətirmə şah adını dilinə,

Həmdəmini, sirrini, muradını dilinə.  
Nəfəsinə sirdaşın, sən yenə də inanma,  
Öz kölgənsə həmdəmin, kölgənə də inanma.  
Qızıl qanad yuyunca qan dəryası çöhrəni,  
Qızıl tək saraltsın könül yası çöhrəni.  
Bir gecədə neçə yol başın deyir dilinə:  
İstəsən ki, sağ qalım, gəlsin xeyir dilinə.  
Baş gərəksə, xəncərə dönmək sənə yaraşmaz,  
Günəş kimi sirr açıb, sönmək sənə yaraşmaz.  
İnsan susar, ağzında saxlar uzun dilini,  
Quduzluğu uzadar hər quduzun dilini.  
Damaq dili altına alsa daha yaxşıdır,  
İti xəncər qınında qalsa daha yaxşıdır.  
Kim saxlasa dilini, görməz canı xatanı,  
Dil gətirər başlara hər bəlanı, xatanı...  
Fələk qanlı tasıyla yaxar gündə başını,  
Qan tasına atmasın dil üstündə başını.  
Bal suyuna susama, görsən sərin bulaq var,  
Hər divarın dalında bir eşidən qulaq var.  
Xoş ətridir üzdürən bənövşənin başını,  
Kəsdirməsin xəncərlə dilin sənə başını.  
Kar ol, güdüb pusmağın dövranıdır bu dövrən,  
Sərt danışma, susmağın dövranıdır bu dövrən.  
Bəs deyilmi yazdığın lələk-qələm əlində,  
Sus, yazını yazandır fələk qələm əlində.  
Göstərməsin güzgütək hər varlığı varlığın,  
Təmizləsin su kimi murdarlığı varlığın.  
Qeyrət əri sirrini gecə saxlar özündə,  
Açıb deməz gündüzə – necə saxlar özündə?!  
Göy qübbəsi yandırır ulduzunu gecənin,  
Sübhə açmaz sirrini il uzununu gecənin.  
İbrət götür, faş etmə aləm tək sirrini,  
Gündüz açıb danışma hər gecəki sirrini.  
Xəzinətək gecənin inci dolub köksünə,  
Saysız könül incisi daş-qaş olub köksünə.  
Nur çeşməsi çağlayıb hansı ərin qəlbində,  
Gördüyünü gizlədib göydən dərin qəlbində.  
Kim ki, göyə yüksələr, ərşdən qəlbi dayanar,  
Könülləri fəth edər, sanma qəlbi dayanar.<sup>190</sup>  
Gözün – qəlbə dikilsin, dilin – ağla bağlansın.  
Yoxsa, gözün tökülsün, dilin dağla dağlansın.  
Gizli eşqi döndərər ecazkar aşıqı,  
Qovuşdurur, xarabat sanma yara aşıqı.<sup>191</sup>  
Məslək ilə toxunar eşq arğacı dünyada,



Pambıq kimi didirdi eşq Həllacı dünyada.  
 Eşq oduna dözmədi, yandı bağı qönçənin,  
 Ağzını açan gündən qandı bağı qönçənin.<sup>192</sup>  
 Eşqin gizli sirrindən hansı ərdir xəbərdar?  
 Könüllərin eşqindən könüllərdir xəbərdar!  
 Eşqin şirin neməti qəlbə kimi yandırar?  
 Lakin alsan dilinə, atəş kimi yandırar.  
 Susan aşiq sükutla yar vəslinə qovuşar,  
 Tələş nədir, təmkinlə öz əslinə qovuşar.  
 Nurlu könül sanma ki, inləməyə yaranmış,  
 Özü susub, özgəni dinləməyə yaranmış.  
 Bu dünyada dilini bilsə hərə könülün,  
 Öz dilidir tərcüman könüllərə könülün.  
 Nizamitək ürəyin şadsa əgər dünyada,  
 Dünya sənə deyilmə, söylə, məgər dünyada?!

## ON DOQQUZUNCU SÖHBƏT

### AXİRƏTİ QARŞILAMAQ

Bəzənibdir məclisi başdan-başa könülün,  
 Ay camalı nur saçır al qumaşa könülün.  
 Taxtıdadır şah kimi, ətir yağır üstünə,  
 Şəkər səpib, ulduzdan çətir yağır üstünə.  
 Canlar alan amansız düşmənindir bu dövrən,  
 Unutma ki, nə mənim, nə sənindir bu dövrən.  
 Nifrətini görəndə gör gırləyib kimləri,  
 Döndərərək əsirə – zəncirləyib kimləri.  
 Cah-cəlala uyardı məslək əri dünyanın?  
 Car çəkibdir cah-cəlal düşmənləri dünyanın:  
 Zalımların qəsrindən ayağını kəs daha,  
 Hikmət dolu göylərin çadırında göz daha.  
 Məhşər odu püskürər biyabanda yanan kəs,  
 Utanar əmələndən, əməlini danan kəs.<sup>193</sup>  
 Dönər qanıq körəkdən bağı qana tülkünün,  
 Qorxusundan dərisi kürkdür cana tülkünün.  
 Kükürd saçan məhşərdir, göz qaraldar bu səhra,  
 Tez keçməyən yolçunu tez saraldar bu səhra,  
 Təşnə yolçu rast gəlib burda haçan çeşməyə?  
 Tüpürməyi unutma kükürd saçan çeşməyə.  
 Bu fələyin borcunu qaytar daha özünə,  
 Nə almısan torpaqdan, sanma baha özünə.  
 Oğul kimi tərək elə vida günü aləmi,  
 Cəmərdliyin mat qoysun qoy özünü, aləmi.

«Mənəm-mənəm» deyəndir, bil ki, fələk bu yolda,  
 Quldur kimi hamıya qurar kələk bu yolda.  
 Əqrəb qədər qorxulu deyil hər an əjdəha, –  
 Əqrəb səni öldürər udanacan əjdəha.  
 Kiçik düşmən – ən böyük, ən vəhşətli bələdir,  
 Onu say salmamaq ən dəhşətli bələdir.  
 Düşmən kiçik olsa da, can atandır qisasa,  
 Arıfsənsə, unutma, əl qatandır qisasa.  
 Güclə yerin köksünü sökə bilər qarışqa,  
 Körpə şirin gözünü tökə bilər qarışqa.  
 Gizlə, cumar incinə, oğru səni görəndə,  
 «Bismillahi» unutma əcinnəni görəndə.  
 Könül mülkü yolunda gəzər, bil ki, quldurlar,  
 Son mənzilin yolunu kəsər, bil ki, quldurlar.  
 Qorxuram ki, başlaya onlar gecə qarətə,  
 Görəsən ki, varlığın gedir necə qarətə.  
 Köləliyin karvanı salsın yolu mənzilə,  
 Hərsliliyin gəmisini çatsın dolu mənzilə.  
 Görməsinlər qoy səni, yuxu kimi uzaqlaş,  
 Qovmasınlar qoy səni, bir su kimi uzaqlaş.  
 Dəyməz qədəm qoymağa bu hücrəyə cahanda,  
 Alacaqlar canını girov deyəcəyə cahanda.  
 Qəlbin qana dönəcəkdir çəkməsən əl hücrədən,  
 Qovulmamış aralan, aralan, gəl hücrədən.  
 Yerdən ayrıl, biləsən gərdir nədir fələkdə,  
 Gecə-gündüz dolanır, gərdir nədir fələk də.  
 Div əlinə keçməmiş yaxa, sinə cahanda,  
 Sığın könül mülkünə, məsləkinə cahanda.  
 Vəcdə gəlib şövq ilə yovuş ulvi aləmə,  
 Vidalaşıb həyatla qovuş ulvi aləmə.  
 Məslək eşqi nəsimə dönsün könül mülkündə,  
 Qoyma həyat çırağı sönsün könül mülkündə.  
 Olmalısən bu mülkün ətir saçan reyhanı,  
 Könül mülkü soldurub, söylə, haçan reyhanı?  
 Hər qarıya can atıb səba kimi cümma sən,  
 Alçaqlardan sədaqət, dostluq, vəfa umma sən.  
 Hamı – qara kölgədir, sən – işıq ol aləmə,  
 Günəş kimi ucalıb yaraşlıq ol aləmə.  
 Yerdə meydan verərmisən səməndinə bu fələk?!  
 Fırlanaraq ömrünü alar yenə bu fələk.  
 Olsan göyün sirrindən sən baş açan cahanda,  
 Deyər, nələr törətmiş bu vaxtəcan cahan da.  
 Təngləşdirər cahanda sağ canını dövrənə,  
 Başa vurur ömrünü, dövrənini dövrənə.



Son nəfəsdə dodağın son kəlməni unudar,  
 Kimsə salmaz yadına, hamı səni unudar.  
 Zalım əcəl kəsməmiş nəfəsini dünyada,  
 Göstər eşqə qovuşmaq həvəsini dünyada.  
 Əcəl meyi həyatda hansı kəsə nuş olar?  
 Yalnız eşqin badəsi bir nəfəsə nuş olar.  
 Qurub dərzi köşkünək qübbəsini bu fələk,  
 İki şaha geydirməz cübbəsini bu fələk.  
 Nə eyləsən, amansız, kafir aləm yazacaq,  
 Günahını, eybini iti qələm yazacaq.  
 Açsan üzə şərəflə hər bir zaman qapını,  
 Açacaqlar üzünə, bil ki, haman qapını.  
 Məsxərəylə kimsəni görsə gözün oyuncaq,  
 Olacaqsan dünyada axır özün oyuncaq.  
 Yaxşını da, pisi də izləyiblər hər zaman,  
 Yaxşı bil ki, pisləri pisləyiblər hər zaman.  
 Yaxşılardan nişanı, əmanəti olubdur,  
 Pislərinə zamini, zəmanəti olubdur.  
 Köçməlisən ya yaxşı, ya da ki pis, unutmama,  
 Əməlinlə mələksən, ya da iblis, unutmama.  
 Tikanlı gül tikanla anınıbdır həmişə,  
 Ənbərsatan ənbərlə tanınıbdır həmişə.  
 Saxta olma, köçəsən yer üzündən xəcalət,  
 Həm Tanrıdan xəcalət, həm özündən xəcalət.  
 Bağrı közə döndərən dövrə yağdır nifrəti,  
 Qan çanağı fələyə, cövrə yağdır nifrəti.  
 Bu boyalı nazənin daşqalağa layiqdir,  
 Vəfasına qələm çək, bil, talağa layiqdir.  
 Səkil Xətlan atını minib ucal fələyə,  
 Al qurğuşun qalanı, qələbə çal fələyə.  
 Qazansan da ən uca rütbəsini göylərin,  
 Oxutsan da şahlığa xütbəsini göylərin,  
 Səndən qalan deyildir elə zəfər bayrağı,  
 Yalnız mənə nəsibdir belə zəfər bayrağı.  
 Bir insanam, məqamım mələkdən də ucadır,  
 Can atdığım o dərğah fələkdən də ucadır.  
 Qamətimlə ölçülməz bir qiymətim var mənim,  
 Aləmimə bu aləm, yer də, göy də var mənim.  
 Çay deyiləm, ümmanam, gör ki, nəyəm cahanda,  
 Zərrə deyil, tükənməz xəzinəyəm cahanda.  
 Fələk tək xəzinə üstündədir ayağım,  
 Əlçatmazam, bil ki, nə üstündədir ayağım.

## HARUN ƏR-RƏŞİD İLƏ DƏLLƏYİN HEKAYƏTİ

Tapdı Harun dövründə növrağını xilafət,  
 Uca tutdu Abbasın bayrağını xilafət.  
 Yatağına qoyaraq gecə yarı xəlifə,  
 Rahatlandı hamamda gecəyarı xəlifə.  
 Dəllək onun başını kəliməyə başladı,  
 Kəlidiyi tük qədər ləliməyə başladı.  
 Qurtarantək işini fürsət tapdı yenə də,  
 Söz atını minərək yersiz çapdı yenə də:  
 «Bir misilsiz ustayam, gəl, şad eylə mənə sən,  
 Lap bu gündən özünə damad eylə mənə sən.  
 Olsun hamı xəbardar, kəsdir nikah qızına,  
 Bu bəndəni evləndir, qovuşum şah qızına».  
 Bu sözlərdən azacıq əsəbləndi xəlifə,  
 Yenə dözdü, sanma ki, qəzəbləndi xəlifə.  
 Dedi: «İsti bişirib, dözmür fağır dəhşətə,  
 Ya da zəhmim, vahiməm salıb ağır dəhşətə,  
 Çasıb, yoxsa deyərmi alım sənə qızını?  
 Dəlləyə bax, istəyir xəlifənin qızını».  
 Başqa gün də sınağı Harun yenə dəlləyi,  
 Gördü lovğa, qudurğan, harın yenə dəlləyi.  
 Çox sınağı beləcə dönə-dönə yenə də,  
 Dediindən dönmürdü dəllək yenə, yenə də.  
 Bir gədanın birisi gördü ki, nə danışdı,  
 Öz başına gələni vəzirinə danışdı:  
 «Haçandır ki, bir dəllək kələk açır başıma,  
 Bu oyunu bəlkə də fələk açır başıma.  
 Olmalıdır söyləyir ona qızım adaxlı,  
 Bir abırsız dəlləyə sona qızım adaxlı?!  
 Başım üstə qəzətək baş qatmaqdır peşəsi,  
 Gövhərimə, özümə daş atmaqdır peşəsi.  
 Əldə ülgüc, ağzında iti xəncər gəzər o,  
 Qılınc versən, başımı «uf» demədən kəsər o».  
 Vəzir dedi: «Dili ki, belə atır dəlləyin,  
 Ayağının altında xəznə yatır dəlləyin.  
 Haçan gəlsə yanına, o, hüzura bir daha,  
 Həmişəki yerində qoyma dura bir daha.  
 Əgər çıxsın əmrindən, asdırmağı unutmama,  
 Harda durub, oranı qazdırmağı unutmama».  
 Dəllək gəldi özünü yenə öyən kimicə,  
 Dəyişirdi yerini vəzir deyən kimicə.  
 Qopan zaman yerindən ayaqları dəlləyin,  
 Birdən-birə saraldı yanaqları dəlləyin.  
 Gördü yoxdur dinməyə halı fağır ustanın,



Baxışından, dilindən ədəb yağır ustanın.  
 Ayağının altında xəznə vardı bir zaman,  
 Surətini güzgüdə şah sanardı bir zaman.  
 Qədəmini xəznədən tez götürən gördülər,  
 Dükənini açaraq köks ötürən gördülər.  
 Ayağının altını tez qazıb nə tapdılar?  
 Haman yerdən tükənməz bir xəzinə tapdılar.  
 Qədəmini kim qoyub xəzinənin üstünə,  
 Söz incisi səpibdir daim sənün üstünə.  
 Hər tilsimi sındırır xəznə ilə Nizami,  
 Nurlu qəlbi, aynatək sinəsilə Nizami.

## İYİRMİNCİ SÖHBƏT

### VİCDANSIZLARDAN ŞİKAYƏT

Biz ki candan üzmüşük əlimizi dünyada,  
 Bu dünyaya bağlayan nədir bizi dünyada?  
 Bu torpağa uyduq ki, belə xarıq torpaqda  
 Sanma necə varıqsa, belə varıq torpaqda.<sup>194</sup>  
 Köçən köçüb, qalmışığı biz onlardan geridə,  
 Karvanımız qalıbdır karvanlardan geridə.  
 Bizimlədir həmişə iki mələk əzəldən,  
 Qurub insan oğluna iblis kələk əzəldən.<sup>195</sup>  
 Üzü atəş, qəlbi buz ocaqçıya dönmüşük,  
 İsti külük, od olub sonra guya sönmüşük.  
 Odlu ürək, alovlu gəncliyimiz hardadır?  
 Asudəlik, rahatlıq, dincliyimiz hardadır?  
 Məşərin dan ulduzu artıq yanan olubdur,  
 Sübhün qızıl bayrağı daldalanan olubdur.  
 Gülüş – gültək hamının dodağında solubdur,  
 Arzumuzun gülləri can bağında solubdur.  
 Sehirkartək can qurtar sən əlindən dünyanın,  
 Boşda qalsın əlləri əmələndən dünyanın.  
 Qan içəndir bu torpaq, qəfəsindən uç onun,  
 Zirək tərپən, qoynunda olmayasan puç onun.  
 Batan deyil heç zaman diş qurda tülkünün,  
 Daim kələk qurmaqdır işi qurda tülkünün.  
 Bir yarın var dünyada, bircə ona aşıq ol,  
 Aşıq olma özünə, yaradana aşıq ol.  
 Olsan könül mülkünün sidq ilə saf torpağı,  
 Gül-çiçəyə döndərər səni insaf torpağı.  
 Könül təlim eyləyir hər hünəri insana,  
 Məslək eşqi deməkdir ər hünəri insana.  
 Cana tərپər yaranıb hər bir canın hünəri,

Bəyənməsən məhv olar hər insanın hünəri.  
 Alqışlarla çağlayar canda hünər çeşməsi,  
 Dönüb olar candakı qan da hünər çeşməsi.  
 Ər izləyər hünəri, sənət eşqi olanı,  
 Əzizləyər hünəri, sənət eşqi olanı.  
 Yalnız hünər qoymayıb qubar qona torpağa,  
 Belə hünər nəsbim bu gün ana torpağa?!  
 Hünərini göstərsə indi əgər hünərli,  
 Hünərsizin birisi mənəm deyər hünərli.  
 Hünərlilər beziblər hünərsizlər əlindən,  
 Lap fərsizə dönüblər bu fərsizlər əlindən.  
 Əzabkeşin əzabı – bir tamaşa onlara,  
 Dəliləkdir – düşünmək, haşa, haşa, onlara.  
 Bir israfçı sanırlar səxavətli kəsləri,  
 Pulsuz kölə sayırlar sədaqətli kəsləri.  
 Comərdliyi hırıltı, lağlağılıq sanırlar,  
 Söz çeşməsi görəndə lehmə, ya lığ sanırlar.  
 Onlar «vəfa» sözünü buza yazan olubdur,  
 Ay da, Gün də tənəyə qulaq asan olubdur.  
 Yar vusalı mərhəmsə əgər yarın qəlbine,  
 Bir sağalmaz yaradır alçaqların qəlbine.  
 Öpüş versə onlara biri əgər gözəlin,  
 «Məxmireklə doludur üz» deyər gözəlin.  
 Bağrı bişən əncirsən, axıb şirə üstünə,  
 Sirkə kimi coşarlar birdən-birə üstünə.  
 Hünərini danandır, gizləyəndir hər biri,  
 Nöqsanını, eybini izləyəndir hər biri.  
 Hər dəryada nəhəng də, dür də vardır həmişə,  
 Hünərvərin hünəri elə cardır həmişə.  
 Çəyirtkənin ayağı qarışqaya yük olar,  
 Dəclə nəhri kor gözə damla olar, tük olar.  
 Kim ki, nöqsan axtarar sənət əri görəndə,  
 Hünərsizdir, ah çəkər hünərvəri görəndə.  
 Nəcəbətsiz, alçaqdır, girsin yerə eləsi,  
 Dərddir acı qüssətək ürəklərə eləsi.  
 Söndürərlər yel kimi yanan şamı hər zaman,  
 Korlayarlar tüstütək nəşə kamı hər zaman.  
 Halına bax dünyanın, böyükləri kimlərdir?  
 Hanı ərler, ərənlər, hünər əri kimlərdir?  
 Öz dövrünü alçaldan elələri var indi –  
 Dönüklükdən can atır olum eldə xar indi.  
 Şər-sənət göyündə bədirlənmiş Ayam mən,  
 Bulud nədir, qoymaya öz nurumu yayam mən?!  
 Ayağımın altını qazmaqları mahaldır,  
 Mən fələyəm, yazımı pozmaqları mahaldır.  
 Tərəvətli söz bağım – ruhun əsli kimicə,



Onu danan – qərq olsun Nuhun nəsli kimicə.<sup>196</sup>  
 Sən, ey Xızrın bayrağı, ucal, cihad eylə sən,  
 Nuhun qeyzi, namərđi batır, bərbad eylə sən.<sup>197</sup>  
 Haqsızlıqdan alışıb yanan olub ürəyim,  
 Alçaqları unudub, danan olub ürəyim.  
 Namərđlərin əlindən çox gəlmişəm cana mən,  
 Susmağım ilə çatmışam bu şöhrətə, şana mən.  
 Bir inciylə qulağa çatar səsi mücrünün,  
 Dolu olsa inciylə batar səsi mücrünün.  
 Coşar, səsi kəsilməz şərabi az kuzənin,  
 Ağzınacan dolarsa, səsi çıxmaz kuzənin.  
 Aşib-daşsa biliyin, dinməməyə alış sən,  
 Danışmağa çalışma, dinləməyə çalış sən.

### BÜLBÜL İLƏ QIZILQUŞUN HEKAYƏTİ

Güllər açan zamanda çəməndə, gül bağında,  
 Qızılquşa söylədi şeyda bülbül bağında:  
 «Cəh-cəhi var hər quşun, çıxarmırsan səs niyə?  
 Niyə üstün olmusan sən quşlardan, bəs niyə?  
 Azad nəfəs alsan da, dilin bağlı həmişə,  
 Heyran qoyan deyildir səsin ağılı həmişə.  
 Yerini – Səncər sarayı, peşən – təklik olubdur,  
 Sinəsini sökdüyün daim kəklik olubdur.  
 Mənsə bircə ləhzədə görünməz bir xəznədən  
 Çıxarıram yüzlərlə qiymətli dür xəznədən.  
 Şıkar vaxtı qurd-quşa var gümanım bəs neçin?  
 Neçin tikan üstədir aşıyanım, bəs neçin?»  
 Cavab verdi qızılquş: «Dinlə, bacar susmağı,  
 Susmağımı görərək inlə, bacar susmağı.  
 Zirəklikdən almaram heç bir sirri dilimə,  
 Yüz iş görsəm, yenə də gəlməz biri dilimə.  
 Vurulmusan dövrana, coşursan, nə coşursan,  
 Solub gedən bir gülə min tərənə qoşursan.  
 Bu ovlaqda şıkarçı məntək kimdir əzəldən,  
 Kəklik döşü, şah əli nəsibimdir əzəldən.  
 Ötməkdən dilin yara, bağrın al qan olubdur,  
 Yemin – qurd-quş olubdur, yerini – tikan olubdur.  
 Firiduna şahlığın oxunanda xütbəsi,  
 Təbilləri susdurur bircə anda xütbəsi.  
 Xoruzların banıyla söküləndir hər səhər?  
 Bu vəfasız dünyaya hey güləndir hər səhər.  
 Biganədir fəryada, hər oyuna bu fələk,  
 Kəməndini dolayar hər boyuna bu fələk.<sup>198</sup>

Nalə, fəryad qoparıb, olma cövrün əsiri,  
 Nizamitək olarsan sən də dövrün əsiri.

### ƏSƏRİN BİTMƏSİ

Gülsün üzə səhərin, ey Ütarid, yenə də,  
 Əldən düşdüm qələmtək – sən sən varid yenə də.  
 Öc aldırıb fələkdən mənə sözlə qələmim,  
 Vurub əlvən naxışlar yenə sözlə qələmim.  
 Ərinməmiş bir almaz qoymadım da daha mən,  
 Almaz bıçaq düzəltdim töhfə deyə şaha mən.  
 Ov xar verə bilmədim hələ odlu qılınca,  
 Odlu kürəm dar idi elə zodlu qılınca.  
 Əgər olsa taleyim çoxlarıtək yar mənə,  
 Bircə bıçaq düzəltmək gələrdimi ar mənə?<sup>199</sup>  
 Günahkaram, yolundan görən varsa azmışam,  
 Varlıqları korlayıb, cızmaqara yazmışam.  
 Çadırdadır gözəllər, – üzləri nə güləndir,  
 Ömrün neçə səhəri üzlərinə güləndir.  
 Qaxaqları yandırır, əmlikləri şişə çək,  
 Tüstü udma, quzunun kababını dişə çək.  
 Əsərimi təkkinlə oxumağa çalış sən,  
 Düşündükcə fikirdən, düşüncədən alış sən.  
 Hansı sözü ədəbdən kənar dəyər gözüne,  
 Poz ki, onu yazan kəs əhsən deyər özünə.  
 Müdrikliyin bayrağı deyilsə də əsərim,  
 Yaşatmasın adımlı heç bir vədə əsərim.  
 Ürəyimin qanıyla, bil ki, yazdım onu mən,  
 Eldən-elə yoxsa ki, yollamazdım onu mən.  
 Şairliyim saxlayıb dustaq kimi Gəncədə,  
 Mənəm indi dünyanın söz hakimi Gəncədə.  
 Dövrən dedi: «Torpaqsan? Tərpən görək yerindən,  
 Torpaq kimi tərpədə təkən görək yerindən?»  
 Dedim: «Bakir söz qızı ar libası geyinsin,  
 Qamətinə don hanı? Var libası, geyinsin?!  
 Can köynəyi çatırmı örtməyə hər dizini?  
 Dizi üstə oturub – görməsinlər dizini.  
 Yeni libas bəzəsin gül əndamı, hüsnünü,  
 Unutmasın duranda, süzsün hamı hüsnünü.  
 Qoca, cavan hüsnünə bir heyrandır dünyada,  
 Umacağım, qazancım şərəf-şandır dünyada.  
 Aləm axıb üstünə, qızıl sayan hardadır?  
 Bazar kasad bazardır, qiymət qoyan hardadır?  
 Boğazımı gör necə düyləyibdi Gəncə,



Yoxsa İraq xəznəsi mənim olardı, mənə.  
 Aləm deyir: «Övladsan sən dünyaya, Nizami,  
 Sığışmazsan Gəncədə gen dünyaya, Nizami».  
 Şükür, yazdım ilhamım daşa-daşa əsəri,  
 Ömrü başa vurmamış vurdum başa əsəri.  
 Mümkünmüdür zinətsiz qoyam, haşa, onu mən?  
 Qərq etmişəm gövhərə başdan-başa onu mən.  
 Mübarəkdir səpdiyim belə baha incilər,  
 Cəmərddir ki, layiqdir elə şaha incilər.  
 Çox gəlibdir cövlana söz mülkündə söz quşu,  
 Cilvələnilə tovuztək öz mülkündə söz quşu.  
 Söz incimi sanmışam hər incidən baha mən,  
 «Sirlər xəzinəsi»ni tamamladım daha mən.  
 Hansı ayda, ildəcə deyim necə qurtarıb,  
 O, payızın iyirmi dördündəcə qurtarıb.  
 Sanma hicri tarixi yaddan itən olubdur,  
 Beş yüz yetmiş ikinci ildə bitən olubdur.

## İZAHLAR

<sup>1</sup> Zülmət aşıqlərini işıqsız zülmətə at,  
 Cavahirə uyanlar görməsin cavahirat.

**Zülmət aşıqləri (zülmətdə yaşayanlar)** – Günəşə və oda sitayiş edən atəşpərəstlər, **cavahirə uyanlar (cövhərpərəstlər)** – antropomorfistlər, Allahı cisim təsəvvür edənlər.

<sup>2</sup> Altıbucaqlı taxtı devir, yığ əməlinlə...

**Altıbucaq** – altı cəhət. Yuxarı, aşağı, ön, arxa, sağ və sol tərəflər. Yəni kainatı alt-üst et.

<sup>3</sup> Yerdə gilə qarışsın Ayın nurlu haləsi,  
 Sınsın Zühəl daşıyla Zöhrənin piyaləsi.

Ay mücrüsünü yerə vur və Zühəlin daşı ilə Zöhrənin eyş-işrət qədəhini sındır. Yəni cismani aləmin nizamını dağıt.

<sup>4</sup> Qapının halqasıtək qapını döyənək biz.

Keçmişdə qapı və darvazaların üstünə ev sahibini çağırmaq üçün dəmir halqalar vururdular və həmin halqalarla qapını döyürdülər.

<sup>5</sup> Lal kimi heyrətdəyik, nə deyək dost-tanişa?  
 Allahı tanıyanın dili olmaz danışa.

**«Allahı tanıyanın dili taqətdən düşür»** hədisinə işarədir.

<sup>6</sup> Varlığın lövhəsinə ilk söz yazanda qələm. –  
 Əhmədin «əlif»ini yazıbdır onda qələm.

Lövhi-məhfuzda yazdığı birinci hərf «əlif» olmuşdur. Ərəbcə **Mühəmməd** – şərəfli, şanlı deməkdir. Əhməd də həmin kökdən (həmədə) və həmin mənada olduğu üçün peyğəmbər bu adla da məşhurdur.

<sup>7</sup> Turuncun adətidir: gül açmaz ilk baharda,  
 Meyvəsi yetişəndə gəlib çıxar bahar da.

Turunc ağacının meyvəsi baharın əvvəlində yetişir, özü isə baharda yenidən çiçəkləyir.

Məhəmməd bütün peyğəmbərlərdən sonra gəlməyinə baxmayaraq, lövhi-məhfuzda o, birinci peyğəmbər yazılmışdır. Yəni onun peyğəmbərlik rəsələri bütün tanrı elçilərindən əvvəl olmasına baxmayaraq, özü bütün peyğəmbərlərdən sonra zühur etmişdir.

<sup>8</sup> Dünyaya dərs almamış natiq kimi gəlibdir,  
 Dərsi – Məsihin «mim»i, Adəmdəki «əlif»dir.

Ərəbcə **ümmi** – xalq arasından çıxmış savadsız deməkdir. Həmin söz iki hərfle – «əlif» (ə) və «mim» (m) birləşməsi ilə yazılır.



Adəmin adı «əlif» və «mim» ilə bitir. **Məsih**, yəni İsa peyğəmbərin adı isə «mim» hərfi ilə başlayır. Burada şair adların hərflərinin alleqorik şərhini verərək isbat etmək istəyir ki, Məhəmməd həm Adəm, həm də İsadən üstündür. Adəm və İsa islamda peyğəmbər kimi qəbul olunmuşlar.

<sup>9</sup> Əhdinə, vəfasına «əlif» tək düz bil onu.

Ərəb əlifbasının birinci hərfi olan «əlif» şaquli düz xətdən ibarətdir.

<sup>10</sup> Məkkədən xərac alıb, bac alıb qürbətdə də.

Məhəmmədin 621-ci ilin sentyabr ayında Məkkədən Mədinəyə mühacirətinə və sonralar 624-cü ildə müharibədə məkkəlilərə qalib gəlməsinə işarə olunur.

<sup>11</sup> Torpağın öküzündən dür qapdı göy öküzü...

**Göy öküzü** – Sur bürcü, **torpağın öküzü** isə yeri buynuzu üstündə saxlayan əfsanəvi öküzdür.

<sup>12</sup> Cövzadan kəmərdən aldı, Xərçəngdən tac aldı...

**Sərətən (Xərçəng)** bürcündə yerləşən ulduzların (13 ulduz) ümumi görünüşü taca bənzəyir. **Cövza** bürcündə yerləşən səmavi cisimlər isə kəməre.

<sup>13</sup> Sünbül döndü ətirli, tərəvətli sünbülə,  
Əsədin pəncəsinə qolazlandı Sünbülə.

**Xuşə (Sünbül)** Şir bürcündən sonra yerləşən bürcdür. **Xuşə** sözünün hərfi mənası **başaq, kövşən** deməkdir. Burada şair xuşə, sünbül, Sünbülə sözlərinin lüğəvi mənasından geniş istifadə edərək çox incə məcazlar yaratmışdır.

<sup>14</sup> Gecənin siqlətini ölçməkdimi qərəzi?  
Zöhrə onu çəkirdi əllərində tərəzi.

**Zöhrə** planeti **Mizan (Tərəzi)** bürcündə yerləşdiyi üçün ona çəkici, tərəziçi ləqəbi vermişdir. Beytin mənası belədir: Məhəmmədin qədir-qiyəmətinə dərk etmək üçün Zöhrə Tərəzi bürcündə onun vəznini ölçmüşdür.

<sup>15</sup> Çəkməyə daşı yoxdu, necə çəkəydi Mizan?!  
Siqlətinə mat qalıb ona baş əydi Mizan.

Məhəmmədin «daşı», yəni vəznini, qədir və əzəməti o qədər ağır imiş ki, tərəzinin onu çəkməyə qabiliyyəti olmamış və başını onun qabağında yerə əyib səcdə etmişdir.

<sup>16</sup> Zənbaqtək quyruğuna zəhər dolub Əqrəbin,  
Süsənbər zəhərini kəsən olub Əqrəbin.

**Süsənbər çiçəyinin** şirəsi qədim təbabətdə əqrəb zəhərini məhv edən padzəhr kimi işlənərdi. Yəni Məhəmmədin süsənbər nəfəsi Əqrəb bürcünün quyruğuna padzəhr töküüb onu xətersiz etdi.

<sup>17</sup> Günəş camallı Yusif Dol içində oturdu,  
Qəlbi Yunis qəlbətək balıq qarnında vurdu.

Yusif gözəllik simvolu olduğu üçün Günəşə bənzədilir və onun qardaşları tərəfindən su quyusuna atılması Günəşin Dolça bürcündə yerləşməsi ilə müqayisə olunur. Yunis dənizdə batarkən onu balina udmuş və bir müddət onun qarnında yaşayıb sonra xilas olmuşdur. Beytin ümumi mənası belədir: «Yusif su dolunda quyuya atıldığı kimi, Məhəmməd də Dolça bürcünün günəşi və başını Dolça bürcünə qoymuş Balıq bürcünün – Balinanın Yunisi oldu».

<sup>18</sup> Həməlin sinəsində qurdu Sürəyya taxtı,  
Gül-çiçəyin ordusu düzə axdı, nə axdı.

**Həməl** bürcü yaz ayları – mart və aprele müvafiq olur. Sürəyya bürcünün üç hissəsi **Sur (Öküz)** bürcündə, bir hissəsi isə Həməl bürcündə olduğu üçün şair onu taxta bənzətmişdir. Yəni Məhəmməd öz Sürəyya taxtını Həməldə qurandan sonra Həməl səhra və düzəngahlarına bahar gəldi, gül-çiçəklər açıldı.

<sup>19</sup> Sünbül saçı – Sünbülə, şölə saçır gündüzə,  
Gövhəriylə dür səpir, inci səpir Gün düzə.

**Sünbül** – sünbülçiçək, Sünbülə – 12 səmavi bürcdən biri. Burada sünbül ilə Məhəmmədin saçları, gündüzlə isə onun surəti, üzün müqayisə olunur. Sünbülə bürcü gündüzlər görünür. Yəni Məhəmmədin sünbülçiçəyə bənzər saçları gündüzlər parlamayan Sünbülə bürcünün əksinə, onun gündüz kimi parlaq üzündə parlayır.

İkinci misrada **gövhər** – təbiət, cövhər, zat deməkdir. Yəni onun günəşdən işıqlı təbiətinin cövhəri Günəşə nur verir.

<sup>20</sup> Dürrü görünər deyə gülməz şəkər dodaqlar,  
Sədəfin sinəsini dürrü həsəddən dağlar.

Burada Məhəmmədin çox nadir hallarda güldüyü və çox ciddi olduğu öz poetik ifadəsini tapmışdır. Beytin mənası belədir: Məhəmməd ona görə gülmürdü ki, içi dürrü ilə dolu sədəf onun gövhər dişlərini görüb xəcalət çəkməsin.

<sup>21</sup> İncisindən daşın da daş qəlbi inciməzdi,  
Bəs niyə incisini daşlar sındırdı, əzdi?

Bu beytdə 625-ci ildə Ühüd dağının yanında baş vermiş müharibə vaxtı sapanla atılmış daşın Məhəmmədin bir dişini sındırmasına işarə olunur.

Beytin mənası: Məhəmmədin gövhəri – təbiəti o qədər mülayim, yumşaq idi ki, o heç daşın da ürəyini sındırmazdı, bəs onda daş nə üçün onun gövhər kimi dişini sındırdı?



<sup>22</sup> Qələbə ərz etdi ki, mən hazıram qisasa,  
Diş yerinə diş tökdü, toyu döndərdi yasa.

Ühüd dağının yanında 625-ci ildəki vuruşmada Məhəmməd və onun tərəfdarları qalib gəlmişdilər. Beytdə bu qələbəyə işarə edilir.

<sup>23</sup> Ordular da yenməzdi belə ər oğlu əri,  
Əl – bayraq, dil də – xəncər, dişdə xəncər kəsəri.  
Olsa diş, kəsəri olmazdı xəncərinin,  
Töküdü dişini – ağzı almazdı xəncərinin.

Yəni vuruş meydanında əli – bayraq, dili – xəncər və diş isə xəncər üzərindəki dişək idi. Dişəkli xəncər itiliyini itirdiyi kimi, dişli dil də öz fəşahətini itirir. Odur ki, o, öz xəncərinin dişəyini – öz dilinin altındakı diş sədəqə verib atdı.

<sup>24</sup> Suya çəkib qurutdun aləmin ətəyini,  
Ənbərlə doldurdun torpağın göbəyini.

Beytin mənası: günaha batmış, fitnə və fəsadla dolmuş aləm sənənin sayəndə təmizliyə çıxdı, yerin göbəyi – mərkəzi, yəni Kəbə sənənin sayəndə müşk saçmağa başladı.

<sup>25</sup> Türbətənin qubarı döndü ənbər ətrinə,  
Yurdun ənbər vətəni oldu sənənin xətrinə.

Yəni sənənin məzarının saçdığı müşkdən sənənin vətənin olan Hicaz ətrafına ətir yağdırır.

<sup>26</sup> Torpağın ətirlidir Süleymanın mehindən,  
Cənnət də ətirələnər gülzarının şəhindən.

Dini əsatirə görə **Süleyman** (Bibliyada – Solomon) peyğəmbər əmr edərək külək gül-çiçəkli çəmən və bağların üzərindən keçərək ətir saçarmış. Beytin mənası: sənənin vətəninə torpağı sənənin məzarının sayəsində Süleymanın küləklərindən daha ətirlidir.

<sup>27</sup> İslamın sütunətək o dörd bayraq ucaldı,  
Şəninə gecə-gündüz beş kərə təbil çaldı.

İslam dininin əsasını təşkil edən rüknləri beşdir: **şəhadət, namaz, oruc tutmaq, zəkat və həccə getmək**. Burada «şəhadət nəzərdə tutulmayıb», çünki dörd rükn ondan əmələ gəlir. Beş növbət (beş kərə) ifadəsi keçmişdə sultanların saraylarının qabağında qoyulmuş təbilin beş dəfə döyülməsinə işarədir. Həmin təbilin beş dəfə döyülməsi sultanlıq rəmzi olmuşdur. Misranın mənası: sən Allahın yerdə kölgəsi olan sultansən və sənənin sultanlıq rəmzinə isə beş rükət namazdır.

<sup>28</sup> Sidrə qəsrin önündə baş əyib kölgə salar,  
Ərş – taxtını qurmağa cəlalına alçalar.

Göyün doqquzuncu qatında bitən sidr ağacı sənənin köynəyinin haşiyəsinə bənzəyir. Ərş, göydəki taxt isə sənənin eyvanında sənənin altına kürsü qoyan adi bir nöqədir.

<sup>29</sup> Torpaq altda olsan da, xəzinə billik səni,  
Torpağa tapşırırlar hər yerdə xəzinəni.  
Mənəvi xəzinəsən, viranən saya gəlməz,  
Sayən – nurlu şamındır, pərvanən saya gəlməz.

Əsatirə görə peyğəmbərin kölgəsi olmamışdır. Çünki pərvanə şam ətrafında yandığı kimi, kölgə də Məhəmmədin vücudunun günəşi altında yanmışdır. Yəni bu dünyada sənənin vücudunun xəzinəsi sənənin viranəliyə bənzər yoxsulluğun içində gizlənmişdir, bu bəs deyildirmi? Bu dünyada sənə pərvanə olub sənənin günəşli vücudunun nurunda yanan bəs deyildirmi, neçin qəbrin kölgəsində daldalandın?

<sup>30</sup> Ey Məkkə, Mədinənin pərdələnən günəşi...

Məhəmməd peyğəmbərin Məkkədə anadan olduğu və Mədinədə vəfat edib basdırıldığına işarədir.

<sup>31</sup> Ya meydana Əlini – ər oğlu əri göndər,  
Ya da şeytan üstünə cəsur Öməri göndər.

Məhəmmədin əmisi oğlu və onun qızı Fatimənin əri Əli (xəlifəlik illəri 656–661) öz cəngavərliyi ilə məşhur idi. Ömər ikinci xəlifə (xəlifəlik illəri 634–644) olub. Dini rəvayətə görə o, hansı yerdən keçsəydi, o yerə üç gün şeytan ayaq basa bilməzdi.

<sup>32</sup> Çöhrən – Yəmən ayına, saçın – gecəyə dönsün,  
Başın – aytək qoy Yəmən cübbəsindən görünsün.

Rəvayətə görə peyğəmbər cümə və bayram günlərində Yəməndə tikilmiş qara cübbəni geyər və tellərini alına tökmüş. Beytdə **Yəmən ayı** deyərək Məkkəyə də işarə olunur, çünki peyğəmbərin zamanında (VII əsr) Məkkə Yəmənə tərkibində idi.

<sup>33</sup> Beş yüz əlli doqquz il yuxuya dalmısan sən,  
Dünyanın axırındır, bəs harda qalmısan sən?

Məhəmməd peyğəmbər hicri tarixi ilə 11-ci ildə vəfat etmişdir. Nizami Məhəmmədə müraciət edərək deyir ki, 559 ildir yatırsan, bəsdir, dur gəl, dünyanı zülm və sitəmdən xilas et. 559-un üzərinə 11 gəldikdə 570 edir. Bu isə miladi tarixlə 1174/75-ci illərə uyğun gəlir.

<sup>34</sup> Qalx! Qoy sənənin hökmünlə İsrail adlı mələk  
Qəndilləri söndürsün, işıqsız qalsın fələk.

**Qəndilləri** deyərək şair Günəş, Ay və səyyarələri nəzərdə tutmuşdur.

Beytin mənası: İsrailə buyur ki, Günəş, Ay və ulduzları söndürüb fitnə, fəsad və zülmə məruz qalmış dünyanı zülmətə bürüsün.



<sup>35</sup> **Xilqət** – gözəl şerdir, ilk beytdir onda adın,  
Ən gözəl qafiyətək səslənir sonda adın.

Yaranmış qəsidəsinin beytinin əvvəli sənin adınla başladığı kimi, qafiyəsi (sonu) da sənin adınla bitir. Yəni sənin bütün peyğəmbərlərdən əvvəl yaranmağına baxmayaraq onların sırası səninlə də bitir, çünki səndən sonra peyğəmbər olmayacaq.

<sup>36</sup> Elə başdan-binadan xarabaydı bu aləm,  
Onu abad eyləyən bir sənsən, bir də Adəm.  
Bu dünya sarayının qoyulanda təməli,  
Suya da, kərpicə də möhtac imiş, deməli.

Dini əsatirə görə Adəm peyğəmbər Allahın tikdiyi bu cavan, təzəcə bəzənmiş dünya evi divarının birinci layı, Məhəmməd isə axırncı kərpicici və bəzəyidir.

Beytlərin məzmunu Məhəmmədin hədisindən alınmışdır: «**Mənimlə məndən əvvəlki peyğəmbərlərin məsəli ona bənzəyir ki, bir kişi ev tikir, onu bitirir, bəzəyir, lakin bircə damının tağından başqa. Mən peyğəmbərlərin sonu olaraq haman damın tağıyam**».

<sup>37</sup> Adəmin də, Nuhun da kələfləri dolaşdı,  
O dolaşığı duyünü sənin əllərin açdı.

Dini əsatirə görə Adəm cənnətdə buğda (Bibliyada – alma) yeyib günaha batandan sonra onun tövbəsi yalnız Məhəmmədin şəfaəti nəticəsində qəbul olmuş, Nuh da tufandan Məhəmməd peyğəmbərin vasitəsilə çıxmışdır.

<sup>38</sup> Nuh susayıb dirilik çeşməsinə can atdı,  
Çeşmənin sorağında gəmisini suda batdı.

Beytin məzmunu Quranın «Nuh» surəsindən iqtibas edilmişdir. Bu surənin məzmunu belədir: Nuh peyğəmbər öz ümmətini bütperəstlikdən əl çəkib bir Allaha itaətə dəvət edərkən ona qulaq asmayıb kafirlik, gunah və asiliyə davam etdilər. Onda Nuh Allahdan rica etdi: «Xudavənda, yer üzündə evlərdə yaşayan heç bir kafiri saxlama». Bu duadan sonra yer üzünü sel-su basdı və Nuh gəmidə hər cindən bir ədəd götürüb xilas oldu.

<sup>39</sup> İbrahim kəcavədə xəcalətdən sıxıldı.  
Yarı yolda üç dəfə kəcavədən yıxıldı.

İbrahim peyğəmbərlik topunu öz çovkanı ilə götürmək istədi, lakin onun vücudunun beşiyi atdan iki-üç dəfə düşdü. Beytin məzmunu Məhəmməd peyğəmbərin hədislərinin birindən götürülmüşdür. Həmin hədisdə İbrahim peyğəmbərin həyatda üç dəfə yalan deməsindən söhbət gedir. İbrahimin iki-üç dəfə atdan yığılması haman yalanlara işarədir.

<sup>40</sup> Davudun boğulanda, tutulanda nəfəsi,  
Zilə qalxa bilmədi, inlədi bəmdə səsi.

Rəvayətə görə nəğməni Davud peyğəmbər ixtira etmişdir. Lakin o, Uryaya evlənəndən sonra səsinə itirdi. Peyğəmbərlik topunu aparmaq üçün o, gərək bəm səslə Allaha yalvaraydı, lakin o, səsinə itirdiyi üçün zilə keçdi və duası qəbul olmadı.

<sup>41</sup> Daim ədalətindən nəşə duydu Süleyman,  
Peyğəmbərlik tacına sanma uydu Süleyman.

Dini əsatirə görə Süleyman peyğəmbər yəhudilərin ən qüdrətli şahı olub. O, peyğəmbərlik topunu udmağa qabil idi, lakin peyğəmbərlik tacı üçün şahlıqdan əl çəkə bilmədi.

<sup>42</sup> O quyudan qisməti, ah, nə oldu Yusifin?!  
Nəsibi bir kəndirdi, bir də doldu Yusifin.

Yusif (Quran, XII surə) qəbul quyusuna düşsə də, orda kəndir və su dolçasından başqa bir şey görə bilmədi və peyğəmbərlik topunu uda bilmədi.

<sup>43</sup> Gedər-gəlməz səfərə atını çapdı Xızır,  
Ətəyini isladıb, çeşməni tapdı Xızır.

Şair burada başa çatdırılmayan səfəri nəzərdə tutub.

Xızır zülmətdə tapdığı dirilik suyuna aludə olub öz ətəyini yaş etdi. Ətəyini yaş etmək – islatmaq ifadəsinin məcazi mənası «günahkar»dır deməkdir. Yəni əbədi həyat naminə Xızır peyğəmbərlik topunun arxasınca getməyib dirilik suyunun dalınca qaçdı və beləliklə, Allahın qabağında günahkar oldu.

<sup>44</sup> Camı boşdu həqiqət sorağında Musanın,  
Sındı ümid şüşəsi Tur dağında Musanın.

Musa qəbul camını götürmək istədi, lakin buna müyəssər olmayıb ümid şüşəsini Tur dağında daşa çırpıb Allaha yalvardı: «Özünü mənə göstər», lakin Allahdan cavab gəldi: «Lən tərani» – yəni «sən mənə görə bilməzsən».

<sup>45</sup> Niyət bais deyildi təlaşına İsanın,  
Atasızlıq qaxıncdı öz başına İsanın.

Yəni İsa peyğəmbər qəbul təamını, qidasını arzulamadı. Çünki atası məlum olmadığı üçün xalq onu qəbul etmirdi.

<sup>46</sup> Yazmasan da, yazılı saysız dəri oxudun...

Məhəmməd peyğəmbərin zamanında (570–632) kağız olmadığı üçün dəri üstündə yazırdılar.

<sup>47</sup> O, Süleyman üzüklü, günəş taclı hökmdar...

Dini əsatirə görə Süleyman peyğəmbərin üzüyünün qaşında «Allah» yazılmışdır və ona görə də Süleymana bütün cin və divlər, quşlar və heyvanlar, müxtəlif dilli qəbilələr tabe idi. **Süleyman üzüklü** – mütləq hakimiyyətə malik olan qüdrətli şah deməkdir.



<sup>48</sup> Əzəldən xoşbəxtdir ki, Davud atası olub,  
Süleyman şöhrətinə gəlib çatası olub.

Fəxrəddin Bəhram şahın atası Davud, babası isə İshaq idi. Dini əsatirə görə isə Süleyman peyğəmbərin atası Davud peyğəmbər olmuşdur. Bu adların uyğunluğundan şairənə istifadə edərək Nizami Bəhram şahın hakimiyyətini Süleymanın qüdrətli hökmdarlığına bərabər tutur.

<sup>49</sup> Qüdrətini göylərin öz Bəhramında ara,  
Bəhram Gurla vuruşsa, gömər onu məzara.

**Göylərin Bəhramı** deyərkən şair burada **Mərrix (Mars)** planetini nəzərdə tutmuşdur, çünki Bəhram Mərrixin qədim fars adıdır. Mərrixi astroloqlar vuruş və müharibə ilahisi hesab edib ona cəngavər ləqəbi vermişlər.

Beytin mənası: Bəhram şah öz Mərrix kimi cəngavərliyini göstərən zaman Bəhram Gur, şairin dördüncü poemasının qəhrəmanı gora vasil olardı.

<sup>50</sup> Verib dünya mülkünü öz xalqının əlinə,  
Həm Ərmənə hakimdir, həm də ki Rum elinə.

Ərmən, Rum–Bizans və Abxaziyanın bir hissəsi XII əsrdə Bəhram şahın hökmranlıq etdiyi Ərzincan vilayətinə tabe idi.

<sup>51</sup> Səxavəti – dünyanın bir büllur çeşməsidir,  
Dür dəryası, balıqlar üzən nur çeşməsidir.

Onun səxavəti dürr dəryası və balıq bulağıdır. Bulaq və dəniz sakit olan zaman balıq tutmaq və dürlə dolu sədəfləri çıxarmaq asan olduğu üçün şair məcazi şəkildə Bəhram şahın mülayimliyinə də işarə edir.

<sup>52</sup> İki balıq əzəldən yerə, göyə şərəfdir,  
Qulağı qılincının gövhərinə sədəfdir.

**İki balıq** – göydəki Hut (Balina) bürcü və əsatirə görə yeri öz belində saxlayan balina, yəni yerin altından tutmuş fələyə qədər yerləşən bütün dürr və gövhərlər sənin qılincının hökmündədir.

<sup>53</sup> Gəlsə səninlə işrət Firidunun arına,  
Başı, beyni yem olsun Zöhhak ilanlarına.

«Şahnamə»nin qəhrəmanı və zalımlıq rəmzi olan Zöhhakın çiyinlərindən iki ilan çıxıbmiş. Zöhhak o ilanlara insan beyni yedizdirərmiş və bunun üçün də gündə iki nəfər cavan oğlan öldürərmiş. Firidun şah və dəmirçi Gavə onu tutub Elbrus dağında yerə zəncirləmişlər.

<sup>54</sup> Mən ki bir nəğməkaram belə təzətər gülə...

**Təzətər gül** – «Sirlər xəzinəsi». «Təzə» təyini ilə Nizami özündən əvvəl «Sirlər xəzinəsi» kimi poema yazılmadığına işarə edir.

<sup>55</sup> İki söz cəngavəri yaratdı iki əsər,  
İki Bəhram adıyla adları dildə gəzər.

Nizami burada iki kitabə və iki Bəhram şaha işarə edir. Birinci kitab **«Hədiqətül-həqaiq»** poemasıdır. Onu məşhur İran şairi Sənai 1140-cı ildə yazıb, Qəznə hakimi Yəmin əd-Dövlə Bəhram şaha (1118–1157) həsr etmişdir. Nizami isə «Sirlər xəzinəsi»ni Kiçik Asiyada Ərzincan vilayəti hakimi Fəxrəddin Bəhram şaha (1166–1225) göndərmişdir.

<sup>56</sup> Mənsə yeni dəryadan yığdım inci-mirvarı...

**Dərya** (bəhr) sözü burada iki mənada işlədilmişdir: 1. Dəniz; 2. Əruz vəzninin bəhri. Nizami «Sirlər xəzinəsi»ni səri (müftəilun, müftəilun, failun) bəhri ilə yazmışdır. Ondan əvvəl heç bir şair bu bəhrdə poema yazmamışdır.

<sup>57</sup> O, Qəznədə ucaldı sözün mülkündə bayraq,  
Mənsə Rum sikkəsilə verdim sənətə növraq.

Yəni Sənainin «Hədiqətül-həqaiq» əsəri Qəznə hakiminə təqdim olunub, orada qiymətləndirilib öz şöhrət bayrağını qaldırdı. «Sirlər xəzinəsi» isə öz sikkəsini Rum – Bizans sultanı Bəhram şahın adına vurdu.

<sup>58</sup> Bir-iki ay çalışıb, çox can atmışam ki, mən  
Şahımın səcdəsində əhdə çatım yenidən!

Bu beytdən məlum olur ki, «Sirlər xəzinəsi»ni yazmazdan əvvəl Nizami Bəhram şahla görüşübmiş.

<sup>59</sup> Sədlərlə istehkamlar kəsmişdi sağ-solumu,  
Hər yandan bağlamışdı mənim çıxış yolumu.  
Görüşünə uçaraq can atırdım dərgaha,  
Dəridən çıxmağa da, inan, hazırdım daha.  
Yenə gördüm yolları aslandı, şirdi kəsən,  
Dörd yanımı xəncərdi, odlü şəmşirdi kəsən.  
Özümü cəsərlə qılınca toxumuşam,  
Qılınclar arasında xütbəni oxumuşam.

Bu beytlərdə Gəncə ətrafında müharibə getdiyinə işarə edilmişdir. Ola bilsin ki, atabəy Cahan Pəhləvanın gürcü çarı ilə vuruşması nəzərdə tutulmuşdur.

<sup>60</sup> Qiyməti var ölçüsüz, pərakəndə sözün də,  
Cavahirdir cavahir sərrafları gözündə.



Yəni vəznətsiz, nəzmə çəkilməmiş, nəslə yazılmış sözlər belə söz sərrafının yanında gövhərə bərabərdir.

<sup>61</sup> Qədəminə əyilən öz başıdır şairin,  
Şer- sənət kürsüsü bardaşdır şairin.

Keçmişdə şairlər masanın arxasında deyil, bardaş qurub, ya da dizləri üstündə yerdə oturub yazarlarmış. Beytin mənası: Dizləri üstündə oturub yazıb-yaradan və öz əsərləri ilə ölkələr fəth edən şairə heç yaraşarmı ki, bir tikə çörək, ya mənasız cah-cəlal üçün öz başını şahların və sultanların qapısında aşağı əysin?

<sup>62</sup> Civə kimi getmədi kim ki, qızıla sarı,  
Gümüş oldu, – əzmədi Səncərin toxmaqları.

Qədim kimyagərlərin əqidəsinə görə qızıl həmişə civəyə meyl edir, civə isə qızıla mail olmur.

Məşhur səlcuq sultanı Səncər (1117–1157) öz sıkkəsini yalnız qızıl pul üstünə vurarmış. O, qüdrət və əzəmət rəmzi kimi tarixdə tanınmışdır.

<sup>63</sup> Şer səni Sidrənin kölgəsinə göndərər...

Yəni sənin şerinin şöhrətini göyün doqquzuncu qatında cilvələnen Sidr ağacına qədər ucaldarlar. Quranda göstəriləndiyinə görə sidr yeddinci göydə olan ağacdır.

<sup>64</sup> Olarsan şerin ilə söz hakimi dünyada...

«**Şairlər sözün əmirləridirlər**» ərəb misalıdır.

<sup>65</sup> Şer-sənət məbədi abad oldu əlimlə,  
Şairlik meyxanədən azad oldu əlimlə.

Şerin canını meyxana və saray bəzəmələrindən qurtarıb insan-pərvərliyə xidmət edən ülvə, təmiz və pak ibadətəgaha köçürdüm.

<sup>66</sup> Zahid, rahib qalmaq, üstümə axdı onlar,  
Əbanı, qurşağı da atəşə yaxdı onlar.

Müsəlman zahidlər və məsihi rahiblər şerimin möcüzəli qüdrətini görüb öz xirqə və zünnarlarını atdılar. **Xirqə** – zahid, dərviş və sufilərin geydiyi cındır, yamaqlı, qıldan toxunmuş əba. **Zünnar** (qurşaq) – xaçpərəstlər, məsihilərin müsəlman ölkələrində belinə bağladığı qıldan toxunmuş kəmər. Məsihilər bu kəməri bağlamağa məcbur idilər, çünki onun vasitəsilə müsəlmanlar onların xaçpərəst olduqlarını dərhal bilirdilər.

Şair bu beytdə öz şerinin həm islam, həm də məsihiyyətdən üstün olduğunu və ümumbəşəri ideala xidmət etdiyinə üstüörtülü işarə edir.

<sup>67</sup> Ecəzkar sənətimlə açaram tilsimləri,  
Şehrimlə əfsunlanıb, tilsimdədir bir pəri.

Gəncə – Harut sehrli Babil deyil, bəs nədir?  
Ürəyim ulduzlara nur saçan bir Zöhrədir.

Bu beytlərdə məşhur dini əsatiyə işarə edilmişdir. Bu əsatiyə görə adları **Harut** və **Marut** olan iki mələk günaha batmış bəşər cinsinə nifrət edərmiş. İnsanları yoxlamaq üçün onlar insan surətində yerə enib Babilistanda (indiki İraqın ərazisində) fəaliyyətə başlayırlar. Lakin bir müddət keçəndən sonra onların hər ikisi Zöhrə adlı bir gözələ vurulub öz ehtiraslarının təsiri altında çox günahlı işlər görürlər. Onları cəzalandırmaq üçün Allahın əmrilə hər ikisini Babilə dərin bir quyuya atırlar və qiyamətə qədər onlar orada qalacaqlar. Harut və Marut böyük cadugər və sehirbaz olduqları üçün istəyənlərə cadu və sehir öyrədirlər. Zöhrə isə göyə aparılıb ulduza çevrilir. İndi o, (Venera planeti) musiqi, şer və şənliyin hamisidir.

<sup>68</sup> Zöhrə tək ucalıb Mizan bürcünə Gəncə,  
Onu belə ucaldan ülvə sözümdür, mənə.

Bu məntəqənin – Gəncənin Zöhrəsi olan ruhum göylərdə yerləşən Tərəzidə (Mizan bürcündə) əsl sənət sözlərini ölçür.

<sup>69</sup> Heyrətəməz sənətim – ölməzliyə bir buta,  
Şehrimlə, möcüzəmlə nicat yoxdur Haruta.

Yəni şerlərimdə o qədər əfsun qüdrəti vardır ki, Harutun sehir kitabçasının üstündən qələm çəkirlər. Onun sehləri zəif olduğu üçün silib atırlar.

<sup>70</sup> Günəş təslim olaraq yerə atdı qalxanı,  
Xəcalətdən yerin də suya batdı qalxanı.

Günəş qürub qaranlığının çökməsi ilə vuruşda məğlub olub yerə dəydi: «Qalxanını suya at». **Qalxanı atmaq, qalxanı suya atmaq** məğlub olmaq, təslim olmaq deməkdir. **Yerin qalxanı** isə qədim astroloqların təsəvvürünə görə yerin **gəcə** fəlekələri düşən konusvarı kölgəsidir.

<sup>71</sup> Dayəsini gecənin çağası qucaqladı,  
Gündüzün qumrovunu ayağına bağladı.

**Gecənin çağası** – təzə ay, onun **dayəsi** fələkdir, çünki ay fələyin qucağında yerləşir. **Gündüzün qumrovu** – Günəş.

<sup>72</sup> Gecə – dəli-divanə, aman vermir qəm ona,  
Hazırladı torpaqdan dayəsi məlhəm ona.  
İsanın nəfəsitək torpaq məlhəmə döndü,  
Dəliliyin atəşi onun suyuyla söndü.

Gecənin çağasını qarasövda (qaranlıq) xəstəliyindən qorumaq üçün torpaqdan bir şəfa bəxş edən məcun düzəltdi, sonra torpaq öz məsihəvari nəfəsindən gecənin qarasövdası atəşinə su çilədi və xəstə ilə şərbət bir-biri ilə düz gəlib qarasövdanın evini tərək etdi.



<sup>73</sup> Xəstə şəfa şərbəti içdi dayə əlindən,  
Divanəlik binası sarsıldı təməlindən.  
Bir ləyən qan qusaraq gör nə hala qaldı o,  
Təpədən dırnağadək qapqara qaraldı o.  
Qəlbinin qaralığı çöhrəsinə yayıldı,  
Yer üzünün kafiri – üzüqara sayıldı.

Xəstə, üfüqlərə bir tas qan – şəfəq tökdü, həmin anda onun qarasövdası (qaranlığı) içərisindən xaricə çıxdı və gecənin çağası başdan ayağa qədər mürəkkəb rənginə girdi. Onu qara rəng o dərəcədə bürüdü ki, qəza onu kafirlikdə müttəhim etdi.

Dini təlimə görə qiyamət günü kafirlər üzüqara olacaqlar.

<sup>74</sup> Gah oldu gül-çiçəyi Ay əyninin qumaşı,  
Gah Zöhrənin dəfinə dirhəmlərdir şabaşı.

**Gül və dirhəm** ulduzların məcazlarıdır. Burada Ay və Zöhrənin başqa ulduzlarla qarşılaşmasına işarə edilir.

<sup>75</sup> Dedi ilham pərisi: «Hazıram, nə diləsən,  
Elə borca giriş ki, qaytara da biləsən.  
Bu müqəddəs atəşə su çiləmək olarmı?  
Can mülkünü at çapan yel diləmək olarmı?  
Günəşin şöləsini yaqutlara bağışla...

Bu beytlərdə həva və həvəsi, dünyəvi arzu və tamahı tərək etmək təbliğ olunur. Beytlərin mənası: Nə üçün sən dünyəvi tələblər, arzular suyu ilə öz şairanə təbinin atəşini söndürürsən? Sən dünya malı üçün ona-buna mədh yazma, hava və həvəs küləyi ilə özünün torpaqdan yaranmış cisminin yedək atını – dünyəvi, heyvani tələbləri yelləmə, hərərət, qızdırma gətirən bu torpağı tabuta qoy ki, həvəsin yeli səni aldatmasın. Günəş kimi bu təbinin atəşini söz yaqutlarına bəxş et ki, həvəs və tamahın suyu onu söndürə bilməsin, çünki tamah abırı tökən və insan şərəfətini məhv edəndir.

<sup>76</sup> Göy rəngli küpün altda nə qədər inləyək biz?

**Küp** – göy, səma.

<sup>77</sup> Könül quldurlarından qurtar öz yaxanı sən...

Heyvani instinktlər, tamah, dünyəvi arzular oğru və yolkəsəndir.

<sup>78</sup> İki-üç həmdəmin var, heç biri pak sayılmaz.

**İki-üç həmdəm** deyərəkən şair insan təbiətinin heyvani instinktlərini nəzərdə tutur.

<sup>79</sup> Üzünə nur çiləyən könlünün Süheylidir...

**Süheyl (Kanop)** parlaq cənub ulduzudur.

Qədim təsəvvürə görə Yəməndə çox parlaq görünən bu ulduzun sayəsində Yəməndə istehsal olan ən əla növ dəri – ədim çox şəffaf olur.

<sup>80</sup> Canımı hədəf aldı ilhamımın pərisi,  
Qulağım dil yerinə oldu söhbət hərisi.

Ürəyimin çevrəsində qulağımı dilə döndərdim, yəni qulağımı geniş açıb dilimi isə bağladım, canımı mələyin qeybdən gələn səsine – hatifə hədəf elədim.

<sup>81</sup> Qolumdakı zənciri, parçaladım ər kimi,  
Quldurları yolumdan qovdum şiri-nər kimi.

Yəni təbiətimin yolkəsən heyvani instinktlərindən azad oldum, ruhum qüdrətləndi.

<sup>82</sup> Yeddi xəlifə gördüm bir kaşanə içində,  
Yeddi macəra vardı bir əfsanə içində.

**Yeddi xəlifə** deyərəkən bədənin yeddi «iççisi» nəzərdə tutulmuşdur: 1.Ürək. 2.Ağ ciyər. 3.Qara ciyər. 4.Öd kisəsi. 5.Dalaq. 6.Mədə. 7.Böyrək.

Yeddi hekayə bir dastana düzülən kimi, yeddi xəlifə bir-birinin yanında sıraya düzülmüşdü («Şahnamə»də İsfəndiyarın «Həftxan» dastanı nəzərdə tutulub).

<sup>83</sup> Günortanın sultanı baş tərəfdə əyləşib,  
İlq nəfəs sahibi közərməkdən keyləşib.  
Qızıl atlı süvari qarşısında baş əyir,  
Yaqut qəbalı əsgər ondan zəfər diləyir.  
Acıdil, cavan casus hər an hazırdır ova,  
Qüssəli qara kölə qorxudan düşüb lova.  
Bərədə pusqu quran bir kəməndatan da var,  
Gümüşdən zirehlənib misbədən pəhləvanlar.

Bu beytlərdə yeddi «xəlifənin» təsviri verilir. **Günortanın sultanı** – günəş, yəni qəlb. **İlq nəfəs sahibi** – ağ ciyər, nəfəs alarkən qəbul etdiyi havanı bir az qızdırır. **Qızıl atlı süvari** – ürək, **yaqut qəbalı zəfər əsgəri** – qara ciyər, **acıdil, cavan casus** – öd kisəsi. Qədim təbiblərin təsəvvürünə görə öd kisəsinin iki ağzı var. Biri ağ ciyəre açılır və qanı təmizləyərək onun tortasını özünə çəkir, ikinci ağzı isə mədə ilə birləşib qara səfranı mədəyə daxil edib, iştah gətirir və buna görə də şair ona «**şikar kəşfiyyətçisi**» ləqəbi vermişdir.

**Qara kölə** – dalaq, **kəməndatan** – mədə, **onun kəməndi isə** – bağırsaqlar, **misbədən pəhləvanlar** – böyrəklər.

<sup>84</sup> Züleyxanın eşqindən Misirtək yandı aləm,  
Yusifin camalıyla nura boyandı aləm.



Yeni Züleyxa məskəni olan bədən Misrindən qəlbim Yusif kimi xilas oldu. Züleyxa burada şəhvət, ehtiras, tamah rəmzidir. Züleyxa Yusifə vurulmuş qədim Misir fironunun vəziri Əzizin arvadı idi.

<sup>85</sup> İsanın nəfəsətək can verdi cansız cana.

Dini əsatiyə görə İsanın – Məsihin nəfəsi ölüləri dirildərmiş.

<sup>86</sup> Nərgiztək sürmə çəkər bu çəmənə süzənlər,  
İlanları qırıbdır zümrüd otlar, süsənlər.

Qədim əsatiyə görə süsən əfini öldürərmiş, zümrüd isə ilanı kor edərmiş.

<sup>87</sup> İsadilli, birgünlük süsən necə nəşəli,  
Musanın əli kimi olub sübhün məşəli.

Süsən gülü bircə gün yaşayır. Dini əsatiyə görə İsa peyğəmbər anadan olan kimi birinci gün dil açıbdır.

Beytin mənası: İsa kimi birinci gün dil açmış süsən səhər-səhər Musanın əli kimi ağarır və parıldayırdı.

<sup>88</sup> Lalənin atəşgahı – lələzardır burada,  
Hindli atəşpərəstdir, yanıb çatıb murada.

Lalənin ortası qara olduğu üçün o, qaranlıq rəmzi olan hindli ilə müqayisə edilmişdir.

<sup>89</sup> Sular xəzə bənzəyir, narın-narın ləpələr,  
Ağ xəzi, göy sincabı sahillərə səpələr.

Sincabın məcazi mənası yaşıllıq deməkdir. Yumşaq axan su yaşıl otlara toxunurdu.

<sup>90</sup> Kölgələri ləlitdi günəşin hücumları,  
Ləpələr alqışladı rəqs eləyən qumları.

Ağacların yarpaqları və budaqları arasından yerə düşən günəş şüalarını klassik poeziyada **kölgənin dodaqlarına** bənzətmişlər. Yarpaqlar hərəkətdə olanda həmin şüalar batıb çıxır və bunu da kölgənin **danışığı** hesab ediblər.

Hərəkət etməyən quma məcazi mənada ölü qum deyilir. İkinci misranın mənası belədir: Suyun xeyir-duası ilə dirilmiş qum çayın içi ilə hərəkət edirdi.

<sup>91</sup> Söyüd gözə gəlmişdi, əsməcəliydi canı,  
Tez üzərlik qovurdu lalənin buxurdanı.

Lalənin manqalında (məcmərində) üzərlik yandırır tüstüsünü söyüdə yelləyirdilər ki, cadu onun bədənindən çıxsın.

<sup>92</sup> Qırqovul qanı axdı turacın caynağına,  
Qanlı zəncir bağladı turac sərv ayağına.

Qırqovul sərv ağacını çox sevdiyi üçün, adətən, onun dibində ölür. Xalq arasında keçmişdə belə təsəvvür yaranmışdı ki, sərv ağacının altında tapılan ölü turac dırnaqları qırqovulun qanını almaq üçün sərvə zəncirləyibdir.

<sup>93</sup> Yasəmən göyə gümüş dırnağını apardı,  
Gecənin titəsini dırnağıyla qopardı.

Yasəmənün çiçəkləri səhər tezdən açıldı və günəşin şüaları onların içinə girdi.

<sup>94</sup> Bağ sarı köynək geydi cuhud gözəlləritək,  
Sular şölə saçdı Musanın əlləritək.

Keçmişdə müsəlman ölkələrində yaşayan yəhudilər dini qanuna görə sarı paltar geyməli, ya da paltarlarının üstünə qiyar deyilən bir parça – sarı mahud, çit tikməli idilər ki, müsəlmanlardan fərqlənsinlər.

İkinci misra isə günəş haqqındakı qədim təsəvvürə işarədir. Bu təsəvvürə görə günəş sudan çıxır və suya da batır.

<sup>95</sup> Müjdəylə qanadlandı şadlıq quşu Ülkərə,  
Yeddi lələk saldırdı bu uçuşu Ülkərə.

Şadlıq quşu göylərə uçalıb Sürəyyanın yeddi lələyini sındırır ondan da yüksəklərə qalxdı. **Sürəyya** yeddi xırda ulduz bürcüdür. **Yeddi lələk** həmin ulduzlara işarədir. Sur Zöhrənin mənzilidir. Zöhrə isə şadlıq, sevinc və musiqi ilahəsi sayılır.

<sup>96</sup> Sübhün carçısı quşlar kabab oldu köz üstə,  
Yar nə dedi sübhəcən, aşiq dedi göz üstə.

**Sübhün carçısı quşlar** – xoruzlar şişə çəkilməmişlər ki, səhərin açılmasından xəbər versinlər; məclis uzansın, həmin xoruzların şişdə qızardılmasının cız-cızı şirin və duzlu (ağıllı) söhbət edən məclisdəkilərin ürəyinə su kimi yayılırdı, çünki xoruzlar sübhün açılmasından xəbər verə bilməyəcəkdi.

<sup>97</sup> Şəhla gözlü hurinin yaxası ki, açıldı,  
Səhərin naməsindən vüsal nuru saçıldı.  
Yandı ürəklərdəki hünər şamı bu nurdan,  
Vurğun aşiqlər kimi çaşdı hamı bu nurdan.

Huriyə bənzər o gözəlin yaxasının düyməsi açılarkən onun sinəsi parlaq tuğra ilə bəzənmiş səhər naməsi kimi işıq saçdı. O işıqdan seçmə adamların və qara camaatın ürəkləri sərsəmlər kimi mədhuş oldu. Qədim qəbilələrin təsəvvürünə görə sərsəmlər, epileptiklər işıq görəndə özlərindən gedərlərmiş.

<sup>98</sup> Gecəylə vidalaşdı yatmağa tələsən Ay,  
Sübhəcən süzdü bizi batmağa tələsən Ay.



Yəni Ay məclisi görüb gecəni unutmuşdu və bütün günü məclisə tamaşa edirdi.

<sup>99</sup> Bu nurdan şam kirpiyi yaşla doldu həsəddən,  
Çırağın nurlu gözü nursuz oldu həsəddən.

Onun üzü o qədər işıq saçırdı ki, şamın kirpikləri həsəddən yaşla dolub ağlayırdı.

<sup>100</sup> Günəşin köynəyini suya çəkdi buludlar.  
**Günəşin köynəyi** – ağacın yarpaqları.

<sup>101</sup> Ondan əvvəl pəriydi, əcinnəydi həyatda...

Adəmdən əvvəl pəri, cin və mələklər yaradıldığı üçün Adəm pərilərin axırıncı uşağı hesab olunur. Bu misranın məzmunu Quranın «Əlhicr» (15) surəsinin 27-ci ayəsindən alınmışdır: «**Cinləri biz əvvəl səmum atəşindən xəlq etdik**».

<sup>102</sup> Uçub qondu dəninə fələklərin quşları,  
Səcdəsindən nə qədər ləngidi uçuşları.  
Səxavəti ucundan mənimsədi bir dənə,  
Atdı gözəl cənnəti, dünya oldu məskəni.

**Fələyin quşları** – mələklər. Mələklər Adəmə ona görə səcdə ediblər ki, Adəm mərhəmət və kəramət naminə buğda yeyib cənnəti atıb, dünyaya gələndən sonra Tanrının ona öyrətdiklərini mələklərə öyrədib.

<sup>103</sup> Buğdatək nə anası, nə də atası oldu,  
Torpaqdaca bəslənib tez boy atası oldu.

Yəni onun anası və atası yox idi, buğda kimi yerdən göyərək, daşın altında əzilib çörək – ruhi qida oldu.

<sup>104</sup> O zamandan ki, bəşər buğda dənə yeyəndir,  
Buğda açıb ağzını: «Yeyim səni» deyəndir.

Yəni buğda insanları cəzalandırmaq üçün ağzını açıb onları yemək istədi. Buğdanın ağzı deyərəkən buğda dənəsini iki yerə bölən yarıq nəzərdə tutulub.

<sup>105</sup> Həyat verdi həyatsız, növraqsız yer üzünə,  
Sərəndibdə şahənə çadır qurdu özünə.  
Günahkar, üzüqara gəlib çatdı bu yurda,  
Bədnamlıq ləkəsini yuyub atdı bu yurda.

Biabırçılıqdan Sərəndibə – Seylona qaçıb orada onun günahından solmuş ismət gülünü tövbə ilə suladı. Sərəndibə qaçarkən günahdan qaralmış üzünün qarasını orada yerə tökdü. Dini əsatirə görə hindli və seylonluların üzləri həmin səbəbdən qaradır.

<sup>106</sup> Paltarını boyadı fələyin lil küpündə,  
Hindistanda yas tutdu, gözü yaşlıydı gündə.

Fələyin lilini ki, yudu harda göz yaşı,  
Gəndalaşlar bitirdi dərhal orda göz yaşı.

Dini əsatirə görə Adəm Hindistanda qırx il göy paltar geyib tövbə edərək o qədər göz yaşı tökdü ki, nəhayət, fələyin fəlakəti ondan uzaqlaşdı və onun ayaqları altında göy otlar bitdi.

<sup>107</sup> Hər naz-nemət vermişdi cənnətin xəznədarı,  
Atdı altı qapılı hücrəsinə o varı.

Dini əsatirə görə Adəm cənnətdə olarkən oranın xəznədarı güllərin, meyvə ağaclarının və başqa bitkilərin toxumunu ona vermişdi, o isə yer üzünə gələndən sonra o toxumların hamısını çöllərə səpdi.

<sup>108</sup> Yazda gül deryasında gültək üzən gəmi ol,  
Demirəm tikan kimi sükutun həmdəmi ol!  
Xəzan vaxtı yelkən aç könül ümmanında sən,  
Qorxu-təlaş kürəsi qalama canında sən.

Cavanlıqda – bahar dalğalarında gül gəmisini olub xoş niyyətlə qabağa şığı, qocalıq – ömrünün xəzanı yaxınlaşarkən isə cürətli ol və qorxusuz ölümə doğru get, çünki sən tikan kimi həyat bostanına sancılıb qalsan da gec-tez səni mətbəxdə yandırıp külünün üstünə su tökəcəklər.

<sup>109</sup> Külək zirək olmasa dolanarmı çəmənini?  
Qaf dağından ağırsan, ətalət basıb səni.

Külək yüngül ruhlu olduğu üçün həmişə hərəkətdə, sən isə Qaf – Qafqaz dağından ağır olduğun üçün yerindən tərpənilib ulvi amallara xidmət edə bilmirsən.

<sup>110</sup> Bu dünyanın sarayı güzgüdür başdan-başa,  
Öz gözün öz hüsnünə hər an eylər tamaşa.

Bu dünyanın evi güzgü kimi sığallı olduğu üçün hər yerdən görünür, sənin gözlərin isə yalnız öz üzünə baxmaqla məşğuldur...

<sup>111</sup> Bu günəş bir sarı top, zırx oyuncağıdır,  
Qoynu illət açılmış bir qadın qucağıdır.

**Sarı top** – günəş zırxından –arsəndən düzəlmiş bir topalaq oyunudur. Aybaşılı qadın, şəriətə görə, namaz qılmaq və oruc tutmaqdan azad olduğu üçün gəlincik, kukla oynatmaqla məşğul olur.

<sup>112</sup> Doqquz mıxlı çadırın həngaməsi, oyunu  
Zırxıxlı gəlinciyin hoqqasıdır, bil bunu.

**Doqquz mıxlı çadır** – göy. **Zırxıxlı gəlincik** – sarı, al rəngli günəş nəzərdə tutulur.

<sup>113</sup> İsatək bu çırağı söndür öz nəfəsinlə,  
Onsuz yanan çıraqsan eşqinlə, həvəsinlə.



Dini əsatiyə görə İsa peyğəmbər günəş çıraqını öz nəfəsi ilə üfürüb keçirmək və insanları atəspərəstlikdən xilas etmək üçün göyün dördüncü qatına qalxmışdır.

<sup>114</sup> Öz köhlənim özümü tapdayacaq orada,  
Can zülmün cəzasına tablayacaq orada?

Yəni mənim rahatlığım üçün zəhmətə qatlaşıb əziyyətimi çəkən, yükümü gəzdirən rəiyyətim, o dünyada mənə ağır yük olacaq. Çünki ona etdiyim zülm üçün cavab verməliyəm.

<sup>115</sup> Vermişik bu dünyaya biz öz gəncliyimizi,  
Doğmaca balasıyıq, niyə qocaltdı bizi?  
Zümrüd quşu bəsləyən Sam oğlu Zaldı bəşər,  
Dünya – Samdır, qocalmaz, Zaltək qocaldı bəşər.

«Şahnamə»nin əsas qəhrəmanlarından biri Rüstəmin atası Zal anadan olanda saçı ağ idi. Atası Sam bu saç ağlığını fəlakət rəmzi hesab edir. Oğlunu dağın başından atır. Əfsanəvi xeyrixahlıq rəmzi olan Simurq (Zümrüd) quşu Zalı götürüb bəsləyir və həmişə ona yardım göstərir. Şair dünyanı saçları qara cavan Sama, oğlu ağsaç Zalı isə insanlara bənzədir.

<sup>116</sup> Karvana qoşulmayan düşəcək bəndə, demək,  
Şəhərdən sürgün olar ən ucqar kəndə, demək.

Bu həyat karvanının hərəkət dairəsindən kim kənara çıxıb yolda qalıbsa o, cavanlıq, gümrəhlik şəhərindən xaric edilib, qocalıq, acizlik kəndinə sürgün olunubdur.

<sup>117</sup> Çoxdan yoxa çıxıbdır ədalətli Süleyman,  
Haqsızlıqdan görünməz, pəriyə dönüb insan.

Süleyman peyğəmbərin ədalətli, insanpərvərlik və pak zamanəsi gedib, indi isə zülm, əsarət, qəddarlıq dövrünü hökm sürür və buna görə də əsl adam, həqiqi insan pərilər kimi gözə görünmür.

<sup>118</sup> Kərgədan fil boynunu gəmirərək qoparar,  
Qarışqa çəyirtkənin ayağını aparar.

Yəni filin boynunu gəmirmək üçün kərgədan lazımdır. Qarışqanın isə əlindən bu iş gəlməz, o, yalnız çəyirtkənin ayağını yeyə bilər.

<sup>119</sup> Rəbiyə olmasaydı xilaskarı, köməyi,  
Susuzluq təşnə düzdə öldürərdi köpəyi.

Quranın «Əl-kəhf (18)» surəsinin 21-ci ayəsinə işarədir. Bu surədə dini təqiqlərdən qaçıb mağarada gizlənmiş yeddi gənc və onların iti nəzərdə tutulur. Həmin itə öz sahiblərinə göstərdiyi sədaqətə görə dil açıb danışmaq qabiliyyəti verilib.

Rəbiyə Bəsrəli bir gün səhrada bir itin susuzluqdan can verdini görüb hörüklərini kəsib paltarını da ona bağlayıb quyuya salır. Sonra o, paltarını sıxaraq itə su verir və onu ölümdən xilas edir. Bu hərəkətinə görə bu mömin qadın övliyə zümrəsinə daxil edilir.

<sup>120</sup> Hindli ərlər vermədi canlarını sadağa,  
Saldı Sultan Mahmudun sağ canını yatağa.

Sultan Mahmud Qəznəvi (999–1030) Hindistanı fəth edəndən sonra hind kahin və yoqları öz maqnetizmi vasitəsilə Mahmudu dəhşətli xəstəliyə mübtəla edirlər. Təbiblər aciz qalırlar. Bu zaman Mahmud xəbər çatır ki, onun xəstəliyinin səbəbi kahin və yoqların dua və ibadətidir. Mahmud onları məcbur edir ki, onun şəfa tapması üçün dua oxusunlar. O, bundan sonra sağalır.

Beytin əsas hədəfi zülmkar şah və hakimləri məzlumların ah-naləsi ilə, bəd duası və qarğıışı ilə qorxutmaq, qəddarlıqdan, sitəmkarlıqdan saqındırmaqdır.

<sup>121</sup> Fələk – boyaq küpüdür, sanma boyası azdır,  
İsa bir boyaqçıdır, Günəş də ki, rəngsazdır.

Günəş öz hərərəti və şüaları ilə bütün rəngləri ağardır. Günəş kimi göyün dördüncü qatında qərar tutan İsa peyğəmbər isə boyaqçıdır. Dini əsatiyə görə İsa peyğəmbərin möcüzələrindən biri də küpə bir rəng töküüb ondan istədiyi əlvan rəngləri çıxara bilmək imiş.

<sup>122</sup> Gündüz kimi ağappaq, gecə kimi qapqara,  
Ağ rumlu, qara zənci olmaq hara, sən hara?

Nə qədər ki, zənciyə bənzər gecə və rumluya bənzər ağ gündüz kimi ikiüzlüsən, cəhalət və zülmətdən çıxma bilməyəcəksən.

<sup>123</sup> Hüsnün bağlar gəlini ağaclartək tamaşa,  
Gah palaza girirsən, gah da əlvan qumaşa.  
Təzadlı aləminə, söylə, nəzər salırsan?  
Yayda cübbə geyirsən, qışda üryan qalırsan.

Ağaclar yayda zərif çiçəklərdən ağ kətan köynək geyir, qışda isə o köynəyi atıb qaba palaza bənzər qabıqda qalır. Sənin bu ikiüzlü və ikirəngli təbiətinin nəticəsində cavanlıqda bərli-bəzəkli olursan, qocalanda isə çılpaq qalırsan.

<sup>124</sup> Torpağın qalxanını qılıncınla sökmə sən...

Burada yer səthi qalxana, bel isə qılınca bənzədilib.

<sup>125</sup> Qocalar kərpic kəsər, halallıqla yaşayar,  
Kölələr, əsir qullar ağır yüklər daşıyar.

Yəni nəfs, acgözlük, şəhvət və ehtirasların əsirləri minnət götürməyə, başqalarının yükünü daşımağa qadirdirlər, mən isə öz zəhmətimin bəhəri ilə dolanıram.



<sup>126</sup> Dünya sirli saraydır, sirdaş da sənsən ona,  
Torpaq aciz bir quşdur, ən gözəl dənsən ona.  
Xilas eylə canını sinə sökən bu quşdan,  
Zümrüd kimi havalan, görünməz ol uçuşda.

Quş dəni dənəyən kimi yer səni dənəyib udacaqdır. Odur ki, sən Zümrüd (Simurq) quşu kimi yer üzərində mənəviyyətə qulluq et və özünü təmkinli apar.

<sup>127</sup> Qəfəsdəki can quşun İsa deyil, bəs nədir?  
Yerdə qanad açsa da, məskəni göylərdədir.

Yəni sənin ruhun sənin cisminə yerləşsə də, özü səndən yüksəklərdə durur.

<sup>128</sup> İki dünya yolunda yolçuluğun əbəsdir,  
Könülə qovuşmağa yarım nəfəs də bəsdir.

İki aləm arasındakı yol, yəni cisim və canın arasındakı fasilə ikicə mənzildir, ürək üçün yarım addımdır və ürək onu birçə nəfəsə gedə bilər.

<sup>129</sup> Sürmə çəkən nəsimdir nərgizin gözlərinə,  
Mis iksirlə dönübdür kimyagərin zərinə.

Nərgizin gözünə sürmə çəkən səba, misi qızıla çevirən kimya olduğu kimi, sənin varlığının da cövhəri ruhun mərkəzi olan qəlbdir, sən qəlbə və onda yerləşən ruha qulluq elə.

<sup>130</sup> Çıxar nicat yoluna bir gün karvanı ömrün,  
Sevinc qəm dərğasitək olar sarvanı ömrün.

İkinci misra Quranın «Ət-Təlaq (65)» surəsinin 7-ci ayəsinin təqribi tərcüməsidir. Ayənin hərfi tərcüməsi belədir: **«Allah hər sınıxından sonra genişlik (asanlıq), sadlıq verir».**

Misranın məzmunu: Hər kədərin, qəmin arxasınca sevinc və sadlıq gəlir.

<sup>131</sup> Bir gün qan udmalıydın yağımızı yeməkdən,  
Sarılıq tutmalıydın yağımızı yeməkdən.

Qədim təbiblərin qənaətinə görə yağlı xörək səfraya səbəb olur.

<sup>132</sup> Sən, ey yerdə fələyi heyətdə qoyan insan,  
Yer də, göy də nazınla daim oynayan insan.

İnsanın şərəfli olub nazlanması onun Allah tərəfindən kamil yaradılmasıdır. Quran, «Ət-Tin» surəsi, 4-cü ayə: «Biz insanı ən gözəl şəkildə yaratdıq». Buna görə də fələklə, Günəş, Ay, ulduzlar və bütün təbiət ona qulluq etmək üçün yaranmışdır. Bunun müqabilində insanın bütün qayəsi yaxşılıq, xeyrxahlıq, insanpərvərlik olmalıdır, özündən aşağı pillədə duran həmcinslərini – heyvanları belə incitməməlidir.

<sup>133</sup> Ruhunun aynasından qoy pak olsun varlığın,  
Qırx günün zillətindən gülsün bəxtiyarlığın.

Sən öz bədənini qırx gün riyazət ilə həva və həvəsdən uzaqlaşdırıb həbsdə saxlasan, onu dünyəvi çirkəbdən təmizləyib ruhun mərkəzi olan qəlb və can kimi pak edə bilərsən.

<sup>134</sup> Cəhənnəmin atəşi yaxarmı suçsuz kəsi?  
Əmisini qorudu peyğəmbərin nəfəsi.

Məhəmməd peyğəmbərin əmisi Əbu-Talib islamı qəbul etmədiyi üçün cəhənnəmə getməlidir. Lakin Məhəmmədlə qohumluğu onu cəhənnəm odundan qoruyur. Çünki Allah tərəfindən qəbul olunmuş xoşbəxt peyğəmbərin həqiqəti görən nəzəri saf və xeyirxah adamları qoruyub əzabdan xilas edir. Əbu-Talib islamı qəbul etmədiyinə baxmayaraq alicənab və xeyirxah adam olmuşdur.

<sup>135</sup> Köhləni şığıdıqca hirsli səpuma döndü,  
Ahunun qarnı kimi kamanı muma döndü.

Şah öz köhləni özünün həvəslə odlanmış ciyəri kimi alovlandırdı və kamanın belini sürtməkdən ahunun qarnının dərisi kimi yumşaldı. Ahunun belinin dərisi qaba, qarnının isə yumşaq və nazik olur.

<sup>136</sup> Bir canın zirehi ki, öz sayəndə toxuna,  
Mümkünmü o zirehə hər süzən ox toxuna?

Yəni bu ahu balası sənin nəzərinin zirehi himayəsində cövlan edir və kimin cürəti çatır ki, sən zirehinə tərəf ox atsın.

<sup>137</sup> Zövq əhli hər bir zaman hey zövq alsa yaxşıdır,  
Təbilçinin təblini özü çalsa yaxşıdır.

Yəni sənin baxışlarını oxşayan bu ahu gərək sağ-salamat qalsın. Heç bir mötəbər adamın xoşuna gəlməz ki, o, öldürülsün və dərisindən dəf düzəldib dümbək çalanların əli altında zərbələrə məruz qalsın.

<sup>138</sup> İlan – qaşlı kəmərdir, gör ki, nədir qisməti,  
Viranələr küncündə xəzinədir qisməti.

Qədimdəki təsəvvürə görə gizli xəzinələrin üstündə ilanlar yatır və onu mühafizə edirlər. Qıvrılmış ilan kəməre bənzəyir, deməli, ilan xidmət kəməri olduğu üçün xəzinə sahibidir.

Yəni hər kim bəşəriyyətə xidmət edirsə, cəmiyyətə, insanpərvərliyə qulluq edirsə o, səadətə qovuşacaqdır.

<sup>139</sup> Qüdrətin nəzərində heç nəydi hələ xilqət,  
Səxavət dəryasına təşnəydi hələ xilqət.

Yəni bəşər və təbiət yaranmamışdan əvvəl varlıq çox kasıb və boş idi.



<sup>140</sup> Damladan axar suyu – möcüzəni yaradan,  
Cövherini yoğurub, oldu səni yaradan.

**Axar su** – hərəkətdə olan göy.

<sup>141</sup> Taleyinə pörtməkdən uzaqdı hələ Cövza,  
Damarını çərtməkdən uzaqdı hələ Cövza.

**Cövza** – külək bürcü olduğu üçün o, soyuqdəymənin səbəbi hesab edilirdi. Yəni nə qədər ki, sən yox idin, Cövza sənə soyuq verib, sonra da sağaltmaq üçün səndən qan aldirmırdı.

<sup>142</sup> Üzüqara deyildi yer üzündə Ay hələ,  
Teşt döyüb etməmişdin sən onu rüsvay hələ.

Qədim zamanlarda Ay tutulanda teşt və ləyən döyüb səs salardılar. Yəni o zamanlar ki, sən yox idin, Ay tutulanda onun üzü sənənin hay-həşir salmağından qara olmurdu.

<sup>143</sup> Civətək qaynasa da daim yağı beyninin,  
Sincab rəngli fındıqla var donmağı beyninin.  
Fındıq kimi darısqal, dar məzarı dərk elə,  
Sincab rəngli fındığa uyma, onu tərək elə.

Qədim tibbi nəzəriyyəyə əsasən beynin soyuması dəlilik və divanəliyin səbəbi sayılırdı, fındıq isə soyuducu maddə hesab olunurdu. Başqa sözlə, bu kimi soyuq fındığa bənzər göy sənənin ağ sincaba bənzər mütəhhərək beyninin civəsini buza döndərərək və sən dəli-divanə olmusan. Odur ki, göy səni fındıq kimi dar gora yollamamışdan əvvəl dünyanı tərək elə: «Ölməmişdən əvvəl ölün». – Yəni dünyəvi əlaqələrdən, həva və həvəsdən, şəhvət və ehtirasdan, acgözlükdən, zülmədən əl çəkin və mənəviyyəyə xidmət edin.

<sup>144</sup> Gecə-gündüz nə sincab, nə qunduzdur əzəldən,  
Dələ, pələng, əjdəha, bir quduzdur əzəldən.  
Ovunla pişik kimi kələklə oynama sən,  
Dünyanın dələsiylə – fələklə oynama sən.

Gündüz və gecə qaquq və quduz deyil, pələng kimi zolaq-zolaq dələdir. Dələ isə yalnız pişikdən qorxur. Odur ki, sən gündüzə pişik dələ ilə etdiyi dələduzluğu etmə.

<sup>145</sup> Selik töküb əsriyir şir bulağın başında,  
Maraltək qalar başın bir bulağın başında.

Qədim ovçuların rəvayətinə görə şir maralı, ceyranı və cüyürü ovlamaq üçün çeşmələrin ətrafına selik tökür, heyvanlar su içdikləri zaman şirin iyini hiss edərək özlərini itirirlər. Şir də onları asanlıqla ovlayır.

<sup>146</sup> Övladının qatili bu anadan uzaqlaş,  
Eşit atan deyənə, ulviyyətlə qucaqlaş.

**Övladının qatili ana** – dünya, **ata** – Adəmdir. Adəmin qoyduğu qanunlar, onun verdiyi nəsihətlərə qulaq asmaq lazımdır. Adəmin əsas vəsiyyəti isə günah etməməkdir.

<sup>147</sup> Dünyanın axırı

Nizami burada Sultan Səncərin (1117–1153) məşhur saray şairi Əvhədəddin Ənvəri (1188-ci ildə vəfat etmişdir) ilə bir qrup Xorasan münəccimi tərəfindən xəbər verilmiş tufandan bəhs etmişdir. Ənvəri və onunla həmrəy olan münəccimlərin 1176-cı ildə verdikləri xəbərə görə 1186-cı ilin yayında iki nəhs səyyarə Saturn və Mars Mizan bürcündə qarşılaşacaq və bunun nəticəsində Ay tutulacaq, böyük tufan qalxıb yer kürəsi ilə fələkləri alt-üst edəcəkdir. Nizami, o zamanın bir çox alim və astronomları kimi bir müddət Ənvərinin nəhs fəlinə inanmış, sonralar isə astroloqların şarlatanlığına bələd olub həmin fəlin puç olduğunu sübut etməyə çalışmışdır. 1181-ci ildə bitirdiyi «Xosrov və Şirin» poemasında şair həmin məsələdən söhbət açaraq onun uydurma və cəhalət nəticəsi olduğundan danışır. 1186-cı ildə nəzərdə tutulmuş gün nəinki külək və tufan olmamış, əksinə, hava çox mülayim və xoş olmuşdur. Bunun nəticəsində Ənvərini camaat təqib edərək ələ salmağa başlamışdır.

İndiyə qədər tədqiqatçıların diqqətini cəlb etməmiş bu faktın «Məxzənül-əsrar»ın («Sirlər xəzinəsi»nin) yazılması tarixini təyin etmək üçün çox böyük əhəmiyyəti var.

<sup>148</sup> Bircə ovuc torpağa baxıb yansın həsəddən?

**Bircə ovuc torpaq**, – deyərəkən şair torpaqdan yaradılmış bəşər cinsini nəzərdə tutmuşdur.

<sup>149</sup> Müşkə bənzər bu sədəf düşmənidir, bil daha,  
Gözü dolu incidir, qəlbi dolu əjdəha.  
Sanma dərya incisi axıb dolan sədəfdir,  
İnciləri gözlərə işiq olan sədəfdir.

Bu müsk rəngli sədəfə bənzər göylər sənənin düşmənidir. O, dənizdən çıxan dürlərin sədəfi, bəsirət, hikmət mədəni deyil. Əfi zümrədə baxarkən kor olan kimi, sən də göylərə ümid bəsləyib ona baxsan kor olarsan. Keçmişdə belə bir təsəvvür var idi ki, ulduzlara çox baxmaq ziyandır.

<sup>150</sup> Məhbəsdəki məhbussan, dəhşət nəyə gərəkdir?  
Bağla qapı-bacanı, vəhşət nəyə gərəkdir?

Dəlilər, epileptiklər, qədim təbiblərin göstərişinə görə qapısı, pəncərəsi bağlı qaranlıq otaqlarda yaşayar və gün işığını görməzlərmiş.

<sup>151</sup> İncə sapla tikilib ar libasın əzəldən,  
Bürün doqquz pərdəyə, – var libasın əzəldən.



Dini əsatirə görə Allah doqquz fələyi insanların günahlarının üstünü örtmək üçün pərdə yaradıb ki, mələklər günahları görməyib yalnız savab işləri müşahidə etsinlər.

<sup>152</sup> Bir üzük halqasitək bu dünya dar deyilmi?  
Başın keçsə halqaya adına ar deyilmi?  
Köpək kimi, Sürəyya xaltası salan olma,  
İsanın yükü altda eşşəktək qalan olma.

Bu üzüyə bənzər dar dünyada nə qədər əyləncəli bərbəzək varsa, hamısı sənə köləlik xaltası olub, əgər belə olmasaydı, Sürəyya bürcü Böyük köpək bürcünün xaltası olardımı?

Qədim münəccimlərin təsəvvürünə görə Sürəyya bürcü Böyük köpək bürcünün xaltasıdır.

<sup>153</sup> Dəvə kimi oynasan, yollar qucar köçəndə,  
Tapdaq olsan fillərə, kollar qucar köçəndə.

Sənin karvanın o dünyaya yola düşəndə dəvə kimi rəqs elə. Sevin ki, axır mənzilə gedirsən, sevinməsən də vay-şivən, hay-həşir, qaraqışqırıq salma.

Keçmişdə saman və otla doldurulmuş iri heyvan dərisini filin ayaqları altına atarlarmış. Onu tapdaladaraq filə döyüş meydanında düşmənləri əzişdirmək öyrədərlərmiş.

<sup>154</sup> Zirək tülkü itlərdən daim qorxub qaçsa da,  
Yuvasından çıxmağa iki deşik açsa da,  
Qurtarmayıb ölümdən kələk onu yuvada,  
Tüstüsüylə boğubdur fələk onu yuvada.

Tülkü özünə iki çıxış yolu olan ev düzəldib itdən qorxmayaraq rahat oturdu, lakin o bilmirdi ki, fələk ondan da çoxbilmişdir və tüstüsü ilə tülkünü evindən çıxarıb tutacaqdır.

<sup>155</sup> Onun elə hünəri, fəndi hanı qorxulu?  
Nə qılınıcı qorxulu, nə qalxanı qorxulu.

**Fələyin qalxanı** – günəş, **fələyin qılınıcı** – günəşin şüaları.

<sup>156</sup> İlan deyil, ilantək qıvrılındır kəndiri,  
Ülvi eşqin gücüylə qırılındır kəndiri.

Fələyin qıvrılan ilana bənzəməsinə baxma, o, sənin uca mənəviyyat aləmin olan eşqinin cazibəsi önündə heç bir şeydir.

<sup>157</sup> Cəfər kimi şam olsun sarı gülün qəlbinə,  
Çıraq kimi nur saçsın barı gülün qəlbinə.

Məşhur ərəb xəlifəsi Harun ər-Rəşidin (783–809) vəziri Cəfər Bərməkinin əmri ilə saf, yüzə-yüz təmiz qızıla sikkə vurmağa başlayıblar.

Beytin məzmunu: Bu sarı gülə bənzər cəfəri qızılını payla, bağışla və bu xeyirxahlıqla onu özünə şam eylə ki, çıraq kimi axirətdə yağa çatarsan.

<sup>158</sup> Məşriq səpib əzəldən kainata qızılı,  
Məğrib etsin dünyaya neçin əta qızılı?

Qədimdə belə bir təsəvvür var idi ki, qızıl yalnız Şərqdə hasil olur. Lakin şərqlilər səxavətli olduqları üçün onu qərblilərə verirlər. Xəsis qərblilər isə qızılı yığıb saxladıkları üçün onu «Qərbli qızıl» adlandırılıblar. Şərqlilərin səxavətli, qərblilərin xəsis və qızılperəst olmağını sübut edən dəlillərdən biri də odur ki, səhər çağı günəş öz qızıl şüalarını saçarkən qərbli olan Ay onları tezəcə yığışdırır. Yığıdığı həmin qızıl şüaların hesabına axşam nur saçır.

<sup>159</sup> Dəməşq daşı məhəkdir qızılına Rum kimi,  
Altun eşqi canını əritməsin mum kimi.

Kiçik Asiyada bizans imperatorlarının qızıl pulları öz saflığı ilə məşhur olub, məhək daşını isə Dəməşqdən gətirərmişlər.

<sup>160</sup> Ağlın huşsuz qocadır, anmaz səni heç zaman,  
Kimliyini bildirsən, danmaz səni heç zaman.

Ağlın qocalıb hafizəsini itirdiyi üçün səni yada salıb yol göstərməyəcək. Odur ki sən onu yada sal və ondan kömək istə.

<sup>161</sup> «Əlif» olsan, qanadsız quşa dönüb uçmazsan,  
«Bey» kimi əyilməsən, bu torpağı qucmazsan.

Ey «əlif» hərfi kimi öz qamətinə aşıq olan insan, sən özünə pərəstiş nəticəsində öz sövdanın xəyalları ilə ünsiyyətə qərqlənməsin. Qanadsız quş kimi həqiqət xəzinəsindən bəhrəsiz qalsan «əlif» kimi mütəkkəbir ol, öz şax qamətini təvazökarlıqla aşağı əymə. Əgər həmin xəzinədən bəhrələnmək istəsən «bey» hərfi kimi başını aşağı sal və təvazökar ol.

<sup>162</sup> Sən ki, tikan deyilsən, dikbaş görə el səni,  
Gülə bənzə, oxşasın həzin əsən yel səni.

Tikan həmişə şax, dik durur, əlindən pislikdən başqa bir şey gəlmir. Gül isə dairəvi təvazökar olduğu üçün insanlara ətri və gözəlliyi ilə hədsiz zövq verir.

<sup>163</sup> Diriliyin çeşməsi qaynar zülmət qoynunda.

Əfsanəyə görə dirilik suyu yerin altında zülmətdə yerləşir.

<sup>164</sup> Səhər qızıl təştini verib nurda üzəsən...

**Qızıl təşt** – günəş.

<sup>165</sup> Tərəzinin milini etmə xəncər qəlbinə,  
Çox verərək az almaq qüvvətdir ər qəlbinə.



Yəni sən tərəziçi və qapançı olma, əgər olsan, onda çox ver və az al.

<sup>166</sup> Ay, gün açmayan sirri o, əlüstü açardı.

Ay və günəş sirləri açandır. Çünki gizli işlərin hamısı gecənin qaranlığında baş verir. Ay çıxanda, sübh açılarda isə hər şey görünür, gizli işlər faş olur.

<sup>167</sup> Çal-çağırılı səhnədir, oynayan kəs hardadır?  
İnci dolu dəryadır, qəvvəsi bəs hardadır?  
Sərvət onda, zər onda, qılınca onda, tac onda,  
Öc almağa ucalsan, xərəcə onda, bac onda.

Göy sahəsi yaratdığı gözəl havalarla doludur. Lakin heç kəs vəcdə gəlib oynamır. Varlığın dəryası dürlərlə doludur. Lakin bir nəfər mahir üzgüçü yoxdur ki, suya cumub onları çıxarsın. Bu və aşağıdakı beytlərdə şair əsasən bunu demək istəyir ki, təbiətin qucağında gözəl, şairanə fikir, obraz, ideya və məcazlar, ahənglər, havalar çoxdur.

Amma hər şair onları tutmağa qadir deyil. Çünki bu iş üçün böyük istedad lazımdır, istedad isə yaşa, qocalığa və cavanlığa görə verilmir.

<sup>168</sup> Bir südəmər uşaqsan ahılların gözündə,  
Şirin südün zəhərdir paxılların gözündə.

Yəni, səni uşaqlıqdan tanıyan, səni südəmər vaxtında görənlər indi sənə yaratdığın sud kimi gözəl və ləzzətli şerhləri zəhər kimi qəbul edib deyirlər: «Əh, o kimdir? O, dünənki uşaqdır, o nə yazı bilər?»

<sup>169</sup> Üzüm qora vaxtında tutiyaya dönəndir,  
İlan qoca vaxtında əjdəhaya dönəndir.

Üzümün qorasından keçmişdə tutiya deyilən gözəl göz dərmanı hazırlayırdılar. Köhnə şərəb tünd olduğu üçün ilana bənzər bədcins adamları daha da zəhərli edib əjdəhaya döndərirdi.

<sup>170</sup> Kim ki, dalar gözüylə ulduzların seyrinə,  
Ona köhnə təqvimin köməyi nə, xeyri nə?!

Ulduzların hərəkəti əsasında təzə təqvim tutularkən köhnə təqvimləri ləğv edib atırlar. Şairlər də təqvim kimidir. Yəni istedadlı şair meydana çıxanda qoca şairlər əhəmiyyətdən düşməlidirlər.

<sup>171</sup> Bir hilaldır təzə Ay – gərili bir yaydır o,  
Yetkinliyə çatanda – bədri bir Aydır o.

Yəni cavana cavan de, qocaya da qoca. Bədri günahlandırma, o, bir müddət cavan və hilal olubdur.

<sup>172</sup> Elə bəslə ağacı meyvə görə biləsən,  
Əllərini uzadıb xurma dəre biləsən.

Xurma böyüyüb ucalanda onunla cavan ağac kimi hərəkət etmə. Dərk elə ki, o böyük ağac olub, ehtiramla onun başına çıx və xurma yığ. Laqeydliklə aşağıdan əlini uzatsan, yalnız tikan yığa bilərsən.

<sup>173</sup> Doğru yoldan azaraq şiltək enmə iblisə,  
Ölü deyil, canlısan, sürüklənmə iblisə.

Qədim təsəvvürə görə div, şeytan, adətən, zəifləri, yıxılmışları yoldan çıxarır.

<sup>174</sup> Atəşpərəst önündə xaça dönmək yaraşmaz,  
Xətib kimi qılıncla öyünməkdən kərar aşmaz.

Xətib kimi qılıncla, atəşpərəstlərin önündə belini xaç kimi büküb təslim olma. Öz iti dilinə güvənib xətiblik rütbəsini istəmə.

<sup>175</sup> Şaha xütbə oxumaq natiqlərə nəsibdir,  
Adəm İsa xətrinə asqırığı kəsibdir.

Dövlət başçısına xeyir-dua deyib xütbə oxumaq yalnız dili qılınca kimi iti və fəsahtətli olan şəxsə həvalə olunur. Adəm asqırığı isə İsa peyğəmbərə nəsib olur. Dini əsatirə görə Adəmin birinci asqırığını Cəbrail gizlədərək onu Məryəmin libasının qoluna üfürüb və bunun da nəticəsində Məryəmdən İsayi-Məsihi dünyaya gəlib.

<sup>176</sup> Bağlayaraq fələyin Cövzasına baxtını,  
Qoz sındırıb, cevizdə, qozda sına baxtını.

Qədim astroloji təsəvvürə görə Cövza bürcü taleyində (22 may–22 iyun) anadan olmuş adamlar xoşbəxt olurlar. Cövz – qoz səs və tələffüzə görə cövza sözünə həmahəng olduğuna görə qədim zamanlarda çoxuşaqlı şahlar qozla fala baxarlarmış. Bundan ötrü bir kəsə qoz yığıb hər şahzadəyə eyni ədəd qoz verərləmiş, kimin qozlarının hamısı saf çıxsa, onu varis və vəliəhd edərləmiş.

<sup>177</sup> Su saflığıyla canda odu külə döndərər,  
Öz düyünü atəşdə udu külə döndərər.

Udu məcmərdə yandırdıqda ətir saçarmış.

<sup>178</sup> Göy qübbənin altında – Yerdə yerin var sənənin?  
Varlığına gənsə də, düşüncənə dar sənənin.  
Ya düşünmə, talayıb soyduqca soy aləmi,  
Ya düşünüb heyrətdə qoyduqca qoy aləmi.

Yəni kainatın mərkəzi olan kürreyi-ərz sənənin üçün geniş düşüncə, fikir üçün isə dardır. Sən ya fikirləşmək və düşünməkdən əl çəkərək yer üzünü fəth elə, ya yeri tərk edib düşüncə aləminə ucal.

<sup>179</sup> Doqquz katib yazıbdır iki hünər dastanı.



**Doqquz katib** – doqquz qat göylər. **İki hünər dastanı** – iki hünər kitabı – gecə və gündüz.

<sup>180</sup> Sübhün odlu meyindən bağı yandı gecənin,

**Sübhün odlu meyi** – şafəq.

<sup>181</sup> Hər şad qəlbin qəm odu, nalə, fəryad səsi var,  
Hər gündüzün gövhəri, gecənin şəvəsi var.

Sevinclə kədərin bir yerdə olması mümkün olan şeydir. Sevinc-lə çırpınan bir ürəkdə, adətən, ürəyi sızladan bir qüvvə və qəm, ah və nalə də gizlənmiş olur. Hüzn və matəmlə dolu olan qəlbə sevinc və fərəh üçün işıq yolu da vardır. Şəvə, əqiq kimi qaranlıq gecənin qoy-nunda gündüzün gövhəri olan günəş gizlənmişdir.

<sup>182</sup> Əbədiyyət yoluna kim yolçusa cahanda,  
Odur Xızırın yoldaşı, odur Musa cahanda.

Qəza və qədər fəlakətli yoluna yalnız möhkəm iradəli, sabit-qədəm adamlar dözə bilirlər. Çətin, təhlükəli yollarda fəlakətə düşər olmuş insanları xilas etmək üçün Xızır kimi çalışqan bir adama Musa peyğəmbər kimi mətin və möhkəm bir insan yoldaşlıq edə bilər.

<sup>183</sup> Bu dünyaya uymamaq səadətdir həyatda,  
Yük daşımaq ulağa bir adətdir həyatda.

İnsan təbiəti, həva və həvəsi bu dünyanın nemət, bərbəzəyinə aşıq olduğu üçün dünya yükünü uzunqulaq kimi öz belində daşımağa maildir. Ağillı, bəsirətli adamlar isə dünya nemətlərinə laqeyd baxıb öz nəfslərinin hambalı olurlar.

<sup>184</sup> Şah xələti geyinən mömin hanı dünyada,  
Zənbil hörən görüblər Süleymanı dünyada.

Zərxara qızıl saplardan toxunmuş qumaşdan libas geyinən sul-tanlar zahidlik etsələr, Süleyman kimi məşhur, möhtəşəm, adlı-sanlı olurlar. Çünki Süleyman peyğəmbər bütün dünyaya hakim və hamı-dan varlı olduğuna baxmayaraq, öz əlləri ilə hördüyü zənbillərin satılması hesabına yaşayırdı.

<sup>185</sup> Yanan şamı zər səpən görüb hamı gecələr,  
Qəba kimi bürünər piltə şamı gecələr.

Hər gecə qızıla bənzər nur saçan şam əslində qəba altında giz-lənmiş zahiddir. Çünki onun qəbaya oxşar piltədən, göz yaşları kimi tökülən yağından başqa heç bir şeyi yoxdur.

<sup>186</sup> Üzlərinə baxanda aydan arı hər biri,  
Əməliylə aləmin riyakarı hər biri.

Haman saxta, ikiüzlü adamlar sənin qabağında işıq kimi üzünə güləcək, səninlə həmrəy, olduğunu bildirəcək, dalda isə sənə kölgə-

ni qılınclayıb, sənə qarşı riyakar, ikiüzlü olub kölgə kimi sənədən üz çevirəcəklər.

<sup>187</sup> Üzdə şamdır, daxildə düyünlü ud hamısı,  
Üzdə sadə, daxildə xəbis vücut hamısı.

Onlar zahirdə özlərini şam mumu kimi yumşaq göstərsələr də, daxildə ud ağacı kimi bərk, düyünlü-kinli, küdurətliyərlər.

<sup>188</sup> Dağ kimidir hər biri, açsan əgər sirrini,  
Səs verərək səsinə car eyləyər sirrini.

Dağa sirr açmaq olmaz. Çünki dağa bir söz deyən kimi onu əks-səda ilə, min səsle geri qaytarıb dünyaya faş edəcəkdir. Haman ikiüzlü adamlar sirr saxlamaqda dağ kimidirlər. Əgər biabır olmaq istəmirsənsə, onlara sirr açma.

<sup>189</sup> Qəlbin nazik olmasa, hey sirrini açarmı?  
Şüşə zərif olmasa, mey sirrini açarmı?

Şüşə içinə tökülən şərabi öz naziklik və şəffaflığı ucundan gös-tərdiyi, faş etdiyi kimi, sənə də ürəyin öz nazikliyindən sirlərini açıb faş edir.

<sup>190</sup> Kim ki, göyə yüksələr, ərşdən qəlbi dayanar,  
Könülləri fəth edər, sanma qəlbi dayanar.

Yəni Allahın ərşi səviyyəsindəki yüksək mənəviyyata yalnız öz batini, daxili aləmlərini tərbiyələndirib nəfslərinə qalib gələn insan-lar ucala bilirlər.

<sup>191</sup> Gizli eşqi döndərər ecazkara aşiqi,  
Qovuşdurar, xarabat sanma yara aşiqi.

Eşq nə qədər insanın daxilində qalıb, ürəkdə bəslənsə, o, kə-ramət, möcüzə səviyyəsinə ucalır. Dillərə düşəndə isə adi şəhvət və həvəyə çevrilib meyxanalarda boş söhbətə çevrilir.

<sup>192</sup> Eşq oduna dözmədi, yandı bağı qönçənin,  
Ağzını açan gündən qandı bağı qönçənin.

Qönçə nə qədər ki, açılmayıb, öz eşqinin sirrini öz qoynunda gizlədir. Ona heç kimsə dəymir. Açılıb gülə çevrilən kimi başını üzüb qanını tökürlər. Qönçə açılan kimi onun qoynu al qana bənzər gül olur və onu da dəririlər.

<sup>193</sup> Məhşər odu püskürər biyabanda yanan kəs,  
Utanar əmələndən, əməlini danan kəs.

Bu biyabanın, yəni dünyanın ilğımı olan var, dövlət, hakimiyyət və ad-sandan ötrü qaynayıb coşursan. Lakin o dünyaya gedərkən ört-basdır elədiyin bütün günahların üstünü açıb qiyamət günü sən-dən hesab alacaqlar.



<sup>194</sup> Biz ki candan üzmüşük əlimizi dünyada,  
Bu dünyaya bağlayan nədir bizi dünyada?  
Bu torpağa uyduq ki, belə xarıq torpaqda,  
Sanma necə varıqsa, belə varıq torpaqda.

Yəni nə üçün öz varlığımızın puç olduğunu, ölümün labüd olduğunu bilərək müvəqqəti mənzil olan bu yerdə belə aciz, qorxaq, hər şeydən çəkinən olmuşuq? Ona görə ki, biz bu torpaqla həmsöhbət olub, yer üzündə yaşamaq naminə çox alçalır və insanlara xas olan istiqlalyyəti, azadlığı əldən veririk. Torpaq isə bizim kimilərinin çoxunu alçaldıb, yola salıb.

<sup>195</sup> Bizimlədir həmişə iki mələk əzəldən,  
Qurub insan oğluna iblis kələk əzəldən.

Burada qiyamət günü insanlar mühakimə edilərkən sağ və sol çiyində oturan Rəqib və Ətid adlı mələklər nəzərdə tutulur. Bu mələklərdən biri insanların həyatda gördüyü xeyir, savab işləri, o birisi isə günahlarını, bəd əməllərini sayacaqdır.

<sup>196</sup> Tərəvətli söz bağım – ruhun əsli kimicə,  
Onu danan – qərq olsun Nuhun nəslə kimicə.

Onlar mənim şerlərimi Nuh peyğəmbəri inkar edən kafirlər kimi inkar edirlər, onların hamısı axırda zəmanə selinin altında məhv olacaqlar, mən isə Nuh kimi sağ qalıb öz əqidəmi dünyaya yayaçağam.

<sup>197</sup> Sən, ey Xızrın bayrağı, ucal, cihad eylə sən,  
Nuhun qeyzi, namərdi batır, bərbad eylə sən.

**Xızr** – əsatirə görə İsgəndərlə zülmətə dirilik suyunu axtarmağa gedəndə İsgəndərin qoşununun bayraqdarı olmuşdur.

Beytin mənası: Ey Xızrın bayrağı, məni əbədiyyətə qovuşmağa qoymaq istəməyən düşmənləri məhv etmək üçün ucal. Ey Nuh, məni görməyə gözü olmayan kafirlərə bir bəd dua eylə ki, tufanda məhv olsunlar.

<sup>198</sup> Biganədir fəryada, hər oyuna bu fələk,  
Kəməndini dolayar hər boyuna bu fələk.

Yəni fələk qışqırır bağırmadığına, hay-küy salmadığına görə bu varlığın taleyi onun əlindədir.

<sup>199</sup> Əgər olsa taleyim çoxlarıtək yar mənə,  
Bircə bıçaq düzəltmək gələrdimi ar mənə?

Əgər səadət, bəxt mənə yar olsa idi, bu cür balaca kitab yazmazdım, nəhəng, möhtəşəm əsərlər yaradardım.

## KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

|  |    |
|--|----|
| Ölümsüz söz ustası ( <i>Azadə Rüstəmov</i> ) .....   | 5  |
| Ön söz ( <i>Nüşabə Araslı</i> ) .....                | 15 |
| Allaha xitab .....                                   | 21 |
| Minacat .....  | 23 |
| Sonuncu peyğəmbərin şəninə .....                     | 26 |
| Peyğəmbərin meracı .....                             | 27 |
| Peyğəmbərin mədhi .....                              | 30 |
| Davud oğlu Məlik Fəxrəddin Bəhram şahın şəninə ..... | 36 |
| Bəhram şah xitab və təzim .....                      | 37 |
| Bu kitabın yazılması .....                           | 39 |
| Sözün tərifi .....                                   | 41 |
| Şairlik ləyaqəti .....                               | 42 |
| Könül dünyası və onunla sirdaşlıq .....              | 45 |
| Könül pərvərişi haqqında tənhalıq düşüncələri .....  | 49 |

### Birinci söhbət

|  |    |
|--|----|
| Adəmin xilqəti .....                       | 58 |
| Ümitsiz şahın günahının bağışlanması ..... | 61 |

### İkinci söhbət

|  |    |
|--|----|
| Ədalətli və insafli olmaq haqqında şah nəsihət ..... | 62 |
| Nuşirəvanla vəzir və bayquşların söhbəti .....       | 64 |

### Üçüncü söhbət

|   |    |
|---|----|
| Dünyanın keşməkeşi və bəşərin iztirabları ..... | 68 |
| Süleyman və qoca əkinçi .....                   | 71 |

### Dördüncü söhbət

|  |    |
|--|----|
| Hökmdarın xalqa qayğısı və ədaləti ..... | 72 |
| Qarı və Sultan Səncər dastanı .....      | 73 |

### Beşinci söhbət

|  |    |
|--|----|
| Bəşərin düşkünlüyü və keşməkeşli həyatı .....  | 77 |
| Kərpickəsən qocanın bir cavanla hekayəti ..... | 79 |

### Altıncı söhbət

|                                  |    |
|----------------------------------|----|
| Varlığın qüdrəti .....           | 80 |
| Ovçu ilə tülkünün hekayəti ..... | 81 |



**Yeddinci söhbət**

|                                   |    |
|-----------------------------------|----|
| İnsanın ülvyyəti .....            | 84 |
| Firidunla ceyranın hekayəti ..... | 86 |

**Səkkizinci söhbət**

|   |    |
|---|----|
| Xilqətin gözəlliyi və kamalın qüdrəti ..... | 87 |
| Oğru və tülkü hekayəti .....                | 89 |

**Doqquzuncu söhbət**

|   |    |
|---|----|
| Müdrəklik və alicənablıq .....            | 90 |
| Tövbəsini sındıran zahidin hekayəti ..... | 92 |

**Onuncu söhbət**

|                       |    |
|-----------------------|----|
| Dünyanın axırı .....  | 93 |
| İsanın hekayəti ..... | 96 |

**On birinci söhbət**

|                               |    |
|-------------------------------|----|
| Dünyanın vəfasızlığı .....    | 97 |
| Müdrək möbidin hekayəti ..... | 98 |

**On ikinci söhbət**

|                                 |     |
|---------------------------------|-----|
| Dünya ilə vidalaşmaq .....      | 100 |
| İki rəqib alimin hekayəti ..... | 101 |

**On üçüncü söhbət**

|                             |     |
|-----------------------------|-----|
| Dünyanın məşəpəqəti .....   | 105 |
| Hacı və sufi hekayəti ..... | 106 |

**On dördüncü söhbət**

|  |     |
|--|-----|
| Haqsızlıq və doğruluq .....                    | 108 |
| Zalım şahla düz danışan qocanın hekayəti ..... | 110 |

**On beşinci söhbət**

|                          |     |
|--------------------------|-----|
| Paxılları məzəmmət ..... | 114 |
| Şahzadə hekayəti .....   | 115 |

**On altıncı söhbət**

|                              |     |
|------------------------------|-----|
| Zirəklik .....               | 116 |
| Ağıllı uşağın hekayəti ..... | 119 |

**On yeddinci söhbət**

|                                 |     |
|---------------------------------|-----|
| Heysiyyəti qorumaq .....        | 119 |
| Mürşidlə müridin hekayəti ..... | 121 |

**On səkkizinci söhbət**

|   |     |
|---|-----|
| İkiüzlüləri məzəmmət .....              | 122 |
| Cəmşidlə cavan yavərinin hekayəti ..... | 124 |

**On doqquzuncu söhbət**

|  |     |
|--|-----|
| Axirəti qarşılamaq .....               | 126 |
| Harun ər-Rəşidlə dələyin dastanı ..... | 129 |

**İyirminci söhbət**

|                                      |     |
|--------------------------------------|-----|
| Vicdansızlardan şikayət .....        | 130 |
| Bülbül ilə qızılquşun hekayəti ..... | 132 |
| Əsərin bitməsi .....                 | 133 |

|  |     |
|--|-----|
| İzahlar ( <i>Rüstəm Əliyev</i> ) ..... | 135 |
|--|-----|

|                           |     |
|---------------------------|-----|
| Kitabın içindəkilər ..... | 165 |
|---------------------------|-----|

|                      |                       |
|----------------------|-----------------------|
| Eldar Əliyev         | Nəşriyyatın direktoru |
| Səhər Nəstəliyev     | Nəşriyyatın direktoru |
| Fərid Kərimov        | Redaksiya rəhbəri     |
| Həqiqət Əbdurəhmanov | Redaksiya rəhbəri     |
| Oleqta İsmayilova    | Korrektor             |
| Rəşad Həsənov        | Həsənlər              |
| Layla Səlimova       |                       |
| Ramiz Əliyev         |                       |
| Məhribən Həsənov     | Kompyuter operatoru   |

Yaddaşla verilib 22.11.2008. Çapı tərtibatçı 17.02.2004.  
 Formata 70x100 / 8 r. v. 10.5. S. q. v. 13.5. Olsest çapı.  
 Səhifə 54. Səhifə 5000 naxış. (Bütün buraxılış 500 naxış).  
 Qiyamət nəşriyyatı ilə.

"Qiyamət" nəşriyyatı  
 "Qiyamət" mətbəxi  
 Bakı, M. Müslim küç. 28  
 Tel. 47-49-71



*Nizami Gəncəvi*

## SİRLƏR XƏZİNƏSİ

|                       |                   |
|-----------------------|-------------------|
| Nəşriyyatın direktoru | Eldar Əliyev      |
| Mətbəenin direktoru   | Səhraf Mustafayev |
| Texniki redaktoru     | Fərid Kərimov     |
| Redaktoru             | Həqiqət Eldarova  |
| Korrektoru            | Ofelya İsmayılova |
| Rəssamlar             | Rəhimə Həsənova   |
|                       | Leyla Salamova    |
|                       | Ramil Əliyev      |
| Kompüter operatoru    | Mahir Həsənov     |

*Nizami Gəncəvinin portretinin müəllifi xalq rəssamı  
Elmira Şahtaxtinskayadır*

---

Yığılmağa verilib 25.11.2003. Çapa imzalanıb 17.03.2004.  
Formatı 70x100 <sup>1</sup>/<sub>16</sub>, F.ç.v. 10,5, Ş.ç.v. 13,6. Ofset çapı.  
Sifariş № 54. Sayı 5000 nüsxə. (Birinci buraxılış 500 nüsxə).  
Qiyməti müqavilə ilə.

---

"Çaşıoğlu" nəşriyyatı.  
"Çaşıoğlu" mətbəəsi.  
Bakı ş., M.Müşfiq küç., 2a.  
Tel. 47-49-71







